

T.C.
AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
2020-YL-122

OSMANLI JURNAL TEŞKİLATI VE 19. YY AYDIN SANCAĞI
JURNAL DEFTERLERİ

HAZIRLAYAN
Hatice ŞENTÜRK

TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Tanju DEMİR

AYDIN – 2020

T.C.
AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
AYDIN

Tarih anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı Öğrencisi Hatice ŞENTÜRK tarafından hazırlanan Osmanlı Jurnal Teşkilatı ve 19. Yy Aydın Sancağı Jurnal Defterleri başlıklı tez 24.12.2020 tarihinde yapılan savunma sonucunda aşağıda isimleri bulunan jüri üyelerince kabul edilmiştir.

	Unvanı, Adı Soyadı	Kurumu	İmzası
Başkan	Prof. Dr. Tanju DEMİR	Aydın Adnan Menderes Üniversitesi	
Üye	Doç. Dr. Aysun SARİBEY HAYKIRAN	Aydın Adnan Menderes Üniversitesi	
Üye	Doç. Dr. Cihan ÖZGÜN	Ege Üniversitesi	

Jüri üyeleri tarafından kabul edilen bu Yüksek Lisans tezi, Enstitü Yönetim kurulunun tarihli sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Enstitü Müdürü
Prof. Dr. Ahmet Can BAKKALCI

T.C.
AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
AYDIN

Bu tezde sunulan tüm bilgi ve sonuçların, bilimsel yöntemlerle yürütülen gerçek deney ve gözlemler çerçevesinde tarafımdan elde edildiğini, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce, sonuç ve bilgilere bilimsel etik kuralların gereği olarak eksiksiz şekilde uygun atıf yaptığımı ve kaynak göstererek belirttiğimi beyan ederim.

... / ... / 2020

Hatice ŞENTÜRK

ÖZET

OSMANLI JURNAL TEŞKİLATI VE 19. YY AYDIN SANCAĞI JURNAL DEFTERLERİ

Hatice ŞENTÜRK

Yüksek Lisans Tezi, Tarih Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Tanju DEMİR

2020, XIV+124 Sayfa

II. Mahmud'un iktidarı Osmanlı Devleti'nin modernleşmesi açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur. 19. yüzyılda devletin merkezileşme yolunda ilk adımı, geleneksel düzenin önemli ögesi olan yeniçeri ocağının kaldırılmasıyla atılmıştır. Jurnal Teşkilatı, yenileşme çabalarının faaliyet gösterdiği bu dönemde kurulmuştur. Teşkilatın kurulduğu yerlerde meydana gelen her türlü olayı, yaşanan gelişmeleri günlük olarak kaydetmek için jurnal kâtipleri görevlendirilmiştir. Bu kâtipler, buldukları sancak ve kazalara gelip giden kişilerin isimleri ve eşkâl bilgileri ile nereye ne amaçla gelip gittikleri, buldukları yerlerde meydana gelen her türlü sosyal ve iktisadi olayları, doğan ve ölen kişilerin bilgileri içeren demografik olayları, olağanüstü durumlar ile mahkemelerde görülen çeşitli davalar hakkında bilgiyi bu defterlere kaydetmişlerdir. Kaydedilen bu bilgiler, haftalık ya da on beş günlük periyodlar halinde sancak merkezine gönderilirken, buradan da ayda bir İstanbul'a gönderilmiştir.

Bu arşiv defteri üzerinde durulmayan, oldukça az çalışmaya konu olan bir defter türü olmuştur. Bu sebeple çalışmamızda öncelikle Jurnal Teşkilatı ve defterleri hakkında bilgiler verilmiştir. Ardından Aydın Sancağında görevli jurnal kâtipleri tarafından kaydedilen Birgi ve Tire jurnal defterleri ile Anadolu Jurnal Defteri I'de yer alan özetlemelerden Aydın ile ilgili yer alan kayıtlar tespit edilerek 19. yüzyıl Aydın Sancağı'nın sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasi hayatına dair değerlendirmeler yapılmıştır.

ANAHTAR KELİMELELER: Jurnal Teşkilatı, Jurnal Defteri, Osmanlı Devleti, II. Mahmud, Aydın Sancağı.

ABSTRACT

OTTOMAN JURNAL ORGANIZATION and JURNAL REGİSTERS OF THE SANDJAK OF AYDIN 19th CENTURY

Hatice ŞENTÜRK

Master's Thesis, Department of History

Thesis Supervisor: Prof. Dr. Tanju DEMİR

2020, XIV+124 pages

II. Mahmud's rule was an important turning point in terms of the modernization of the Ottoman Empire. In the nineteenth century, the first step towards centralization of the state was taken with the abolition was established in this period when improvement efforts were active jurnal clerks were assigned to record all kinds of events and developments occurring in the places where the organization was established on a Daily basis. These clerks provide information about the names and descriptions of the people who came to the sanjaks and accident, where they will go for what purpose all kinds of social and economic event occurring demographic events including the information of born and deceased people extraordinary situations and various court cases they recorded in the registers. This recorded information was sent to the starboard center in weekly or fifteen-day periods and from there it was sent to Istanbul once a month.

This archive register has been a type of register that has not been focused on and has been the subject of very little work. For this reason first of all information about the Jurnal Organization and its registers was given in out study. Afterwards, Birgi and Tire jurnal registers recorded by the jurnal clerks in Aydın Sandjak and the records related to Aydın from the summaries in Anatolian Jurnal Register I were determined and evaluations were made regarding the social, cultural, economic and political life of Aydın Sandjak in the 19th century.

KEY WORDS: Jurnal Organization, Jurnal Registers, Ottoman Empire, II. Mahmud, Sandjak of Aydın.

ÖNSÖZ

II. Mahmud'un saltanatı yıllarında modernleşme süreci ile birlikte oluşturulan Jurnal Teşkilatı, günlük hayatta insan hareketlerinin kontrol edilebilmesi ihtiyacından hareketle kurulmuştur. Jurnal defterleri ise kâtiplerin, buldukları kaza ve sancaklarda günlük olarak meydana gelen her türlü olayı kaydetmesiyle meydana gelmiştir. Çalışmamızda jurnal teşkilatının ne olduğu, nasıl ortaya çıktığı, neden bu bilgilerin kaydedilmesine gerek duyulduğunu açıklanmaya çalışılmıştır. Teşkilatın incelenmesi ile 19. yüzyıl Aydın Sancağı'nın daha iyi aydınlatılmasına imkân sağlaması ve bazı eksikliklere katkı sağlaması amacıyla hazırlanmıştır. Bu sebeple Aydın Sancağı ve kazalarının sosyal, kültürel, iktisadi ve idari yapısını ortaya çıkarmak ve bazı tespitler yapabilmek hedeflenmiştir.

Bu tür çalışmalar sadece çalışmayı yapanın emeği ile değil, arka planda görülmeyen birçok kişinin çabası ve yardımları ile de meydana gelmektedir. Bu açıdan isimlerini büyük bir keyifle zikretmem gereken insanlar var. Lisans hayatımın başından beri desteğini ve güvenini hiçbir zaman eksik etmeyen, her türlü soruyu içtenlikle yanıtlayarak tüm iyi niyeti ile yardımcı olan, teşvikleri ile akademik bakış açımı genişleten değerli hocam Prof. Dr. Tanju DEMİR'e teşekkürlerimi sunarım.

Tez konusu arayışlarım sürerken öneride bulunan, bilgi ve tecrübelerinden yararlandığım dostum Araş. Gör. Yunus Emre ÇAKIR'a teşekkür etmeyi de bir borç bilirim. Onun yardımları olmasaydı bu tezin tamamlanması hiç şüphesiz daha uzun zaman alacaktı. Lisans hayatımdan beri hayatımda olan ve her zaman yanımda olup yardımlarını eksik etmeyen kıymetli dostum Hülya ÇAKIR'a, yaptığı motive edici yorumlarla beni her zaman yüreklendiren, sabrı için minnettar olduğum Şeyma KIRBAŞ'a, ayrıca Osmanlı arşiv belgelerinin günümüz Türkçesine çevirilmesinde yardımlarını esirgemeyen meslektaşım Merve AYDIN'a teşekkür etmeden geçemem.

Çalışmamı kendilerine ithaf ettiğim, hayatım boyunca maddi manevi desteklerini benden esirgemedi, elverişli çalışma koşullarını sağlamak adına çok büyük fedakârlıklarda bulunan, gösterdikleri anlayış sayesinde bugünlere gelebilmemi sağlayan annem Nurgül ŞENTÜRK, babam Ergün ŞENTÜRK ve kardeşim Özge ŞENTÜRK'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Hatice ŞENTÜRK

AYDIN

İÇİNDEKİLER

KABUL ve ONAY SAYFASI	iii
BİLİMSEL ETİL BİLDİRİM SAYFASI	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ.....	vii
KISALTMALAR DİZİNİ	x
TABLOLAR DİZİNİ.....	xii
ŞEKİLLER DİZİNİ	xiii
EKLER DİZİNİ	xiv
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM	12
1. OSMANLI JURNAL TEŞKİLATI VE İŞLEYİŞİ.....	12
1.1. Jurnal Kelimesinin Tanımı Ve Jurnal Defterinin Tanıtımı	12
1.2. Jurnal Teşkilatı'nın Ortaya Çıktığı Dönem.....	14
1.3. Asayiş Problemleri Ve Mürûr Tezkeresi.....	21
1.4. Jurnal Teşkilatı Ve İşleyişi.....	30
1.5. Anadolu Jurnal Teşkilatı	35
2. BÖLÜM	41
2. JURNAL DEFTERLERİ'NDE AYDIN SANCAĞI.....	41
2.1. AYDIN'IN KISA TARİHİ	41
2.2. Teşkilatın Aydın'da Kurulması Ve Jurnal Kâtipleri	44
2.3. Anadolu Jurnal Defteri'nde Aydın.....	46
2.2.1. Mürur Tezkereleri İle İlgili Kayıtlar.....	47
2.2.2. Redif Askeri Teşkilatı İle İlgili Kayıtlar	49
2.2.3. Demografik Olaylar İle İlgili Kayıtlar.....	52

2.2.4. Tamir Ve İnşa Faaliyetleri İle İlgili Kayıtlar.....	58
2.2.5. Ekonomik Hayat İle İlgili Kayıtlar.....	59
2.2.6. Doğa Olayları Ve Doğal Afetler İle İlgili Kayıtlar	63
2.2.7. Diğer Olaylar İle İlgili Kayıtlar	65
2.3. Birgi Kazası Jurnal Defteri.....	70
2.4. Tire Kazası Jurnal Defteri	81
3. BÖLÜM	86
3. AYDIN SANCAĞI'NA AİT BİR ADET JURNAL DEFTERİ ÖRNEĞİ: BİRGİ.....	86
4. SONUÇ ve DEĞERLENDİRME.....	105
5. KAYNAKLAR	110
6. EKLER	119
ÖZGEÇMİŞ	124

KISALTMALAR DİZİNİ

AÜDTCFD	: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.t.	: Adı geçen tez
A.}d	: Sadaret defterleri
A.y.	: Aynı yer
Bkz.	: Bakınız
BOA	: Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi
C.	: Cilt
C.DH.	: Cevdet Dahiliye
C.ML.	: Cevdet Maliye
Çev.	: Çeviren
D.ASM.d.	: Bâb-1 defteri Asakir-i Mansure Kalemî Defterleri
D.CRD.d.	: Bâb-1 Defteri Ceride Odası Defterleri
Der.	: Derleyen
Ed.	: Editör
H.	: Hicri
Haz.	: Hazırlayan
H.H.	: Hatt-ı Hümayun
İ.HR.	: İradeler Hariciye
İ.DH.	: İradeler Dâhiliye
KK.d.	: Kamil Kepeci defterleri
M.	: Miladi
M.Ö.	: Milattan Önce
No.	: Numara

OTAM	: Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
TC	: Türkiye Cumhuriyeti
TTK	: Türk Tarih Kurumu
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDVİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
vb.	: Ve benzeri
()	: Belgelerde okunamayan kelimeler yerine kullanılmıştır.
(?)	: Yazılışı ya da okunuşundan emin olunamayan kelimeler için kullanılmıştır.

HİCRİ AYLAR

M.	: Muharrem
S.	: Safer
Ra.	: Rebiülevvel
R.	: Rebiülâhir
Ca.	: Cemaziyelevvel
C.	: Cemaziyelâhir
B.	: Receb
Ş.	: Şaban
N.	: Ramazan
L.	: Şevval
Za.	: Zilkade
Z.	: Zilhicce

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1.1. Jurnal Teşkilatı'nın Kurulduğu Sancaklara Ait Bilgiler	33
Tablo 2.1. Aydın Kâtiplerinin İsimleri Ve Maaşları	45
Tablo 2.2. 9 Temmuz 1835 Tarihli Jurnal Kayıtlarına Ait Doğum-Ölüm Bilgileri	53
Tablo 2.3. 18 Ekim 1835 Tarihli Jurnal Kaydına Ait Doğum-Ölüm Bilgileri	54
Tablo 2.4. 30 Kasım 1835 Tarihli Jurnal Kaydına Ait Doğum-Ölüm Bilgileri	54
Tablo 2.5. 1836 – 1839 Yılları Arasında Aydın Sancağı İle İlgili Toplu Olarak Verilen 12 Adet Doğum-Ölüm Kaydı.....	55
Tablo 2.6. 26 Eylül 1834 Tarihli Birgi Jurnal Defteri Kaydına Ait Günlük Bilgiler	70
Tablo 2.7. 27 Eylül 1834 Tarihli Birgi Jurnal Defteri Kaydına Ait Günlük Bilgiler	72
Tablo 2.8. 28 Eylül 1834 Tarihli Birgi Jurnal Defteri Kaydına Ait Günlük Bilgiler	73
Tablo 2.9. 29 Eylül 1834 Tarihli Birgi Jurnal Defteri Kaydına Ait Günlük Bilgiler	74
Tablo 2.10. 30 Eylül 1834 Tarihli Birgi Jurnal Defteri Kaydına Ait Günlük Bilgiler	75
Tablo 2.11. 1 Ekim 1834 Tarihli Birgi Jurnal Defteri Kaydına Ait Günlük Bilgiler	76
Tablo 2.12. 2 Ekim 1834 Tarihli Birgi Jurnal Defteri Kaydına Ait Günlük Bilgiler	77
Tablo 2.13. 3 Ekim 1834 Tarihli Birgi Jurnal Defteri Kaydına Ait Günlük Bilgiler	78
Tablo 2.14. Tireli Olmayıp Tire Üzerinden Yolculuk Yapan Kişilere Ait Bilgiler	85

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 2.1. Anadolu Jurnal Defteri Kayıtlarına Göre Aydın Sancağı'nın Yer Aldığı Sayfada Doğanlara ait nüfus miktarları	57
Şekil 2.2. Anadolu Jurnal Defteri Kayıtlarına Göre Aydın Sancağı'nın Yer Aldığı Sayfada Vefat Edenlere ait nüfus miktarları	58
Şekil 2.3. Anadolu Jurnal Defterinde yer alan Aydın Sancağı ile ilgili jurnallerin konu dağılımı	69
Şekil 2.4. Birgi Jurnal Defterine göre seyahat eden kişilerin meslekleri	79
Şekil 2.5. Birgi Jurnal Defteri kayıtlarına göre yük ile gelen ticari ürünler	79
Şekil 2.6. Birgi Jurnal Defteri kayıtlarına göre adet ile gelen ticari ürünler	80
Şekil 2.7. Birgi Jurnal Defteri kayıtlarına göre kıyye ile gelen ticari ürünler	80
Şekil 2.8. Birgi Jurnal Defterine göre yolcuların gidiş yönleri	81
Şekil 2.9. Tire Jurnal Defterine göre mürûr tezkeresi alanların sebepleri	83
Şekil 2.10. Tire jurnal defterine göre seyahat eden kişilerin meslekleri	84
Şekil 2.11. Tire jurnal defterine göre seyahat eden kişilerin isimleri	84

EKLER DİZİNİ

Ek-1. Tire jurnal defterinin ilk sayfası.....	119
Ek-2. Birgi jurnal defterinin ilk sayfası	120
Ek-3. Anadolu Jurnal Defteri I'de Aydın Sancağı kâtiplerine ait bilgilerin yer aldığı sayfa.....	121
Ek-4. Anadolu Jurnal Defteri I'de jurnal talimnamesinin bulunduğu sayfalar	122

GİRİŞ

Toplu halde yaşayan insanların oluşturduğu toplum düzeni, kültür, medeniyet ve ekonomik hayat ile dini, ahlaki, siyasi, sosyal, idari ve hukuki yapı sonucu ortaya çıkan tüm ilişkiler tarihin konusudur. Gelecekte olayların nasıl gelişeceği öngörüsüne ancak geçmişte neler olduğuna ya da olmadığına bakılarak varılır.¹ Tarihte yaşanan olaylar geleceğin inşasında önemli bir rol oynar. Carr'ında dediği gibi '*Geçmişin ışığında bugünü öğrenmek, aynı zamanda bugünün ışığında geçmişi öğrenmek demektir. Tarihin işlevi, geçmiş ve yaşanan zaman hakkında daha sağlam bir anlayışı, bunların karşılıklı ilişkileri içinde, iletme*dir'.²

Hafızanın unutmak gibi bir özelliği vardır. Bu yüzden insanlar, yaşadıkları önemli olayları unutmamak ve kalıcı olmasını sağlamak amacıyla kâğıda geçirme ihtiyacı hissetmişlerdir. Bunun için kişiler tarafından günlükler, anılar vb. yazılmıştır. Gelecek nesillere aktarılması amacıyla saklanmış, muhafaza edilmiştir. Sadece kaydedildikleri dönemi değil, geleceği de ilgilendiren bu notlar, yazıldığı dönemin sosyal, siyasi ve ekonomik olmakla birlikte birçok yapı hakkında bizlere bilgi vermektedir.

Osmanlı Tarihi hakkında çalışan kişiler için belki de en önemli kaynak, birinci el kaynak niteliğinde olan arşiv belgeleridir. Bu yüzden araştırmacılar için büyük önem arz etmektedir. Arşivler, milletlerin geçmişlerini geleceklerine bağlayan temel köprülerdir. Bu belgeler, devletin 'belleği' niteliğindedir. Devletlerin kurulduğu ilk dönemden itibaren önemli belgeleri muhafaza etme fikrinin var olduğu, günümüze kadar ulaşan birçok arşiv belgesinin varlığı ile mevcuttur. Devlete ait olan bu belgeler, özen ile saklanmış ve ihtiyaç duyulması halinde defterlerden yararlanılmıştır. Osmanlı Devleti sınırları içinde yaşanan gelişmelerin kaydedildiği bu defterler, dönemin sosyal, idari, ekonomik, siyasi ve hukuki yapısı hakkında önemli bilgiler içererek, geçmişin aydınlatılmasına imkân sunmaktadır.

Osmanlı Tarihi araştırmacıları için en temel arşiv kaynakları arasında *Şer'iyye Sicilleri* önemli bir yer tutmaktadır. Kadılar tarafından kaleme alındıkları için kimi zaman *Kadı Defterleri*, mahkemede görülen davaların bilgilerini içerdikleri için *Mahkeme Defterleri* diye çeşitli isimlerle anılmışlardır. Bölgede yaşanan her türlü dava ile ilgili notların yanı sıra, kimi zaman padişah fermanları, kadıya gelen emir ve ferman gibi kayıtlar dışında halk ile olan

¹ John Tosh, *Tarihin Peşinde*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1997, s.3.

² Edward H. Carr, *Tarih Nedir?*, İletişim Yayınları, İstanbul 1994, s.81.

yazışmalar da defterde yer almaktadır.³ Bu açıdan şehir tarihi araştırmaları için dönemin sosyal ve ekonomik durumunu aydınlatmak açısından sicillerden faydalanmak iyi olacaktır. Çağatay Uluçay da, günlük hayata dair bilgiler içermesi açısından sicillerin kullanılmasının önemli olduğuna değinmiştir.⁴ Şehirdeki aile yapısı, gelenek, görenek ve adetler, halkın günlük hayatı, geçim hayatı ve tarım ürünleri, kişilerin meslekleri ve ödedikleri vergiler, şehirdeki han ve çarşı isimleri gibi bilgilerden ziyade Osmanlı Devleti'ndeki kaza, sancak ve eyalet gibi idari birimlerin işleyişi ile ilgili bilgileri de elde etmek mümkündür.

Osmanlı Devleti'nin arşiv belgeleri arasında önemli yer tutan bir diğer defter türü; *Tahrir Defterleridir*. Sözlükte 'yazma, kaydetme, deftere geçirme' anlamına gelen tahrir⁵, elde edilen bilgilerin kaydedildiği defterlere Tahrir Defteri denirdi.⁶ Defterlerin düzenli bir şekilde tanıtımını ilk olarak Ömer Lütfi Barkan ele almıştır.⁷ Osmanlı devletinde fethedilen yerlerin düzenli bir şekilde idare edilmesi ve nüfus ve arazi gibi gelir kaynaklarının tespiti amacıyla sayım yapılırdı. Zamanla bir yerin geliri artar veya eksilirse, başka bir yere göç verir veya dışarıda göç alıp nüfusu artarsa, ya da bir önceki tahrir üzerinden belli bir zaman geçerse tahrir yenilenirdi. Osmanlı Maliye Teşkilatı'nda devletin ekonomik gücünü tespit etmek amacıyla yapılmış olup, nüfusun hesaplanması, vergi kaynaklarının belirlenmesi, üretim kaynaklarının tespiti ve tımarın işleyişi ile ilgili bilgi içermesi açısından bölgenin sosyal, idari ve ekonomik yapısının aydınlatılmasında önemli kaynaklar olmuşlardır.⁸

Osmanlı arşivlerinde sosyal tarih araştırması yapan kişiler için önemli bir yer tutan defter türü ise *Nüfus Defterleridir*. Osmanlı Devletinde modern anlamda ilk nüfus sayımı II. Mahmud döneminde yapılmıştır.⁹ Sadece askerlik çağındaki erkek nüfus kayıt altına alındığı için nüfusun tamamı hakkında bilgi sahibi olunamasa da, ilk sayım olması açısından önemlidir. Bu sayımlardan önce arazi tespiti için yapılan tahrir sayımlarından -doğrudan bir nüfus sayımı olmasa da- elde edilen kayıtlar sayesinde bölgenin nüfusu hakkında yaklaşık

³ Yunus Uğur, 'Şeriyye Sicilleri', *TDVİA*, C.39, İstanbul 2010, s.8. ; Halil İnalçık, 'Osmanlı Tarihi Hakkında Mühim Bir Kaynak' *AÜDTCFD*, C.I, S.2, Ankara 1943, s.89-96.

⁴ M. Çağatay Uluçay, 'Manisa Şer'iyye Sicillerine Dair Bir Araştırma', *Türkiyat Mecmuası*, C.X, 1953, s.285-298.

⁵ Şemsedin Sami, *Kamûs-ı Türkî*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2017, s.383.

⁶ Mehmet Öz, 'Tahrir' *TDVİA*, C.IXL, İstanbul 2010, s.425.

⁷ Ömer Lütfi Barkan, 'Türkiye'de İmparatorluk Devirlerinin Büyük Nüfus ve Arazi Tahrirleri ve Hakana Mahsus İstatistik Defterleri', *İktisat Fakültesi Mecmuası*, C.II, S.1, İstanbul 1940, s.214-247.

⁸ Zeki Arıkan, 'Tapu-Tahrir Defterleri Yayınıyla İlgili Bir Tasarı', *Osmanlı Araştırmaları*, C.XIII, İstanbul 1993, s.69-74.

⁹ Mahir Aydın, 'Sultan II. Mahmud Döneminde Yapılan Nüfus Tahrirleri', *Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri 28-30 Haziran 1989 Bildiriler*, İstanbul 1990, s.81.

olarak bilgi sahibi olunmaktaydı.¹⁰ Yapılan nüfus sayımları ile toplumu oluşturan kişilerin sayıları ve yaşları ortaya çıkarılmaya çalışılarak askere alınacak erkek nüfusun belirlenmesi amaçlanmıştır.

Osmanlı Arşivi'nin en kıymetli verilerinden biri sayılan bir başka arşiv kaynağı da *Temettuat Defterleri*dir. Temettü kelimesi 'kâr etme, fayda görme', temettuat ise 'kârlar' anlamına gelmektedir.¹¹ Temettü vergisi ise hane reislerinin kazançları üzerinden yıllık olarak devlete verilen vergi anlamına gelir ve kayıt altına alındığı defterlere Temettuat Defterleri adı verilir.¹² Hane esasına göre yapılan sayımlarda hane sahibine ait topraklar ve hayvanlar ile parasal değeri olan mal varlıklarını tespit etmek mümkündür. Bu defterlerde vergi mükellefi olarak yazılan hane reisinin bilgisinden ortalama toplam nüfusu hakkında tahmin yapılabilir.¹³ Temettuat Tahrirleri, 19. yüzyıl Osmanlı Devleti iktisadî ve sosyal tarihi araştırmaları için ülkede yaşayan nüfusun yerleşim düzeni, ziraat üretim, hanelerin servet ve gelirleri ile ilgili vergileri gibi konularda çok geniş kapsamlı temel bir kaynak özelliği göstermektedir.¹⁴

Tarih araştırmacıları için temel kaynak olabilecek bir diğer defter türü *Mühimme Defterleri*dir. Osmanlı Devleti'nin idari, siyasi, askeri ve ekonomi ile ilgili her türlü konunun görüşüldüğü Divan-ı Hümayunda, sadrazamın başkanlığında toplanan divan toplantısında emir, ferman ve hükümlerin kaydedildiği defterlere denir. Bu defterlerin incelenmesi neticesinde merkez ve taşra teşkilatındaki idari ve askeri kurumların yapısı ve işleyişi ile atama ve görevlendirmeye dair sistemin yapısı ve devletin gayrimüslimler ile olan ilişkilerini öğrenebilmekteyiz.¹⁵

Çalışmamızda, Osmanlı Arşivlerinde bulunan Jurnal Defterleri'nden bahsedilecektir. Konu hakkında ilerleyen bölümlerde ayrıntılı bilgi verilecektir.

¹⁰ Nüfus tahminleri yapılırken hane halkı beş kişi sayılmıştır. Ömer Lütfi Barkan, 'Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi', *Türkiyat Mecmuası*, C.X, İstanbul 1953, s.13.

¹¹ Sami, a.g.e., s.437.

¹² Mübahat Kütükoğlu, 'Osmanlı Sosyal ve İktisadi Tarihi Kaynaklarından Temettü Defterleri', *Belleten*, Türk Tarih Kurumu, LIX/225, Ankara 1995, s.395.

¹³ Nejay Göyünç, 'Hane Deyimi Hakkında', *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, S.32, 1979, s.331-348.

¹⁴ Tefik Güran, '19. Yüzyıl Temettuat Tahrirleri', *19. Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi Üzerine Araştırmalar*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2019, s.198-199.

¹⁵ *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, İstanbul 2010, s.8.

Çalışmanın Amacı ve Önemi

Tarih araştırmalarının güvenilir olması, verilen bilgilerin belgelerle desteklenmesi ile mümkündür. Osmanlı tarihçileri için birinci el kaynak niteliğinde olan arşivlerimizdeki ana malzemeyi defterler oluşturmaktadır. Bu açıdan arşivlerdeki belgelerin birçoğunun henüz tasnif edilmemiş olması bu alanda yaşanan büyük bir eksikliklerdir. Çalışmamızda ele aldığımız defter türü, son yıllarda çalışılmaya başlanan bir konu olan, tasnif edilmemiş birçok belgesi bulunan ve diğer defter türleri kadar incelenmesi mümkün olmayan jurnal defterleri ele alınacaktır. Jurnal kâtipleri tarafından tutulan bu defterler, dönemin diğer kurumları ile kıyaslanarak eksik yönleri belirlenecek, zayıf ve güçlü tarafları ortaya koyulmaya çalışılacaktır. ‘Kadı sicillerinin günümüze ulaşmadığı bu dönemde jurnal defterleri bize yeterli bilgiyi verebilecek midir? Geçmişin yorumlanmasında jurnal defterlerinin nasıl bir katkısı olabilir?’ sorularını yanıtlamaya çalışılacaktır. Bu sorulardan farklı olarak, modernleşme döneminde Aydın Sancağı’nda meydana gelen olayların tespiti ile bölgenin tarihinin aydınlatılması hedeflenmiştir.

19. yüzyıl arşiv kaynakları arasında önemli bilgiler barındıran yukarıda bahsettiğimiz şer’iye sicilleri kadar önemli olan tahrir, şikâyet, temettuat ve nüfus defterleri tarihçilerin kullandığı kaynaklar arasında yer almaktadır. Ancak son yıllar hariç jurnal defterlerine ait bir bilgiye rastlanamamış, bu kaynaklar ile ilgili bir çalışma yapılmamıştır. II. Mahmud zamanında kurulan jurnal teşkilatı, dönemin nüfus, posta, redif ve karantina teşkilatları kadar üzerinde durulan bir konu olmamıştır.¹⁶ Elde edilen bilgiler dâhilinde jurnal teşkilatında görevli memurlarca tutulan jurnal defterleri, 19. yüzyıl içinde kaza ve sancakların sosyal, siyasi, iktisadi ve askeri tarihi hakkında önemli bilgiler veren bir tarih kaynağı olduğu niteliğindedir.

Jurnal Defterleri ile ilgili olarak yapılmış çalışmalara göz attığımızda; iki adet ana kaynak niteliğinde kitap ve arşiv malzemelerinden üretilmiş bildiri ve makaleler ile iki adet yüksek lisans tezi mevcuttur. Bu çalışmalardan ilki TC Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü’nce 1998 yılında yayınlanan ve Abdulkerim Abdulkadiroğlu, İ.Hakkı Aksoyak ve Necip Fazıl Duru tarafından hazırlanan ‘*Kastamonu Jurnal Defteri (1252-1253 / 1836-1837)*

¹⁶ Hatice Şentürk, ‘Jurnal Teşkilatı ve Jurnal Defterlerinde Antalya’, *Antalya Kitabı (Antalya’da Türk İslam Medeniyetinin İzleri)*, C.II, Palet Yayınları, Konya 2019, s.125.

<Metin ve Tıpkıbasım> adlı eserdir.¹⁷ Ardından bu çalışmanın ikinci cildi olarak 2006 yılında İ.Hakkı Soyak eliyle hazırlanıp, yine aynı yayıncı tarafından yayınlanan ‘Kastamonu Jurnal Defteri II (1254-1255 / 1838-1839) <Metin ve Tıpkıbasım>’ isimli eser takip etmiştir.¹⁸ Abdulkerim Abdulkadiroğlu’nun 1998 yılında hazırladığı eserin takdim bölümünde ‘...bu özel arşiv malzemesinin pek de fazla olmadığını görüyoruz. Sebebini, kadırlarla birlikte taşınan Cumhuriyet’e geçişte bu kadırların dul ve yetimleri ile sair mirasçılarına intikal eden defterlerin ya zamanla kaybedilerek ortadan kalkmalarında yahut aile mahremiyeti içinde özel suretle saklanmış ve korunmuş olmalarında arayabiliriz. Nitekim burada neşredilen defterin fotokopisini istifademiz için bize veren zât da böyle bir kadı efendinin torunudur.’ şeklinde açıklamasıyla jurnal defterlerinin aslında birer kadı defteri olduğuna, kişisel olduğu için de bu sebeple ulaşılamadığına dikkat çekmektedir. Kastamonu Jurnal Defteri’nin ikinci cildinin önsözün de ise; ‘Şer’i Mahkeme sicilleri arasında yer alan Mürûr Defterleri diğer adıyla Jurnal defterleri, idari amaçla hazırlanmış olup, seyahat eden kişilere verilen belgelerin kayıtlarını ihtiva eder. Kadırların beraberinde taşıdığı bu defterlerden çok azı Devlet arşivlerine intikal etmiştir. Genelde kadırların varisleri tarafından saklanan bu defterler özel arşiv malzemesi olarak değerlendirilmektedir.’¹⁹ ifadesiyle belirtilmiştir. Jurnal defterleri ile ilgili olup, ilk çalışmalar olarak değerlendirildikleri için kıymetli çalışmalardır. Önsözde kadırlar tarafından tutulduğu söylenen jurnal defterlerinin, ayrıca kadırların himayesinde bulunduğu belirtilmiştir. Ancak bahsi geçen defterler kadırlar tarafından değil jurnal memurları tarafından kayıt altına alınmıştır. Daha sonraki bölümlerde jurnal teşkilatı ile görevli memurlar tarafından tutulan defterlere ait ayrıntılı bilgiler verilecektir. Ayrıca her iki çalışmada da sadece transkript edilen bilgiler verilmiş olup, herhangi bir yorum eklenmemiş ve değerlendirmeye tabi tutulmamıştır.

Jurnal defterleri ile ilgili olan bir diğer çalışma ise 2012 yılında Mehmet Zahit Yıldırım tarafından hazırlanan ve Aky Basım Yayın eliyle yayınlanan ‘Osmanlı Devletinde Jurnal Teşkilatı (1835-1860)’ isimli eserdir.²⁰ Yıldırım, kitabın önsözünde ‘Bu çalışmada hükümdarın, halkının ne yediğini, ne içtiğini, neyi kaça alıp sattığını, ülkesinde kimlerin nelerle uğraştığını, toplumu meydana getiren bireylerin mutluluğunu / mutsuzluğunu,

¹⁷ Kastamonu Jurnal Defteri (1252-1253 / 1836-1837) <Metin ve Tıpkıbasım> , Abdulkerim Abdulkadiroğlu, İ.Hakkı Soyak, Necip Fazıl Duru (Haz.), TC Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1998.

¹⁸ Kastamonu Jurnal Defteri II (1254-1255 / 1838-1839) <Metin ve Tıpkıbasım>, İ.Hakkı Soyak (Haz.) TC Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2006.

¹⁹ Kastamonu Jurnal Defteri II, s.VII.

²⁰ Mehmet Zahit Yıldırım, Osmanlı Devletinde Jurnal Teşkilatı (1835-1860), Aky Yayıncılık, Uşak 2012.

meydana gelen üretimin miktarının ne kadar olduğunu, ülkedeki imar faaliyetleri ve diğer her türlü gelişme ve değişmeyi bilme arzusundan doğan bir teşkilattan ve bu teşkilat mensuplarınca meydana getirilen belgelerin içeriklerinden söz edilecektir.’²¹ diyerek jurnal teşkilatının kuruluş amacını belirtip, jurnal defterlerinin içeriği hakkında bilgi vermiştir. Ayrıca ‘...araştırarak belgenin benzerlerinin arşivde olup olmadığını araştırdık. Bu araştırmaların neticesinde öncelikle taşradan gönderilen defterlerden derlenen ve Anadolu Jurnal Defteri I, Anadolu Jurnal Defteri II ve Rumeli Jurnal Defterini bulduk. Bu defterleri okuduktan sonra bu belgelerin hakikaten daha önceden neredeyse hiç kullanılmamış olduğunu ve Osmanlı teşkilat tarihi ile ilgili orijinal bilgiler ihtiva ettiğini tespit ettik.’ açıklamasıyla bu defter türünün daha önce ortaya çıkmamış olmasından ve arşivde bulunan üç adet jurnal defterinin varlığından bahsetmektedir.²² Çalışmanın temel kaynağı Başbakanlık Osmanlı Arşivinde Kamil Kepeci fonunda yer alan iki adet Anadolu Jurnal Defteri ile bir adet Rumeli Jurnal Defteridir.²³ Bu arşiv defterlerindeki bilgiler, dönemin kaynakları ile harmanlanarak jurnal teşkilatı hakkında bilgiler verilmiş, II. Mahmud dönemi sosyal, ekonomik, askeri, hukuki ve idari hayatının aydınlatılmasına yardımcı olmuştur. Yazar, jurnal kelimesinin sözlük anlamından başlayarak, jurnallerin ortaya çıktığı ortam, teşkilatın kurulması, defterlerin ortaya çıkışı, nerelerde kurulduğu ve görevlendirilen memurların isimleri ile maaşlarına dair bilgilere yer vermiştir. Jurnal Defterlerindeki bilgiler, idari-askeri, sosyal ve kültürel, ekonomik, afetler, sağlık ve diğer konularla ilgili bilgiler olmak üzere altı başlık altında incelenmiş olup, bazı bilgiler alıntı olarak verilse de defterlerin transkripsiyonuna yer verilmemiştir.

Konu ile ilgili bir başka çalışma ise yine Mehmet Zahit Yıldırım tarafından 2011 yılında yayınlanmış olan ‘1835 Tarihli Jurnal Defterine Göre Karahisâr-ı Sâhib’in Ekonomik Hayatından Bir Kesit’ isimli makaledir.²⁴ Bu çalışmada, şehre çeşitli sebeplerle gelen kişilerin isimleri, meslekleri, memleketleri, ne amaçla geldikleri ve kişilerin konakladıkları han isimlerinin de kaydedildiği defter incelenmiştir. Ayrıca bu bilgilere ek olarak şehir mahkemesinde görülmüş kırk dokuz adet davanın bilgileri de bulunmaktadır. Döneme ait şer’iyye sicillerinin olmaması nedeniyle, bu defterden elde edilen bilgiler oldukça değerli bilgiler olmuştur. 1835 yılında şehrin ekonomik hayatının aydınlatılmaya çalışıldığı

²¹ Yıldırım, a.g.e., s.III.

²² Yıldırım, a.g.e., s.IV.

²³ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Kamil Kepeci Tasnifi Defterleri (KK.d) Anadolu Jurnal Defteri, No.7520 ve No.7521 ; Rumeli Jurnal Defteri, No.7522

²⁴ Mehmet Zahit Yıldırım, ‘1835 Tarihli Jurnal Defterine Göre Karahisar-ı Sahib’in Ekonomik Hayatından Bir Kesit’, *Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, C.VI, S.11, 2011, s.97-120.

çalışmada, jurnal teşkilatı ve defterleri hakkında genel bilgi verilmemiştir.

Yine Mehmet Zahit Yıldırım'ın konu ile ilgili bir başka çalışması 2016 yılında yayınlanan '*Jurnal Defterlerinde Trabzon*' isimli bildirisidir.²⁵ Osmanlı Arşivi'nde Trabzon şehrine ait bir jurnal defteri olmadığı için bu çalışma, yazarın daha önce yayınladığı '*Osmanlı Devletinde Jurnal Teşkilatı*' isimli kitabında yer alan Trabzon ile ilgili bilgilerin derlenmesiyle ortaya koyulmuştur. Çalışmaya jurnal kelimesinin sözlük anlamı verilerek giriş yapılmış ardından jurnal teşkilatı ve defterleri tanıtılarak, Trabzon Jurnal Defterleri ve Memurları hakkında bilgiler verilmiş, dönemin sosyal, ekonomik, askeri ve idari hayatı hakkında değerlendirmeler yapılmıştır.

Aynı yazar tarafından çalışılan ve yine 2016 yılında yayınlanmış olan '*Jurnal Defterlerinde Bozok*' isimli bildiridir.²⁶ Yazar, 2012 yılında yayınladığı '*Osmanlı Devletinde Jurnal Teşkilatı*' isimli kitabında Yozgat ile ilgili bilgileri harmanlayarak, jurnal teşkilatı ve defterleri hakkında bilgiler vermiş ve dönemin sosyal, ekonomik, idari ve askeri hayatının aydınlatılmasına yardımcı olmuştur.

Bir diğer çalışma Yıldırım'ın bu kurum ile ilgili son çalışması olan ve 2018 yılında yayınlanan '*Jurnal Defterleri ve Jurnal Defterlerinde Mentеше Sancağı*' isimli bildirisidir.²⁷ Yazar daha önceki konu ile ilgili çalışmalarında izlediği yöntemi yine uygulamıştır. Kitabındaki bilgiler ışığında jurnal teşkilatının işleyişi ve görevlendirilen memurlar ile tuttukları defterler hakkında bilgiler vermiş ardından Mentеше sancağı ile ilgili defterdeki kayıtları değerlendirmiştir.

Konumuzla yakından alakalı bir başka çalışma ise Nalan Turna'nın 2013 yılında yayınlanan '*19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Osmanlı Topraklarında Seyahat, Göç ve Asayiş Belgeleri: Mürûr Tezkereleri*' isimli eseridir.²⁸ Arşiv belgelerinden yararlanılarak kaleme alınan bu eserde seyahat eden kişilere verilen ilk pasaport örneği *il-cân-nâme*, güvenli ticaret ve yolculuk amacıyla verilen *amannâme*, sınırdaş iki ülke arasında seyahat etmek isteyenlere

²⁵ Mehmet Zahit Yıldırım, '*Jurnal Defterlerinde Trabzon*', *I. Uluslararası Geçmişten Günümüze Trabzon'da Dini Hayat Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, C.II, Trabzon Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul 2016, s.781-791.

²⁶ Mehmet Zahit Yıldırım, '*Jurnal Defterlerinde Bozok*', *I. Uluslararası Bozok Sempozyumu 05-07 Mayıs 2016 Bildirileri Kitabı*, C.1, Bozok Üniversite Yayınları, Yozgat 2016, s.562-570.

²⁷ Mehmet Zahit Yıldırım, '*Jurnal Defterleri ve Jurnal Defterlerinde Mentеше Sancağı*', *OTAM*, S.43, 2018, s.319-336.

²⁸ Nalan Turna, *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Osmanlı Topraklarında Seyahat, Göç ve Asayiş Belgeleri: Mürûr Tezkereleri*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2013.

verilen *pasavan* ve eşkâle dayalı ilk iç pasaport örneği olan *mürûr tezkeresi* uygulaması hakkında bilgiler verilmiştir.²⁹ Dört bölümden oluşan kitabın ilk bölümünde on beşinci yüzyıldan cumhuriyetin ilk yıllarına kadar geçen dönemde uygulanan seyahat belgelerinden bahsedilmiştir. İkinci bölümde bireylerin seyahat etme amaçları ve mürûr tezkerelerinin uygulanışı üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölümde mürûr tezkerelerinin uygulanması ve Osmanlı halkının direnişlerine karşı devletin aldığı tedbirler ve sorunlar hakkında bilgiler verilmiştir. Son bölümde ise Osmanlı ekonomisi ile mürûr uygulaması arasındaki ilişki incelenmiştir. Metin aralarında verilen arşiv belgeleri, kronolojik sıralama ile değil karışık olarak verilmiştir. Bu çalışma, seyahat uygulamaları hakkında verilen bilgiler dışında arşiv belgesi çeşitliliği açısından özellikle göç konusu çerçevesinde birçok sosyal konuya açıklık getirecektir.

Konumuz ile aynı ismi taşımasından dolayı alakalı olduğu düşünülen bir diğer çalışma Cengiz Kırılı'nın 2009 yılında yayınlanan '*Sultan ve Kamuoyu Osmanlı: Osmanlı Modernleşme Sürecinde 'Havadis Journalleri' (1840-1844)*' isimli eserdir.³⁰ Bu çalışmanın konumuz ile ilişkisi II. Mahmud dönemine değinmiş olmasıdır. Yazarın üzerinde durduğu 'hafiyе Journalleri' bizim konumuzun çok dışında olan bir jurnâl türüdür. Kırılı, kitabında II. Mahmud dönemi modernleşmesinden bahsetmiş, Journallerin nasıl okunması gerektiğine ve içerdiği temalara vurgu yaparak son bölümde ise 1840 ve 1844 yıllarını kapsayan 1364 adet havadis Journalinin transkriptine yer vermiştir. Yazarın bahsettiği Journaller, halkın arasına karışarak nabız ölçmek ya da haberdar olmak amacıyla yerleştirilen hafiyelerin İstanbul kahvehanelerindeki sohbetlerine dâhil olarak kaydettiği raporlardan oluşmaktadır. Bizim çalıştığımız Journaller ise hafiyelerin değil görevlendirilen jurnâl kâtiplerinin kayıtlarından oluşmaktadır.

Jurnâl Defterlerinin tarihi bir kaynak olarak kullanımı son yıllarda yaygınlaşmaya başlamıştır. Buna örnek olarak defterlere farklı bir bakış açısından bakılarak -bir tarih kaynağı olarak- ele alınan çalışma Yunus Emre Çakır tarafından hazırlanan '*Modern Devletin Gözetleme Pratiği Olarak Jurnâl Ve Yakınçağ Tarihi Kaynağı Olarak Jurnâl Defterleri*' isimli çalışmadır.³¹ Yazar çalışmada öncelikle jurnâl defterlerinin ortaya çıktığı dönemi

²⁹ Turna, *a.g.e.*, s.14.

³⁰ Cengiz Kırılı, *Sultan ve Kamuoyu: Osmanlı Modernleşme Sürecinde Havadis Journalleri (1840-1844)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009.

³¹ Yunus Emre Çakır, 'Modern Devletin Gözetleme Pratiği Olarak Jurnâl Ve Yakınçağ Tarihi Kaynağı Olarak Jurnâl Defterleri', *Halil İnalçık Armağanı-IV*, (Ed. Ahmet Özcan), Doğu Batı Yayınları, Ankara 2017, s.343-380.

anlatarak, Jurnal Teşkilatı ve Defterleri hakkında bilgi vermiş ardından mürûr tezkerelerinden bahsederek jurnal defterlerinin bir tarih kaynağı olarak kullanımına değinmiştir. ‘*Makalemizde, kaynak noktasında yeterince kaynak sunmasına rağmen, kaynak olarak kullanımındaki azlığın defterlerin yeterince tanınmamasının etkili olduğu tespitiyle yola çıkmıştır.*’ cümlesiyle defterlerin tarih kaynak olarak kullanımının eksikliğine dikkat çekmiştir.

Arşiv kaynaklarına dayandırılarak Jurnal Teşkilatını ele alan ancak farklı şehirler için hazırlanmış iki adet yüksek lisans tezi bulunmaktadır. Bunlardan ilki Yunus Emre Çakır tarafından ele alınmış olan ve 2017 yılında hazırlanan ‘*Tarih Kaynağı Olarak Jurnal Defteri ve Çankırı Jurnal Defterlerinin Değerlendirilmesi*’ isimli yüksek lisans tezidir.³² Jurnal teşkilatının ortaya çıktığı II. Mahmud dönemi hakkında verilen bilgilerin ardından teşkilatın işleyişi ve defter usulünü anlatılmıştır. Mürûr tezkereleri ve jurnaller arasındaki ilişki açıklanarak ve Çankırı Jurnal Defterleri ışığında şehir hakkındaki bilgiler değerlendirilmiş, görevli memurlar ve maaşları hakkında bilgiler verilmiştir. Yüksek lisans tezinde, defterlerdeki kayıtları değerlendirilerek şehre gelen ya da şehirden ayrılan kişilere ait bilgiler de istatistikler halinde ortaya koyulmuştur. Son bölüme ise, Çankırı Jurnal Defterlerine ait belgelerde bulunan 97 adet jurnalın transkripsiyonu eklemiştir. Kendisinden önceki çalışmalardan bahseden Çakır, yapılan hatalara da yer vererek düzeltmeler ve yeni eklemeler de yapmıştır.

Bir diğer çalışma ise Yüksel Kol tarafından hazırlanmış olan ve 2019 yılında hazırlanan ‘*3247 Numaralı Rumeli Jurnal Defteri Transkripsiyon ve Değerlendirmesi*’ isimli yüksek lisans tezidir.³³ Çalışmada öncelikle bu konuda daha önce yapılan çalışmalar hakkında bilgiler verilerek, jurnal talimatnamesine göre teşkilatın uygulanış biçimi ele alınmıştır. Birinci bölümde temel kaynak olarak kullanılan Rumeli Jurnal Defteri’nde bulunan jurnal kayıtları çeşitli başlıklar altında kategorilere ayrılarak değerlendirilmiştir. Son bölümde ise bahsi geçen defterde yer alan 419 adet jurnalın transkripsiyonu verilmiştir.

Bu konuda yapılan bir başka çalışma ise tarafımızca hazırlanan ‘*Jurnal Teşkilatı ve Jurnal Defterlerinde Antalya*’ başlıklı bildirimizdir.³⁴ Başbakanlık Osmanlı Arşivi’nde Teke

³² Yunus Emre Çakır, ‘*Tarih Kaynağı Olarak Jurnal Defteri ve Çankırı Jurnal Defterlerinin Değerlendirilmesi*’, Çankırı Karatekin Üniversitesi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çankırı 2017.

³³ Yüksel Kol, ‘*3247 Numaralı Rumeli Jurnal Defteri Transkripsiyon ve Değerlendirmesi*’, Çankırı Karatekin Üniversitesi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çankırı 2019.

³⁴ Hatice Şentürk, *a.g.e.*, s.124-133.

Sancağına ait bir jurnal defteri henüz tasnif edilmediği için, Anadolu Jurnal Defteri I ve II'den elde ettiğimiz hülâsa kayıtları neticesinde ortaya koyulmuş bir çalışma olmuştur. Öncelikle II. Mahmud zamanında kurulmuş olan teşkilat hakkında bilgiler verilerek, Jurnal Teşkilatı ve Defterleri tanıtılmıştır. Alâiye ve Teke Sancaklarına görevlendirilen jurnal kâtiplerinin isimleri ve maaşları belirtilerek, defterde Alâiye ve Teke Sancakları ile ilgili kaydedilmiş olan bilgiler değerlendirilmiştir.

Çalışmanın Yöntemi

Çalışmamızın ana kaynağı olan jurnal defterleri Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Bâb-1 Defterî Ceride Odası Defterleri (D.CRD.d) Katoloğunda bulunan *40536 numaralı Aydın Sancağına bağlı Birgi kazasından taşraya giden ve gelenleri gösteren jurnal defteri* ile Maliye Nezareti Ceride Odası Defterleri (ML.CRD.d) Katologunda bulunan *231 numaralı Aydın Sancağı Tire kazasının vukuat jurnal defteridir*. Ayrıca Kamil Kepeci Tasnifi Defterleri (KK.d) Katalogunda bulunan *7520, 7521 ve 7522 numaralı Anadolu Jurnal Defterleri* temin edilerek taranmış, bu defterlerden 'Aydın Sancağı' ile ilgili bilgiler dikkate alınarak incelenmiştir. Osmanlı Arşivinde yer alan birincil el kaynak olan Jurnal Defterlerinin yanında, konumuzla alakalı olup, çalışmamızda kullanılacak diğer kitap ve makaleler araştırılarak gerekli kaynaklar elde edilmiştir. Daha sonra kategorilere ayrılarak farklı başlıklar altında değerlendirilmiştir. Dipnotlarda arşiv belgeleri gösterilirke, defterlerin arşiv fon kodları ve defter/dosya numaraları ile belirtilmiştir.

Çalışmamızı yaparken tüm çabalarımıza rağmen okuyamadığımız kelimeler () boş parantez ile okuyup doğruluğundan emin olamadığımız kelimeler ise (?) soru işaretiyle gösterilmiştir. Tire ve Birgi'ye ait jurnal defterlerini okurken mahalle, karye ve kaza isimlerinin yer aldığı kayıtların okunmasında bazen sıkıntılar yaşanmıştır. Yer adları doğru şekilde okunmaya çalışıldıysa da birkaç tane yer isminin tam olarak okunamaması sebebiyle emin olunamayan kelimedenden sonra (?) işareti koyularak belirtilmiştir.

Çalışmamız bir giriş ve üç ana bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde öncelikle Başbakanlık Osmanlı Devleti Arşivi'nde bulunan defter türlerinden bahsedilmiş, konumuz olan bir diğer arşiv belgesi jurnal defterleri ile ilgili daha önce yapılan çalışmalar hakkında bilgiler verilerek, ana kaynak olara kullanacağımız çalışmalar tanıtılmıştır. Daha sonra çalışmamızın amacı ve yöntemi belirtilerek, Aydın Sancağı'nın kuruluşu ve gelişim evreleri hakkında bilgiler verilmiştir.

Birinci bölümde ise, jurnal kelimesinin tanımı yapılarak, jurnal defterleri tanıtılmıştır. Jurnal Teşkilatının ortaya çıktığı dönem ve bu dönemde meydana gelen olaylar hakkında bilgiler verilerek teşkilatın şekillendiği dönem anlatılmaya çalışılmıştır. Dönemin en büyük sorunu olan devletin asayiş problemlerine değinilerek mürûr tezkeresi uygulaması ile bağlantısı anlatılmıştır. Teşkilatın kuruluşu hakkında bilgiler verilerek, işleyişi üzerinde durulmuştur. Konu itibarıyla bizi daha çok ilgilendiren Anadolu Jurnal Defteri hakkında bilgiler verilmiştir.

İkinci bölümde ise, Aydın Sancağı'na görevlendirilen Jurnal kâtiplerinin isimleri, görev aldıkları kaza isimleri ve maaşları hakkında bilgiler verilmiştir. Çalışmamızın ana kaynağı olan Tire ve Birgi kazalarına ait jurnal defterlerindeki bilgiler ve Anadolu Jurnal Defterinde Aydın Sancağı ile ilgili tespit edilen jurnal kayıtları transkript edilerek konularına göre kategorilere ayrılmıştır. Elde edilen veriler kullanılarak istatistiki bilgiler meydana getirilmiş ve bu bilgiler ile birlikte defterin tahlili yapılmıştır.

Üçüncü bölümde ise, bir jurnal defteri örneği olarak 1834 yılına ait Aydın Sancağı Birgi kazasına ait jurnal defterinin transkripsiyonuna yer verilmiştir.

1. BÖLÜM

1. OSMANLI JURNAL TEŞKİLATI VE İŞLEYİŞİ

1.1. Jurnal Kelimesinin Tanımı ve Jurnal Defterinin Tanıtımı

Geniş bir anlam çeşitliliğine sahip olan jurnal sözcüğü Fransızca kökenli bir terim olarak gün, gündelik, her gün kullanılan anlamına gelen ‘*jour*’³⁵ kelimesinden türemiş ve ‘*journal*’ halini alarak dilimize katılmıştır. Sözlük anlamı itibariyle journal, ‘*yaşananların günü gününe yazıldığı defter, günlük*’³⁶ anlamına gelmekte olup, Kamûs-i Türki adlı Osmanlıca-Türkçe sözlükte ‘*yevmiye defteri*’³⁷ ve Kamûs-ı Fransevî adlı Fransızca-Türkçe sözlükte ise ‘*yevmiye defteri, sefine yevmiye defteri*’ ve ‘*rûzname*’ anlamlarına gelmektedir.³⁸ Fransızca-Türkçe sözlükte ise ‘*gazete ve dergi*’³⁹ anlamını karşılamaktadır. Cengiz Kırılı, jurnalleri halkın gündelik sohbetlerine kulak kabartan hafiyelerin kendi ağzından naklettiği ‘*havadis jurnalı*’⁴⁰ olarak nitelendirmiştir. Bu terimle ilintili olarak II. Abdülhamit döneminde hafiyeye memurlarının görevleri nedeniyle tuttukları ‘*polis tarafından düzenlenen rapor*’⁴¹ anlamına da gelmektedir. Kullanılan anlamları dışında ‘*gizli bilgi*’⁴² ‘*ihbar yazısı*’⁴³ mânalarında kullanılmıştır. Son olarak çalışmamızda kullanacağımız anlamıyla jurnal defteri ‘*vukuatların günü gününe kaydedildiği defter*’ anlamında kullanılmaktadır.

Oldukça farklı anlamları bulunan jurnal kelimesinin arşivde kullanılan terim anlamlarına değinecek olursak; bunlardan ilki günlük gelir ve giderlerin kaydedildiği defter anlamına gelen ‘*yevmiye jurnalı*’dir. *Ruznâme* de denilen bu defter Tanzimat Fermanı’nın ilanından sonra yevmiye defteri ismini almıştır. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Cevdet Maliye (C.ML) fonunda 1740 tarihli ‘*hazinenin yevmiye masrafları jurnalleri*’⁴⁴ adlı belge, muhasebe terimi olarak kullanılan bu jurnale örnek teşkil etmektedir. Bir diğer jurnal

³⁵ Pars Tuğlacı, *Türkçe-Fransızca Sözlük*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1991, s.373.

³⁶ *Türkçe Sözlük*, (Haz. Komisyon), Dil Derneği Yayınları, Ankara 2018, s.893.

³⁷ Şemseddin Sâmî, *Kamûs-i Türki*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2017, s.496.

³⁸ Şemseddin Sâmî, *Kamûs-ı Fransevi*, Mihran Matbaası, İstanbul 1905, s.1314.

³⁹ Tahsin Saraç, *Fransızca-Türkçe Büyük Sözlük*, Bilgi Basımevi, Ankara 1976, s.745.

⁴⁰ ‘Havadis jurnalleri, İstanbul kahvehanelerine gizliden giren hafiyelerin, sıradan insanların günlük konuşmalarını kaydetmesiyle oluşturulmuştur. II. Abdülhamit döneminden farklı olarak siyasi meseleler değil günlük sohbetleri içermektedir. Bizim ele alacağımız jurnallerden farkı ise, jurnal defterlerinin hafiyeler tarafından değil jurnal memurları eliyle yazdıkları defterlerden oluşmasıdır.’ Kırılı, *a.g.e.*, s.7.

⁴¹ Abdullah Yeğin, Abdülkadir Badıllı, Hekimoğlu İsmail, İlham Çalım, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Büyük Lügat*, Türev Ofset Tesisleri, İstanbul 1981, s.1013; Mehmet Ali Beyhan, ‘II. Abdülhamit Döneminde Hafiyeye Teşkilâtı ve Jurnaller’, *İlmî Araştırmalar*, 1999, S.8, s. 68.

⁴² ‘Jurnal’, *Meydan Larousse Ansiklopedisi*, Meydan Yayınları, C.3, İstanbul 1960, s.100.

⁴³ ‘Jurnal’, *Türkçe Sözlük*, TDK, Ankara 2011, s.1016.

⁴⁴ BOA, C.ML. 375.15435.

kullanımı ise, III. Selim döneminde tutulmaya başlanan ‘*seyir journali*’dir.⁴⁵ Seyir defteri ismi de verilen bu jurnalde geminin her yolculukta meteorolojik verileri, rüzgâr ve hava durumunu, geminin izlediği rota ve aldığı yol ile vardiya değişimine ek olarak yaşanan olaylar günü gününe yazılmaktadır. Deniz Müzesi Komutanlığı arşivinde yer alan 1832 tarihli ‘Seyir Journali’ defteri örnek olarak verilebilir.⁴⁶ Bir başka arşiv malzemesi ise ‘*havadis journaleri*’dir. Hafiyeler raporları olarak da isimlendirilen bu raporlar İstanbul merkezli jurnal kayıtlarıdır. İstanbul halkının gündelik hayatı hakkında bilgi sahibi olmak amacıyla görevlendirilen hafiyeler tarafından tutulan kayıtlardan oluşmaktadır. Arşivde İradeler-Hariciye (İ.HR.) fonunda 1840 yılına ait ‘bazı havadise dair İhtisab Nezareti tarafından takdim olunan jurnal’⁴⁷ adıyla kayıtlı olan belge havadis jurnaline örnektir. Bir diğer jurnal çeşidi ‘*tahaffuz journali*’dir. Görevli memurlarca karantina uygulamasının başlatıldığı dönemde salgınların durumlarını takip etmek amaçlı oluşturulan karantina raporlarıdır. Arşivde İradeler-Dâhiliye (İ.DH.) fonunda yer alan 1848 tarihli ‘Şaban ayı vukuatını gösterir Meclis-i Tahaffuz jurnalinin takdimi’⁴⁸ isimli belge bu jurnal türüne örnektir. 19. yüzyılın sonlarına doğru II. Abdülhamit döneminde kullanılan türü ise ‘*hafiyeler journaleri*’dir. Bu dönem journalerinin amacı halkın düşüncesinden haberdar olmak ve devlete zararı olabileceği düşünülen siyasi muhalifleri tespit etmek ve onları cezalandırmaktır. Bunlar dışında ‘nüfus journaleri’, ‘ihtisab journaleri’ gibi arşivde yer alan başka jurnal türleri de mevcuttur.

Çalışmamızın konusu olan jurnal defterleri ise, 1835 yılında II. Mahmud döneminde kurulan Jurnal Teşkilatında görevli memurların kaza ve sancaklarda her gün meydana gelen olayları yazdığı defterlerden oluşmaktadır. Bir kazada meydana gelen günlük evlilik, doğum, ölüm gibi demografik bilgiler ile çeşitli sebeplerle şehirden ayrılan ya da şehre gelenlerin isim, yaş ve meslek bilgileri ile birlikte eşkâllerinin belirtildiği ve kazalarda yaşanan hava olayları, tarımsal bilgilerin yer aldığı defterler jurnal kâtipleri tarafından yazılırdı.⁴⁹ Yazılan defterler haftalık ya da aylık olarak merkeze gönderilir, içlerinden mühim görülen bilgiler jurnal hülâsa memurları tarafından özetlenerek elde edilen bilgiler ile jurnal hülâsa defterleri meydana getirilmiştir. Kamil Kepeci Tasnifi Defterleri Kataloğunda (KK.d) ise üç adet jurnal hülâsa defteri bulunmaktadır. İki adet Anadolu’dan gelen bilgilerin özetlerinin yer aldığı

⁴⁵ Tuncay Zorlu, ‘III. Selim ve Osmanlı Deniz Gücü’, *Osmanlı Donanmasının Seyir Defteri Gemiler, Efsaneler, Denizciler*, (Haz. Ekrem Işın), Pera Müzesi Yayınları, İstanbul 2009, s.37.

⁴⁶ İstanbul Deniz Müzesi Komutanlığı, Deniz Tarihi Arşivi, Erkan-ı Harbiye-i Bahriye Jurnal Kalemi, Seyir Journali No.2769

⁴⁷ BOA, İ.HR. 88.

⁴⁸ BOA, İ.DH. 178.9689.

⁴⁹ BOA. A.}d. 3247, s.3

Anadolu Jurnal Defteri⁵⁰ ve bir adet Rumeli tarafından gelen bilgilerin özetlerinin yer aldığı Rumeli Jurnal Defteri⁵¹ isimli defterler jurnal hülasa memurları tarafından tutulan kayıtların özetlerinden oluşmaktadır.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde jurnal defterlerinin tek bir katalog altında değil ayrı fonlar altında tasniflendiği görülmektedir. Bunlardan ilki Maliye Nezareti Ceride Odası Defterleri (ML.CRD.d.) Kataloğunda tasniflenmiş halde bulunan 70 adet jurnal defteridir. Tüm defterlerin tarihlerini bilmemiz mümkün olmasa da tasniflenen en erken tarihli belge 1840 yılına ait '*Çırpan kazasına ait vukuat jurnal defteri*'⁵², en geç tarihli belge 1855 yılına ait olan '*Halep eyaletindeki Hristiyan ve Yahudi taifesinin jurnal defteri*'⁵³ isimli belgedir. Bâb-ı Defteri Ceride Odası Defterlerinde (D.CRD.d.) ise tasniflenen 23 adet jurnal defteri bulunmaktadır. Defterler tarihsizdir. Cevdet, Dâhiliye Kataloğunda (C.DH.) ise 12 adet jurnal defteri bulunmaktadır. Tasnif edilmiş olan en eski tarihli belge 1835 yılına ait olup, en geç tarihli belge ise 1840 tarihli'dir. Asâkir-i Mansûre Kalemî Defterleri (D.ASM.d.) Kataloğunda ise iki adet jurnal defteri bulunmaktadır. 1836 tarihli '*Aydınlık kazasının bir aylık jurnal defteri*'⁵⁴ ile 1837 tarihli '*Jurnal kalemine gönderilen defterlerin kayıtlarını havi defter*'⁵⁵ isimli defterdir. Son olarak ise Sadaret Defterleri Kataloğunda (A.}d.) bulunan bir adet jurnal defteri mevcuttur. '*Defter-i Jurnal-i Rumeli*'⁵⁶ isimli defter, jurnal defterindeki bilgilerin özetlenmesiyle ortaya çıkan hülasa kayıtlarından oluşmaktadır.⁵⁷

1.2. Jurnal Teşkilatı'nın Ortaya Çıktığı Dönem

Osmanlı Devleti bulunduğu konumu nedeniyle geçmişten beri Avrupalı devletler ile sürekli ilişki içerisinde olmuştur. 18. yüzyıldan beri aslında dünyayı tanımaya keşfetmeye başlamıştır. Batı medeniyetinden etkilenmesi bu açıdan normaldir. Niyazi Berkes Osmanlı'nın Avrupa ile kapı komşusu olmasına rağmen batılılaşma anlamında çağdaşlaşmasının çok geç olduğunu belirtmektedir.⁵⁸ Bu durumda Osmanlı Devleti'nin çevresinde yaşanan siyasi, ekonomik ve kültürel gelişmelere ayak uydurmakta zorlandığını söylemek yanlış olmaz.

⁵⁰ BOA. KK.d. 7520 ; KK.d. 7521.

⁵¹ BOA. KK.d. 7522.

⁵² BOA. ML.CRD.d. 162.

⁵³ BOA. ML.CRD.d. 1675.

⁵⁴ BOA. D.ASM.d. 39071.

⁵⁵ BOA. D.ASM.d. 39223.

⁵⁶ BOA. A.}d. 3247.

⁵⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Yüksel Kol, *a.g.e.*

⁵⁸ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2012, s.34.

Aslında Avrupa sürekli değişen, gelişen ve ilerleyen bir toplum olmuştur.⁵⁹ Avrupa çevresinde yaşayan ve onu örnek almak isteyen toplumların bu değişimi yakalamaları ve benimsemeleri gerekecekti. Osmanlı Devleti, hayran olduğu için değil, dönem içinde yaşadığı olumsuz şartlara bağlı olarak mecburi batılılaşmayı seçmiştir. Elde ettiği başarılar sayesinde üstün görülen Batı, yeniliğin süreci olan ‘modernleşme’ teriminin aslında temel kaynağı olmuştur. Bu yüzden Osmanlı için *Batılılaşmak* kavramı daha biçimle ilgili olan ‘Batı gibi olmak, Batıya benzemek, Batıyı benimsemek’ anlamlarına gelmekteydi.

İlk başta Lale Devri ile başlayan yenileşme girişimleri III. Selim’in (1789-1807) döneminde daha da belirginleşmiş, II. Mahmud, Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde değişim, yenilik ve reformlar ile devam etmiştir. II. Mahmud dönemi (1808-1839) bu açıdan Batılılaşma kavramının doruk noktası olması açısından önemlidir. Dış dünyaya karşı tutum değiştirerek bazı yenilikler yapma gerektiğinin farkına varma olarak adlandırılan bu dönemde, toplumu etkileyen yeni hayat tarzı için ‘Islahatlar Dönemi, Reformlar Devri, Usûl-i Cedid vb.’ gibi isimler verilmiştir.⁶⁰ III. Selim ile ortaya çıkan ıslahat girişimleri daha çok halkın mutluluğundan ziyade tamamen siyasi amaçların gerçekleşmesi için uygulanmıştır. Bu sebeple II. Mahmud dönemi modernleşme hareketlerinin öncelikli amacı, bürokrasinin hizmet sunma kapasitesini genişletmekten veya tebaanın yaşam standartlarını yükseltmekten ziyade, merkezi iktidarı sağlamlaştırmaktı.⁶¹

Avrupalı devletlerde olduğu gibi, Osmanlı Devleti’nde modern bir devlet yapısının oluşturması için ülkede düzenin sağlanması ve merkezi yönetimin güçlendirilmesi gerekli görülmüştür. Bunun neticesi olarak merkez ve taşra teşkilatı Batı modeli örnek alınarak yeniden yapılandırılmıştır.⁶² II. Mahmud dönemi boyunca yenileşme alanında üzerinde durulan en temel sorun, merkezi iktidarın güçlenmesinin için önünde engel oluşturan yerel otoritelerin varlığı olmuştur. 17. yüzyıl sonları ve 18. yüzyıl başlarında devletin içinde bulunduğu ekonomik sıkıntı, ordunun bozulmasına bağlı olarak savaşlarda yaşanan yenilgiler ve bölgelerde yerel güçler nedeniyle meydana gelen güvensiz ortama bağlı olarak otorite boşluğu oluşmuştu. Zamanla bu boşluktan faydalanıp bölgenin idaresini ele geçirip güvenliğini sağlayan yerel güçler ortaya çıkmıştır. Taşrada güç kaynağı olarak beliren zengin

⁵⁹ İlber Ortaylı, *a.g.e.*, s.12.

⁶⁰ Berkes, *a.g.e.*, s.40.

⁶¹ Kemal Kapart, *Osmanlı Modernleşmesi Toplum, Kuramsal Değişim ve Nüfus*, Timaş Yayınları, İstanbul 2017, s.82.

⁶² Fatma Acun, ‘Osmanlı’nın Torunları Cumhuriyet’in Çocukları: Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Değişme ve Süreklilik’, *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.15, 2007, s.39-64.

âyânlar ve aileleri üstünlüklerini bölge halkına kabul ettirmişlerdir.⁶³ Bu sebeple devletin, merkezi otoriteyi tekrar sağlaması için taşra gücünü elinde bulunduran âyânlar ile uzlaşması gerekmiştir. Bunun üzerine Sadrazam Alemdar Mustafa Paşa, Rumeli ve Anadolu’da bulunan âyânları İstanbul’a davet ederek orta yol bulmak istemiştir. Amacı âyân ailelerine görevler ve haklar vererek onlara resmiyet kazandırmak böylece etkinliklerini kırmaktı. 1808 yılında imzalanan ‘Sened-i İttifak’ ile âyânlar, padişahın otoritesini kabul etmiş, emirleri yerine getirmeye ve kendi toprakları dışında herhangi bir yere müdahale etmeyeceklerine dair söz vermişlerdir.⁶⁴ Ancak senette ‘*birlik ve ittifakın gerçekleşmesi hanedanlara hukukî garanti verilme ile mümkündür*’ ifadesi ile âyânın haklarının devletin keyfi hareketlerine karşı ‘emniyet’ altına alınması isteniyordu.⁶⁵

II. Mahmud, Osmanlı Devleti’nde gerek iç gerekse dış sorunların en çok yaşandığı buhranlı bir dönemde yönetimi ele almıştır. 1789 yılında Fransız İhtilali’nin etkisiyle yayılan milliyetçilik hareketleri ülke sınırları içinde de etkisini hissettirmiştir. Yabancı devletlerin Osmanlı Devleti sınırlarında yaşayan gayrimüslim halkı kışkırtması sonucu isyanlar çıkmış, devletin yapısını sarsan dış etkenli büyük sorunlar yaşanmıştır.⁶⁶ Ordunun yıpranmışlığı, devlet yönetiminin zayıflığı ve ekonomik durumun kötü olmasını fırsat bilen ve bundan yararlanmak isteyen Avrupalı devletler, devletin çökmesi ve karmaşık bir hâl alması için planlı bir şekilde isyan çıkartılmasını organize etmişlerdir. Osmanlı Devleti bu dönemde gerileme sürecinde içerisindeydi ve asayiş sağlama konusunda oldukça yetersiz kalmıştı. Bu sebeple isyanlar Osmanlı Devleti’nin topraklarında hızla ilerlemiştir. Her ne kadar bastırılmak için uğraşılmışsa da o günün şartlarında çabalar elverişsiz kalmıştır. Balkanlarda başlayan Sırp isyanlarını (1804-1871), Yunan isyanları (1815-1830), Tepedelenli Ali Paşa İsyanı (1820), Mora İsyanı (1821) ve Mehmet Ali Paşa İsyanı (1831-1840) takip etmiştir.⁶⁷ Yaşanan iç isyanlar ve milliyetçilik hareketleri sonucu kazanılan bağımsızlıklar karşısında taşrada iç güvenliğin sağlanması gerekli görülüp bunun için yeni tedbirler alınmıştır. Özellikle Mora İsyanından sonra Müslüman kılığına giren casusların yakalanması, güvenlik önlemi olarak

⁶³ Özcan Mert, ‘Âyân’, *TDVİA*, C.4, İstanbul 1991, s.196

⁶⁴ Halil İncalcık, ‘Sened-i İttifak ve Gülhane Hattı Hümayûnu’, Halil İncalcık & Mehmet Seyitdanlioğlu (Haz.) *Tanzimat: Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2018, s.95.

⁶⁵ Halil İncalcık, ‘Sened-i İttifak (1808) : Âyân Rejiminin Devlet Hukukuna Bağlanması’, *Devlet-i ‘Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-IV*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2018, 102.

⁶⁶ Musa Çadircı, ‘Tanzimat’ın İlânı Sıralarında Türkiye’de Yönetim (1826-1839)’, *Belleten*, Türk Tarih Kurumu, C.51, S.201, Ankara 1987, s.1217.

⁶⁷ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, TTK, C.V, Ankara 1988, s.98.

önem kazanmaya başlayan men'-i mürûr⁶⁸ uygulamasını gerekli hale gelmiştir.⁶⁹

İçte ve dışta yaşanan isyanlara ek olarak ordunun da peş peşe gelen yenilgileri, köklü bir yenilik yapmak isteyen II. Mahmud'u ilk reformları yapmak için ilk önce askeri alana çekmiştir. Kurulduğu tarihten itibaren yaptığı fetihler ile devletin genişlemesini sağlayan Yeniçeri Ocağı, 16. yüzyıl sonlarına doğru işlevini kaybederek gerçek görevini yapmayı bırakmış, bünyesine askerlik mesleği ile ilişkisi bulunmayan insanların katılmasıyla sahip olduğu gücü menfaatleri doğrultusunda kullanmaya başlamıştır. İmparatorluğun güvenliğini korumaktan ziyade iç güvenlik problemi yaratan ve halk açısından artık bir tehdit oluşturan ocak, her türlü yeniliğe de düşmanca karşı haldeydi. 18. ve 19. yüzyıllarda ise iyice başboş olmuş, düzensiz ve disiplinsizlikleri neticesinde her an isyana kalkışabilecek bir profil oluşturmaktaydı. Ocağın bu şekilde uzun süre devam edemeyeceği aşikârdı. II. Mahmud yapmayı hedeflediği reformların önünde en büyük engel teşkil eden ocağı kaldırmadan ilerleyemeyeceğinin farkında olduğundan ocağı kaldırmak için uygun zamanı beklemiştir. Modern anlamda eğitilecek ve yeniçerilerin başarısızlıklarını telafi edecek 'Eşkinici Ocağı' adında askeri bir sınıfın oluşturulmasına karar verildi.⁷⁰ Ancak çok geçmeden Yeniçeriler, asıl görevleri savaş taktiği öğrenmek olan bu askeri sınıfa ve eğitime karşı çıkarak isyan başlatmışlardır. Savaşlarda başarısızlıklar yaşanması ve çıkardıkları isyanlarla yeniliklerin önünde engel teşkil etmesi Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasında en büyük etken olmuştur.⁷¹ Merkez ve taşrada tek egemen güç olan ocağın kaldırılmadan herhangi bir yenilik ortamının oluşamayacağını anlayan II. Mahmud, 1826 yılında bu kurumu kaldırmıştır.⁷² Tarihte 'Vakayı Hayriye' olarak bilinen bu olay ıslahat hareketlerinin dönüm noktasıdır.⁷³ Halktan gelebilecek tepkileri engellemek için ocak ile ilişkisi olan Bektaşî dergâhı da kapatılmıştır.⁷⁴

Osmanlı'nın klasik çağından itibaren fetihlerde etkisi oldukça büyük olan ocak, devlet büyüdükçe askerlik mesleği ile ilgili olmayan kişilerinde ocağa dâhil olmasıyla ve her türlü yeniliğe karşı olması nedeniyle Yeniçerilik ortadan kaldırılınca II. Mahmud reformlarının ve

⁶⁸Osmanlı Devleti'nde seyahat izin belgesi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mübahat Küttükoğlu, 'Mürur Tezkiresi', *İA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C.32, İstanbul 2006, s.60.

⁶⁹Nalan Turna, 'Osmanlı İstanbul'unda İç Pasaport: Mürûr Tezkeresi', *Uluslararası Osmanlı İstanbul'u Sempozyumu*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, İstanbul 2014, s.391.

⁷⁰Abdülkadir Özcan, 'Eşkinici Ocağı', *TDVİA*, C.11, İstanbul 1995, s.471.

⁷¹Musa Çadircı, 'Yenileşme Sürecinde Osmanlı Ordusu', *Tanzimat Sürecinde Türkiye Askerlik*, İmge Kitabevi, Ankara 2008, s.126.

⁷²Karal, *a.g.e.*, s.150.

⁷³Mehmet Karagöz, 'Osmanlı Devletinde Islahat Hareketleri ve Batı Medeniyetine Giriş Gayretleri (1700-1839)', *OTAM*, C.6, S.6, 1995, s.193.

⁷⁴Karpat, *a.g.e.*, s.88.

otoritesinin önünde durabilecek en büyük engeli ortadan kalkmış bulunuyordu. Bu açıdan yeniçerilerin ilgası II. Mahmud'un oluşturmak istediği devlet düzenine dair atılmış ilk adımdır denilebilir. Her ne kadar reform hareketlerinin ilk adımı askeri sınıfta atılmış olsa da bu yeniliğe sadece bir askeri reform gözüyle bakmak doğru olmaz. Zira Osmanlı klasik döneminden itibaren siyasi, sosyal, ekonomik, idari, adli, hukuki ve eğitim olmak üzere devleti oluşturan tüm kurumların köklü değişiminin de bu tarihte başlatıldığı kabul edilebilir.

Ancak henüz Yunan İsyanının son bulmadığı böylesine bunalımlı bir dönemde yeni bir ordu kurulmadan eski ordunun lağv edilmesi devletin güvenliği açısından olumsuz yönde bir adım olmuştur. Bunun nedenle Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra, daha önce yaşanan yenilgiler, çıkan ayaklanmaların bastırılması, savaşlarda artan yenilgilerin yerini zafere bırakması, imparatorluğun asayişini sağlamak ve savunmasız kalan bölgelerin güvenliğinin yeniden sağlanması için güçlü bir ordu kurulması gerekiyordu. Bu sebeple, Serdar-ı Ekrem Hüsrev Paşa'nın desteğiyle Batılı ülkelerin askeri birlikleri örnek alınarak Hz. Muhammed'in adına ithafen 'Muhammed'in eğitilmiş muzaffer askerleri' anlamına gelen *Asâkir-i Mansure-i Muhammediyye* adıyla bir ordu kurulmasına karar verilmiştir.⁷⁵

Yeni düzenin oluşabilmesi ve işlerlik kazanabilmesi için ocağın yok edilmesiyle birlikte, yeni oluşturulan ordunun yapısı modern bir şekilde tahsis edilmiştir. Mansure ordusuna kaydolmak için İstanbul başta olmak üzere taşradan da birçok yerden epey asker talebi olmuşsa da teşkilatın temel gücünü eski sistemden kalma askerler ve subaylar oluşturmaktaydı.⁷⁶ Bu yüzden askere yazılanlar için kısa süre içerisinde Avrupa usulü talimlere başlanmak istenmişse de en büyük sorun, donanımlı subaylar bulmak olmuştur.

II. Mahmud Mısır Ordusu'nun Yunan İsyanında disiplinli ve eğitilmiş olmaları sayesinde başarı kazandıklarını gözlemlemişti. Ordunun bu başarısı, Fransız askerleri tarafından eğitilmesiyle ilgiliydi. Daha önce yaşanan problemleri bilen II. Mahmud halkı ıslahatlara karşı korkutmamak için orduda yabancı subay bulundurma taraftarı değildi. Bunun için Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'dan eğitilmiş Türk ya da Arap subaylar göndermesini talep etmiş ise de Mısır Valisi, Müslüman subayların eğitim verecek seviyede olmadıklarını söyleyerek bu isteği geri çevirmiştir. Bu yüzden subayların eğitimi için Avrupa'dan yabancı eğitimci Moltke ve arkadaşları getirtilmiştir.

⁷⁵ Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, (Çev. Yasemin Saner), İletişim Yayınları, İstanbul 2017, s.69.

⁷⁶ Karal, *a.g.e.*, s.151.

Mısır Ordusu'nun eğitiminde önemli bir payı olan Fransa'dan, Yunan İsyanı ve Mısır meselesinden dolayı yüzünden Osmanlı Devleti'ne karşı tavrı olumlu olmadığı için yardım istemek söz konusu değildi. Bu sebeple Sultan Mahmud, Osmanlı üzerinde bir çıkar hesabı yapmayan Prusya'dan süvari, piyade ve topçu subaylar talep etmiştir.⁷⁷ Bu isteğe olumlu yanıt veren Prusya Devleti, Osmanlı Ordusu'nun eğitilmesinde yardımcı olmayı kabul etmiştir. Avrupa ülkelerinden ithal edilen ürünler ile ordunun donanım, giyim ve silah malzemelerinin temini için çaba sarf edilmiştir. Askerlere kıyafet olarak ceket, pantolon ve potin, başlarına fes ve silah olarak ise tüfenk ve kılıç verilmiştir.⁷⁸ En üst derece olan seraskerliğe ilk olarak Ağa Hüseyin Paşa, ertesi yıl ise Hüsrev Paşa görevlendirilmiştir.

7 Temmuz 1826 tarihli Mansure Nizamnamesi'ne göre askere alım gönüllülük esasına dayanıyordu. Askere alınan er ve subayların askerlik dışında herhangi bir ticari iş yapmaları istenmemiştir. Askerlik yaşı olarak belirlenen on beş ile otuz yaş aralığında olan pek çok genç kaydolmak için başvurmuştur. Ancak yaşı kırk olmasına rağmen gücü kuvveti yerinde olan kimseler de asker olarak alınmıştır. Ordunun kuruluşunda mevcut asker sayısı 12.000 kişi olarak belirlenmiştir. Askerler tümen, tabur ve bölük olarak bölümlere ayrılıp, 1500 kişiden oluşan sekiz tertip şeklinde sınıflandırılmıştır. Her tertip başına bir binbaşı görevlendirilmiştir.

Ancak bu kadar kısa sürede kurulan bir ordunun, birkaç yabancı subay tarafından eğitilerek, büyük başarılar elde etmesi ve zaferler kazanması beklenemezdi. Çünkü kurulduğu dönemden itibaren meydana gelen olaylar ve karşılaşılan güçlükler, ordunun istenilen doğrultuda gelişmesine engel olmuştur. 1828-1829 yılında yaşanan Osmanlı-Rus Harbi, Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın isyanı, devletin içinde bulunduğu ekonomik sıkıntı ile mevcut gelir kaynaklarının ordunun ihtiyacını karşılamaya yetememesi gibi sebeplerden dolayı Asakir-i Mansure-i Muhammediyye ordusu beklenen başarıyı elde edememiştir.⁷⁹ Ayrıca orduya asker alma usulünün eski sisteme göre olması reform hareketlerinin başarısızlığa uğramasında etkili olmuştur.

Yeniçeriliğin kaldırılmasından sonra yeni ordunun devamı için devletin insan ve servet kaynaklarının bilinmesi gerekiyordu. Bu amaçla 1829 yılında imparatorluğun demografik yapısının öğrenilmesi amacıyla başlatılan nüfus sayım işlemi Osmanlı-Rus Harbi dolayısıyla tamamlanamamıştır. Savaşın bitmesinin ardından 1831 yılında Anadolu ve

⁷⁷ Karal, *a.g.e.*, s.70.

⁷⁸ Karal, *a.g.e.*, s.151.

⁷⁹ Çadrcı, *a.g.e.*, s.31.

Rumeli’de yeniden başlatılan nüfus sayımı modern anlamda ilk nüfus sayımı olmuştur.⁸⁰ Devlet, mevcut asker miktarını saptamak ve askerliğe uygun kişileri kaydetmek amacıyla nüfus işlemlerine girişmiştir.

Osmanlı Devleti’nde kuruluş döneminden itibaren fethedilen toprakların durumlarını belirlemek ve vergi gelirlerini tespit ederek toplumu kontrol etmek amacıyla arazi tahrirleri yapılmıştır. 19. yüzyıldan itibaren özellikle II. Mahmud dönemi sonrası yapılan sayımlar ise daha çok gerçek anlamda kişilerin sayıldığı nüfus sayımları olmuştur.⁸¹ Osmanlı Devleti’nde ilk modern nüfus sayımı, 1829 yılında Anadolu ve Rumeli’de yapılmıştır. 1826 yılında kaldırılan Yeniçeri Ocağı’nın yerine kurulması planlanan yeni ordunun ihtiyaç duyduğu asker ihtiyacını karşılamak amacıyla ülkenin mevcut asker varlığının tespit edilmesi için nüfus sayımı yapılmıştır. Ancak, Yunan İsyanları neticesinde başlayan 1828-1829 Rus Savaşı bu sayımın tamamlanmasına engel olmuştur.⁸² Savaşın bitmesine müteakip sayım için gereken hazırlıklar başlatılmıştır. Sayımın nasıl ve ne şekilde gerçekleştirileceğinin belirlenmesi için bir meclis oluşturularak talimatname yayınlanmıştır.⁸³

Anadolu ve Rumeli’de girişilen nüfus sayımında, ne kadar asker bulunduğunun tespit edilebilmesi için, din göz önünde bulundurularak yapılan sınıflandırma ile yalnızca Müslüman ve gayrimüslim erkek nüfus kaydedilmiştir. Devlet, Müslüman nüfusun sayımıyla mevcut asker durumunu, gayrimüslim nüfus ile vergi gelirlerini öğrenmek istemiştir. Din esasına göre kaydedilen kişiler için öncelikle her aile için bir hane açılarak o hâne reisleri yazılmıştır. Daha sonra sırasıyla memleketleri ile ilişkileri gösterilerek mesleği, fiziki özellikleri belirtilmiştir. Daha sonra baba adı, varsa lakapları ile beraber isimleri kaydedilmiştir. İsimlerin hemen altına ise yaşları belirtilmiştir.⁸⁴ Bu sebep ile gerçekleştirilen sayım ülkenin tam nüfusunu göstermekten uzaktır. İstanbul’da ve eyaletlerin belli başlı sancak ve kazalarında nüfus sayımı verileri ile ölüm, doğum, şehir içine ve dışına doğru gerçekleşen nüfus hareketlerini kaydetmek amacıyla 1831 yılında Ceride Nezareti⁸⁵

⁸⁰Mübahat Küttükoğlu, ‘1830 Nüfus Sayımına Göre Menteşe Sancağında Hane Nüfusu’, *Osmanlı Araştırmaları XXIII*, İstanbul 2004, s.75.

⁸¹Ömer Lütfi Barkan, ‘Türkiye’de İmparatorluk Devrinin Büyük Nüfus ve Arazi Tahrirleri ve Hâkana Mahsus İstatistik Defterleri’, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C.2, 1940, s. 214-247.

⁸²Kemal Karpat, *Osmanlı Nüfusu 1830-1914* (Çev. Bahar Tırnakçı), Timaş Yayınları, İstanbul 2010, s.62.

⁸³Enver Ziya Karal, *Osmanlı İmparatorluğu’nda İlk Nüfus Sayımı 1831*, Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü Yayını, Ankara 1943, s.12.

⁸⁴Sedat Bingöl, ‘İstanbul’da 1829 Nüfus Sayımı ve Bazı Mahallelerin Müslüman Nüfusu Üzerine Bir İnceleme’, *AÜDTCFD*, C.23, S.36, 2004, s.43-60.

⁸⁵ Ceride Nezareti, 1830-1831 yılında gerçekleştirilen nüfus sayımlarını yapan memurların İstanbul’a gönderdiği defterlerin kayıtları ile ilgilenmek, vergileri hesap etmek ve meydana gelecek nüfus değişikliklerini tespit etmek

oluşturuldu. Görevlendirilen memurlar, şehirlere göçü sınırlandırmak ve emniyeti sağlamak amacıyla kadıllardan mürûr tezkeresi adı verilen seyahat izin yetkisini devraldılar.⁸⁶

Nüfus defterlerine göre yapılan sayımlardan elde edilen bilgilerde toplam dört milyona yakın görünen erkek nüfusun bir buçuk milyona yakını Rumeli’de, iki buçuk milyondan fazlası da Anadolu’da görülmektedir.⁸⁷ Devlet, savaşlar nedeniyle halktan aldığı vergileri kontrol edemediği için nüfus sayımı ile birlikte mülk sayımı da yapmıştır. Bu sayede verilmesi gereken vergi miktarları defterlere kaydedildiğinden, fazladan vergi alınmasının önüne geçilmiştir. Nüfus sayımının asıl amacı askeri varlığı tespit etmek olsa da, modern devletin oluşumunda atılan önemli bir araç olmuştur. Gerek nüfus gerekse mülk sayımları toplumu kontrol etme, toplumsal düzen ve güvenliği sağlama aşamasında atılmıştır önemli bir adımdır.

1.3. Asayiş Problemleri ve Mürûr Tezkeresi

19. yüzyılda da önemli bir sorun haline gelen asayiş problemlerinin temeli 16. yüzyıla kadar dayanmaktadır. 16. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan ve Osmanlı Devleti’nin düzenine karşı, başlıca resmi devlet görevlileri tarafından yapılan başkaldırıları ‘Celali İsyancıları’ adıyla bilinmektedir.⁸⁸ Ortaya çıkan bu kargaşanın sebepleri; Osmanlı Devleti’nde artan savaşlar ile birlikte ihtiyaç duyulan askeri gücün eksikliği, ekonomik darlık nedeniyle devletin gelirleri karşılması için arttırdığı vergiler, köyden kente yaşanan göç ve buna bağlı olarak gerçekleşen nüfus artışı gibi pek çok konu ile yakından ilgilidir.⁸⁹

17. yüzyıl başlarında bütün Avrupa’yı etkileyen birtakım sıkıntıların yaşandığı bilinmektedir. Devlet otoritesini sağlamlaştırma adına çalışıldığı bu dönem, modern devlet olma yolunda atılmış bir aşama olarak adlandırılabilir. Avrupa Devletleri ve Osmanlı Devleti’nin merkezileşme çabaları değişiklik göstermiş, modern devletin oluşum aşamaları farklı gelişmiştir. Osmanlı Devleti’nde yaşanan bu döneme bağlı krizler, aslında bütün Avrupa’da yaşanan sorunlara bağlı olarak Doğu ve Batı Dünyası arasında yaşanan askeri, demografik ve ekonomik gelişmelerin yansımasıdır.

ile görevlendirilen memurlar ile teşkil edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Cevdet Küçük, “Ceride Nezâreti”, *TDVİA*, C.VII, İstanbul 1993, s. 409.

⁸⁶ Carter V. Findley, *Modern Türkiye Tarihi (1789-2007)*, (Çev. Güneş Ayas), Timaş Yayınları, İstanbul 2017, s.42-43.

⁸⁷ Karal, *a.g.e.*, s.21.

⁸⁸ Fatma Acun, ‘Celâlî İsyancıları’, *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, C.9, Ankara 2002, s.695.

⁸⁹ Mustafa Akdağ, *a.g.e.*, s.65-70.

16. yüzyılın ortalarında Osmanlı Devleti'nin topraklarını genişletme ve yayılma hızı yavaşlamıştır. Kazandığı savaş zaferleri ve ganimetleri azalırken, yerini uzun süren ve zorlayan mücadelelere bırakmıştır. Bu esnada devletin sınırları doğuda İran, batıda Avusturya ve güneyde ise Afrika'ya kadar genişlemiştir.⁹⁰ Dolayısıyla toprak genişletme politikaları sona ermiş, mali olarak tükenmiş durumdadır. Yüzyılın sonunda İran ve Avusturya ile devam eden savaşlar yorucu bir şekilde sürdürülmekteydi. Çünkü yaşanan gelişmeler sonucunda askeri savaş teknolojileri de hızlı bir şekilde değişmişti.

Değişen savaş teknolojisi karşısında Osmanlı'nın savaş gücü hâlâ ok ve yay kullanıp kılıç kuşanan, zırh giyen sipahi askerleri idi. Bu klasik ordu 16. yüzyılın yarısına kadar Avrupalılar ile girilen savaşlarda başarı göstermişti. Ancak yaşanan gelişmeler neticesinde, Osmanlı ordusu ateşli silahlar karşısında mücadelede yeterli başarıyı gösteremedi. Bu zorunluluklar karşısında Devletin klasik ordusunu oluşturan tımarlı sipahiler önemini kaybetmiş, yerine düzenli eğitim gören, maaşlı askerler tercih edilmiştir. Yeniçeri askerlerinin sayısı arttırılarak on üç binden otuz sekiz bine yükseltilmiştir.⁹¹ Düzenli maaş alacak olan yeniçeri ordusunun sayıca artması devlet bütçesine fazladan bir yük getirmiştir. Devlet, artan düzenli ordu masraflarını karşılayabilmek için parasal destek bulmak zorunda kalmıştı.

Avrupa Ordusu karşısında yetersiz olan Osmanlı Ordusu ve toplumunun geldiği nokta, gerilemenin başladığı yer olmuştur. İran ve Avusturya ile uzayan savaşların hazineye bir katkısının olmaması, Osmanlı ordusunun yenilenmesinden başka çare bırakmamıştır. Bu yenilik devletin nakit paraya olan ihtiyacını daha da arttırmış dolayısıyla hazineye daha fazla yük olmuş, bunun sonucunda asker yetiştirmek devlet maliyesinin en büyük sorunu haline gelmiştir. Tüm bu olumsuz gelişmeler Osmanlı mali düzenini etkilemiş, ekonomik ve sosyal hayatında sorunları beraberinde getirmiştir. Bu yükü hafifletmek isteyen Osmanlı devleti yeni yollar aramış; çözüm olarak düzenli gelir kaynağı olarak gördüğü köylü kesime yönelmiştir.⁹²

Daha fazla gelir elde etmenin yollarını arayan Osmanlı Devleti, köylülerden aldığı öşür vergisini toplaması için mültezimleri⁹³ görevlendirmiştir. Artan vergi miktarı ile reaya üzerindeki baskı gittikçe artmış durumdaydı. Mali bunalımdan etkilenen sadece yoksul Anadolu köylüsü değil, sipahilerde olmuştur. Sefer öncesi yapması gereken harcamalar

⁹⁰ Şevket Pamuk, *Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914*, İletişim Yayınları, İstanbul 2007, s.119.

⁹¹ A.y.

⁹² Acun, *a.g.m.*, s.697.

⁹³ Özel bir şahsın devlete ait herhangi bir vergi gelirini toplamayı belirli bir yıllık bedel karşılığında üzerine almasına *iltizam*, bunu yapan kişiye *mültezim* denir. Mehmet Genç, 'İltizam', *TDVİA*, C.22, İstanbul 2000, s.154.

arttıkça askerler savaflara katılmamaya başlamışlardı. Vali, mutasarrıf ve diğler devlet görevlilerinin ise bu askerlerden kendilerine ücretli ve silahlı askerlerden meydana gelen sekban grupları oluşturmaktaydılar. Gelir elde edebilmek adına bu gruba dâhil olmaya başlayan askerler, reyaya baskı yaparak bir takım taleplerde bulunuyor, haksız vergi toplayarak geçimlerini sağlamaya çalışıyorlardı. Şehir ve kasabalarda ayrıcalıklı bir sınıf haline gelen bu grup, Anadolu'da oldukça önemli bir güç kaynağı halini almış, tehlike oluşturmuştu.

Yine bu dönemde yaşanan bir diğler ekonomik gelişme, fiyat değışiklikleri ile de kendini göstermiştir. Osmanlı Devleti para sisteminde gümüş madenini hammadde olarak kullandığı için ara ara maden bulmakta zorlanıyordu.⁹⁴ Amerika'nın keşfedilmesiyle yüklü miktarda gümüş ve altın madeni Avrupa kıtasına girmeye başlamıştır. Amerika'dan gelen gümüşün ülkeye girmesi ve yabancı paralar karşısında sürekli değer kaybeden akçe, Osmanlı ticaretinde dalgalanmalara yol açmıştır.⁹⁵ Akçenin içeriğinin azaltılması sonucu Osmanlı piyasasında değersiz para dolaşmaya başlamıştır. Bu dönem içerisinde yapılan savaflardan ganimet elde etmek oldukça zorlaşmış, aksine mevcut gelirlerden harcanmak zorunda kalmıştır. Netice olarak hazinenin nakit paraya fazlasıyla ihtiyacı olan bu dönemde gelirler azalmış, harcamalar ise artmaya başlamıştır.

Baskı altında kalan köylülerin birkaç seçeneğı bulunmaktaydı: ya isyan edecekler, ya daha fazla çalışarak topraktan daha çok ürün elde edeceklerdi. Osmanlı Devleti, sosyal yapısı gereğı toplu isyanlara ortam sağlayacak girişimleri engelleyen özelliklere sahiptir. Toplumdaki yapılanmalar ve insanlar arasındaki ilişkiler, gücünü kaybetmek istemeyen devlet tarafından sürekli kontrol altında tutulmaya çalışılmıştır. Özel mülkiyet kavramının olmaması, köylülerin birleşerek toplu hareket etmemeleri ve devletin sürekli bu faaliyetleri oluşturan ortamları engeller tutumu sayesinde devlete karşı köylünün isyanı engellenmiştir.

Zor durumda kalan köylüler bir diğler seçenek olarak göç etmeyi seçmiştir. Vergi gelirlerinin artması ve sekban ordularının baskısı ile köylülerin en çok başvurdukları yol köylerini terk etmek olmuştur. Bazı köylüler ekilebilir tarım alanlarını genişletme yoluna giderek direnmeye gayret etmişlerse de daha fazla dayanamayıp, topraklarını terk etmiş ve göç etmek zorunda kalmışlardır. Özellikle iş imkânı bulabilme umuduyla şehirlere göç eden

⁹⁴ Ruhi Özcan, 'Osmanlı Devleti'nde XVII. Yüzyılda Yapılan Sikke Tashihleri', *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.17, 2005, s.239.

⁹⁵ Acun, *a.g.m.*, s.696.

ilk grup bekâr erkekler olmuştur.⁹⁶ Reyanın kurtuluş yolu topraklarını arkalarında bırakıp, mültezimlerin haksız baskısından kurtulmak, devletin vergi yükü altından kaçmak olmuştur. Hiç tanımadıkları bir bölgeye kaçmak yerine geçimlerini sağlamak adına devlet görevlileri yanında oluşturulan sekban bölüklerine de girenlerin sayısı oldukça fazlayken, bu gruplara dâhil olmayıp eşkıyalık yapan kişiler de bulunmaktaydı.

Nüfusun bir kısmı devlet görevlilerinin ulaşamayacağı dağlık alanlara çekilirken, bir kısmı güvenli olduğunu düşündüğü şehirlere göç etmiş, kalanlar ise Celali grupları arasında katılmıştır. Anadolu'da görülen köylünün toprağını terk etmesi süreci ve askeri düzenin bozulması sonucu oluşan başkaldırlara 'Celali İsyan' ismi verilmiştir.⁹⁷ Celali isyanlarda başrol oynayanlar çoğu zaman devlet görevlileri arasından çıkmış ya da görevlilerce isyandan vazgeçirilip sadık hale gelen askerlerden oluşmuştur. Celali olayların en büyük sonuçlarından olarak 'Büyük Kaçgun' ismiyle bilinen, Anadolu köylüsünün topraklarını terk edip başka şehirlere göç etmesidir. Anadolu genelinde yapılan gözlemler sonucu, bu dönemde nüfusun yaklaşık olarak üçte ikisinin iskân ettikleri yerleri terk ettikleri tespit edilmiştir.⁹⁸

Osmanlı Devleti'nde üretim tarıma bağlı olarak yapılmaktaydı. Anadolu insanının büyük kitleler halinde topraklarını terk edip yer değiştirmesi, tarımdaki verimliliği de olumsuz etkilemiştir. Nüfus kaybını önlemek amacıyla, kanun gereği tarımla uğraşan reyanın topraklarını terk etmemeleri gerekiyordu. Yapılan göçler köylerden nüfus kaybına neden olarak, tarımsal üretimin sekteye uğramasına neden olmaktaydı. 16. yüzyılın ortasından itibaren tarımsal üretimde yaşanan azalma ile kırsal bölgelerden elde edilen hammaddeler azalmaya başlamış, iâşe sorunları baş göstermiştir.⁹⁹ Büyük şehirlerde ortaya çıkan ürün azlığı nedeniyle de kıtlık kaçınılmaz bir sorun haline gelirken, ürün fiyatlarında artışlar meydana gelmiştir.

Nüfus artışı ve buna bağlı olarak yaşanan hububat kıtlığı neticesinde, toplum düzeninde de bozulmalar meydana gelmiştir. Başiboş şekilde gezen sipahiler, leventler ve askerlerin sebep olduğu hırsızlık hadiseleri artmaya, halk bundan rahatsızlık duymaya başlamıştı.¹⁰⁰ Devlet yöneticileri, meydana gelen asayiş problemlerini çözmek için yollar aramışlardır.¹⁰¹ Bu süreçte, kitleler halinde göç nedeniyle büyük şehirlerde oluşan yığılmanın

⁹⁶ Acun, *a.g.m.*, s.704.

⁹⁷ Mustafa Akdağ, 'Celâli İsyanlarının Başlaması', *AÜDTCFD*, C.4, S.1, 1946, s.23.

⁹⁸ Acun, *a.g.m.*, s.705.

⁹⁹ Şevket Pamuk, *a.g.e.*, s.104.

¹⁰⁰ Mustafa Akdağ, *a.g.m.*, s.32.

¹⁰¹ Musa Çadırcı, 'Tanzimat'ın İlanı Sırasında Anadolu'da İç Güvenlik', *AÜDTCFD*, C.13, S.24, 1980, s.45.

önüne geçmek istemişler ve göç hareketlerinin engellenmesi için fermanlar yayınlanmıştır.¹⁰² İstanbul’da oluşan nüfus yoğunluğunu önlemek amacıyla bu güzergâhtaki yollar kapatılmaya çalışılmıştır.¹⁰³

Vergilerin tahsil edilmesi ve düzenlenmesi, göç dalgasını engelleyerek nüfus yığılmasının önüne geçmek ve güvenliği temin etmek gibi konular sonucunda devlet, yönetimi altında bulunan tebaasını kontrol etmek gereği duymuştur. Mürûr tezkereleri, devletin gözetleme uygulamasının belirgin hale gelmesinde önemli bir uygulama olmuştur.¹⁰⁴ Osmanlı Devlet’i, mürûr uygulaması sayesinde yönetimi altında bulunan insanları kayıt altına almış, onları tanımış ve seyahat izinleri ile onları kontrol altında tutmaya çalışmıştır. Bu açıdan mürûr tezkereleri konusu Osmanlı Devleti’nin modern devlet olma yolunda attığı adımlardan biri olarak değerlendirilecektir.

Celali gruplarının mücadele döneminde yaşanan sıkıntılar hayatı güçleştirirken, bunlara bağlı olarak demografik yapıda görülen bozulmalar, ekonomik alanda da dalgalanmalar yaşandı. Kırsal kesimde yaşayan insanların baskılara dayanamamaları topraklarını terk etmesi ile kent nüfusunda yaşanan dengesizlik meydana geldi. Yaşanan göç olayları ve bunun sonucunda artan nüfus miktarı, yöneticileri zor durumda bırakmıştır. Devlet, yaşanan olaylar sonucunda ortaya çıkan güvenlik problemine çözüm olarak seyahat izni uygulamasına başvurmuştur.¹⁰⁵

Sözcük anlamı olarak mürûr kelimesi ‘geçmek, geçip gitmek’ anlamında kullanılmış olup mürûr tezkeresi ise ‘yol tezkeresi’ anlamına gelmektedir.¹⁰⁶ Belgenin kullanım yerine bakacak olursak seyahat izin belgesi amacıyla kullanıldığı görülmektedir. Osmanlı ülkesinin sınırları dâhilinde bir kişi, bir mahalden başka bir mahale gitmek istediğinde yanında mürûr tezkeresi bulundurmak zorundaydı. 19. yüzyılda devlet, güvenliği sağlamak amacıyla mürûr tezkereleri üzerinden hareket halinde olan kişileri kontrol etmek istemiştir.

Osmanlı Devleti sınırları üzerinde yaşayan halk bir şehirden bir şehire seyahat edebilmek için seyahat tezkeresi denilen *mürûr tezkeresini* bulundurmak zorundaydı.¹⁰⁷ 19.

¹⁰² Suraiya Faroqhi, *Osmanlı’da Kent ve Kentliler*, (Çev. Neyyir Kalaycıoğlu), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1993, s.330.

¹⁰³ Nalan Turna, *a.g.e.*, s.37.

¹⁰⁴ Musa Çadırcı, ‘Tanzimat Döneminde Çıkarılan Men’i Mürûr ve Pasaport Nizamnameleri’, *Türk Tarih Belgeleri Dergisi*, C.15, S.19, 1993, s.169-182.

¹⁰⁵ Nalan turna, *a.g.e.*, s.59.

¹⁰⁶ Şemseddin Sâmî, *a.g.e.*, s.1328.

¹⁰⁷ Musa Çadırcı, *a.g.m.*, s.169-182.

yüzyıldan önce güvenli seyahat etmek amacıyla mürûr tezkeresi dışında başka belgeler de kullanılmıştır. Bu belgeler aynı zamanda Osmanlı topraklarında seyahat eden yabancı elçilere de verilmiş olan belgelerdir.¹⁰⁸ Seyahat izin belgelerinin çıkış tarihini 15. yüzyıla kadar götürmek mümkündür. *Îl-cân-nâme* ya da bir başka kullanımı ile *îl-cân mektûbı* denilen emirler, emniyetli seyahat etmek amacıyla verilen bir başka seyahat belgesidir. İlk pasaport örneği olarak adlandırılan bu belge, ilk defa Fatih Sultan Mehmet zamanında verilmiştir.¹⁰⁹ Pasaport örneğinin en eski tarihlisi, gayrimüslim Franko Bobaniç ve ailesinin Osmanlı topraklarına gelip burada ikamet etmesi için düzenlenen seyahat ve yerleşim belgesidir.¹¹⁰

Bunun yanı sıra İslam geleneğine dayanan ticaret amacıyla kullanılan belgeleri de seyahat belgeleri adı altında sayabiliriz. Osmanlı İmparatorluğu kurulduğu tarihten itibaren birçok yabancı devlet ile ticari anlaşmalar yapmıştır. Verilen ticari imtiyazları içeren bu belgelere ise *ahidnâme*¹¹¹ ismi verilmiştir. Daha sonraki yıllarda sınır komşusu olan iki ülke arasında seyahat edenlere verilen *pasavanı* da bu belge türüne dâhil edebiliriz. Pasavan kullanımında her iki tarafında uyması gereken kurallar, geçiş anlaşmaları ve kanunlar ile belirlenir.¹¹² Buradan anlaşılacağı üzere Osmanlı Devleti, diğer ülke vatandaşlarına sınırları içerisinde güvenli yolculuk garantisi vermektedir.

Bu belgeler dışında emniyetli seyahat etmek amacıyla kullanılan başka tür belgelerin de mevcut olduğu bilinmektedir. 16. yüzyılda kullanılan izin belgeleri *icazet*, *izn-i şerîf* ve *hükm-i şerîf* iken, 18. yüzyılda ise bu belgelerin yerine *yol emri*, *yol emri şerîfi* ve *yol hükmü şerîfi* ifadelerinin kullanıldığı resmi görev nedeniyle yolculuk yapmak amacıyla kullanılan belgeler de görülmektedir.¹¹³ Ayrıca aynı amaca hizmet eden uzun bir kâğıda yazılan ferman anlamında kullanılan *kâime*,¹¹⁴ küçük yazı tezkere anlamına gelen *şukka*¹¹⁵, sadrazamdan çıkan mektup anlamında ise *tahrirât-ı sâmi*¹¹⁶ kullanılmıştır.¹¹⁷ Geçiş tezkereleri genellikle

¹⁰⁸ Şinasi Tekin, *İştikakçının Köşesi Türk Dilinde Kelimelerin ve Eklerin Hayatı Üzerine Denemeler*, Simurg Yayınları, İstanbul 2001, s.13.

¹⁰⁹ Şinasi Tekin, *a.y.*

¹¹⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, 'Tuğra ve Pençeler ile Ferman ve Buyruklara dair', *Bellekten*, Türk Tarih Kurumu, C.V, S.17-18, Ankara 1941, s.137-138.

¹¹¹ Mübahat Kütükoğlu, 'Ahidnâme', *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1988, s.536.

¹¹² Abdullah Bay, 'Osmanlı Gümrüğünde Geçiş Belgesi: Pasavan veya Geçiş Tezkeresi', *Kebikeç: İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırma Dergisi*, S.47, Ankara 2017, s.326-327.

¹¹³ Hamiyet Sezer, 'Osmanlı İmparatorluğu'nda Seyahat İzinleri (18-19.Yüzyıl)', *AÜDTCFD*, Ankara 2003, C.21, S.33, s.106.

¹¹⁴ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi, Ankara 1984, s.579.

¹¹⁵ Ferit Devellioğlu, *a.g.e.*, s.1200.

¹¹⁶ 'sâmi' ve 'tahrirât' kelimeleri için bkz. Ferit Devellioğlu, *a.g.e.*, s.1101, 1222.

¹¹⁷ Nalan Turna, 'Osmanlı İstanbul'unda İç Pasaport: Mürûr Tezkeresi', s.390.

seyahat eden kişinin yol güzergâhındaki görevlilere ve gideceği şehrin yöneticilerine ithafen, yolcunun güvenliğinin sağlanması ve keyfi herhangi bir uygulama ile karşılaşmaması adına yazılmıştır.

Bütün bu belgeler, mürûr tezkerelerinden birçok açıdan farklılık göstermektedir. Bir bakımdan yol izni olarak kullanılsalar bile bu belgeler daha çok, yolcuların güvenli bir yolculuk yapması ve yolculuk sırasında keyfi uygulamalarla karşılaşmaması için talep edilmekteydi. Benzer amaçlarla kullanılan ve referans amacıyla yazılan tavsiyenamele ve mektuplara da rastlanmıştır. *Yol hükümleri*, belirli bir statüdeki çokta sıradan olmayan yerli ve yabancı insanlar için verilmekteydi. Mürûr tezkereleri ise daha çok kişisel olarak verilen kimlik niteliğinde bireye has seyahat belgesi olarak adlandırılmaktaydı.¹¹⁸

Osmanlı ülkesinde asayişin sağlamaya yönelik alınan en önemli önlem köyden kente ya da şehirlerarası göçün önüne geçmek için başvurulmuş yöntemlerdir. Seyahat edebilme özgürlüğü belirli kurallar çerçevesinde denetim altına alınmak istenmiştir. 16. yüzyıldan itibaren artan nüfus hareketleri, Anadolu köylerinden başta İstanbul'a olmak üzere büyük şehirlere doğru olmuştur. Köylülerin ekonomik sıkıntılarında can ve mal güvenliği tehlikesi de eklenince kendilerini emniyete almak isteyenler, güvenli gördükleri şehirlere göç etmeye başlamıştır. II. Mahmud dönemine gelinceye kadar İstanbul'a göç hareketini engellemek için çareler arandığı, üç dört yılda bir olmak üzere tüm şehirde yoklamalar yapılarak işsiz ve başıboş insanların tespit edilerek, geldikleri yerlere gönderildikleri bilinmektedir.¹¹⁹

Osmanlı Devleti'nde mürûr uygulamasının başlangıcı 15- 16. yüzyıla dayansa da, süreklilik kazanması 19. yüzyılda olmuştur. Bu dönemde yaşanan iç isyanlar, milliyetçilik hareketleri ve sonucunda kazanılan bağımsızlıklar, halkın hareketlerinin daha fazla gözlemlenip, kontrol edilmesine yol açmıştır. Özellikle 1821 yılında Mora İsyanı ve 1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması bu dönemde yaşanan iki önemli gelişme olmuştur. Devletin güvenliğini bu döneme kadar Yeniçeri Ocağı sağlamaktaydı. Bu dönemde oluşan güvensizlik ortamını sağlıklı olarak yönetmek için bazı önlemler alınmıştır. Ocağın lağvedilmesiyle birlikte, asayişin sağlamaya yönelik için Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye¹²⁰ adıyla yeni bir ordu kurulmuştur. Yeni kurulan bu ordu çarşılar, pazar yerleri ve mahallelerin

¹¹⁸ Nalan Turna, *a.g.e.*, s.59.

¹¹⁹ Münir Aktepe, 'XVIII. Asrın İlk Yarısında İstanbul'un Nüfus Mes'alesine Dâir Bâzı Vesikalar', *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, C.IX, S.13, 1958, s.9.

¹²⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Veli Şirin, *Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye Ordusu ve Seraskerlik*, İstanbul 2002.

güvenliğini temin etmek ile görevlendirilmişti.¹²¹

Rum isyanı sebebiyle güvensiz bir ortam oluşmuş, İstanbul'da kılık değiştirerek dolaşan casuslar ortaya çıkmıştır. Kimliklerin belirlenmesi amacıyla mahalle ve hanlarda bulunan Rum tayfasının sayımı yapılarak, kişiler kefile bağlanmıştır.¹²² Bu kişilere engel olmak için tezkeresi olmayan hem Müslüman hem de gayrimüslimlerin şehirde barındırılmaması kararı alınmıştır. Dikkat çeken bir başka konu ise bekâr erkeklerin ve başıboş, işsiz kimselerin nüfuslarında artış olmasıydı. Bu kişiler potansiyel suç olarak algılandıkları için daha fazla dikkat edilen bir husus olmuştur. Yayınlanan bir fermana göre, hem taşradan İstanbul'a hem de İstanbul'dan herhangi bir şehire tezkeresiz seyahat edilmesine izin verilmeyecekti. İstanbul'dan başka bir yere gidecek olanlar için, İstanbul Kadısı'ndan alınacak olan mühürlü izin tezkeresinde kişinin isim, eşkâl ve ziyaret nedeninin belirtilmesi gerekmekteydi.

İstanbul'a göçün engellenmeye çalışıldığı dönemde bir yandan göç hareketleri durdurulmaya çalışılırken diğer yandan yeniçeriliğin kaldırılmasıyla bu kurumun bazı görevlerini üstlenen ve belediye teşkilatına¹²³ benzeyen İhtisâb Ağalığı kurularak şehrin güvenliği büyük ölçüde bu yeni nezarete bırakılmıştır.¹²⁴ Yeniçerilerin arkasında bıraktığı boşluğu doldurmak amacıyla kurumsallaşan ağalık sistemi ilerleyen zamanlarda İhtisâb Nezareti adını almıştır. Özellikle asayiş açısından böyle bir kuruma ihtiyaç duyulduğu aşikârdır.¹²⁵ 1826 tarihinde İhtisâb Nizamnâmesi ile bireylerin gözetlenip tanımlanması ve kayıt altına alınması İzmir gibi ülkenin diğer şehirlerine de nezaretlerin kurulmasıyla kurumsallaşmıştır.

Kısacası, 19. yüzyıl boyunca yaşanan Mora İsyanı ve ardından yeniçeri ocağının lağvedilmesiyle birlikte, asayişin sağlanması için alınan önlemlerle men'-i mürûr uygulamaları daha da önem kazanmıştır. İhtisâb Nezaretinin kurumsallaşması ile görev alanı genişlemiş, muhtarlıklar, mukayyidlikler ve defter nazırlarının oluşturulmasıyla daha sistemli bir özellik kazanmıştır. 1831 yılına gelinceye kadar mürûr tezkereleri kadı ve nâibler tarafından verilmekteydi. Bu dönemde tezkereyi alabilmek için, mahalle imamlarından alınan

¹²¹ Veli Şirin, *a.g.e.*, s.51.

¹²² Nalan Turna, *a.g.e.*, s.60.

¹²³ Yerel yönetimler konusunda bkz. İlber Ortaylı, *Tanzimattan Cumhuriyet'e Yerel Yönetim Geleneği*, Hill Yayınları, İstanbul 1985.

¹²⁴ Musa Çadırcı, 'Tanzimat'ın İlanı Sırasında Anadolu'da İç Güvenlik', s.55.

¹²⁵ Mübahat S. Kütükoğlu, '1826 Düzenlenmesinden Sonra İzmir İhtisâb Nezareti', *Tarih Enstitüsü Dergisi*, no.13, (1983-1987), s.481-520.

hangi amaçla nereye gidileceğine dair bilgilerin yazıldığı ilmühaber ile kadılık makamına gidilmekteydi. Muhtarlık kurumunun oluşumu ile muhtarlardan alınan bu belge, kadılardan belli bir ücret karşılığında alınmaktaydı.

Görevleri mahalle ve köylerin güvenliğini sağlamak olan muhtarlar, mürûr tezkereleri konusu ile özellikle ilgilenmekteydi.¹²⁶ 1829 yılında kurulan muhtarlık kurumunda görev alan muhtarlar, şehire dışardan gelenlerin seyahat tezkeresi olup olmadığını kontrol edip, belgelerin sahte olup olmadığına bakmaktaydılar. Bireylerin nereden gelip nereye gitmekte olduklarını öğrenip, nerede kalacaklarını sormaktaydılar. Şehirde konaklayacak olanlara ya kendileri kefil oluyor ya da mahalle halkından birisini kefil gösteriyorlardı. Muhtarların bir başka görevi ise mahalleye yeni taşınan kişilerin kaydını tutmak ve bu belgeleri Defter Nâzırı'na iletmek idi.¹²⁷

1830 yılında yapılan genel nüfus sayımı sonrası mürûr tezkeresi verme yetkisi, 1831 yılında faaliyete geçirilen defter nazırlıklarına verilmiştir. Kasabalarda günlük olarak meydana gelen doğan, ölen ve göç eden insanların kayıtlarını günü gününe not etmekteydiler. Altı ayda bir elde edilen tüm kayıtları merkeze bildirmekteydiler. Nüfus sayımlarında görev yapan defter nazırları, mürûr tezkerelerinin kontrolünü sağlayarak iç göçün önüne geçmeye çalışmışlardır.¹²⁸ Mürûr tezkerelerinde tezkere sahibinin adına ek olarak eşkâl bilgileri, baba adı, varsa lakabı, hangi amaçla nereye gideceği, konaklayacaksa nerede kaç gün kalacağı gibi bilgiler yer almaktaydı. Ayrıca tezkere almanın şartı güvenilir bir kefil bulmaktan geçmekteydi.¹²⁹

Asayiş ve mürûr tezkereleri güvenliği sağlayabilmek açısından birbiri ile yakından ilişkisi bulunan konular idi. Belirli bir coğrafya üzerinde sınırları olan ve bu sınırlar üzerinde yaşayan vatandaşlarını korumak isteyen her devlet gibi Osmanlı Devleti de, bireylerin hareketlerini gözlemlemek istemiş ve kimin nereye gittiğini bilme ihtiyacı hissetmiştir. Bu sebeple yönetimin bir gerekliliği olarak bireylerin hareketleri izlenmeye ve kaydedilmeye başlanmıştır. Mürûr uygulamalarının sistemli hale gelmesi ise İhtisâb Nezaretinin kurulması

¹²⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Özer Ergenç, 'Osmanlı Şehrindeki 'mahallenin' İşlev ve Nitelikleri Üzerine', *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, C.4, S.4, 1984, s.69-78.

¹²⁷ Muhtarların görev dağılımı için bkz. Musa Çadircı, 'Türkiye'de Muhtarlık Teşkilatı'nın Kurulması Üzerine Bir İnceleme', (Der, Tülay Ercoşkun), *Tanzimat Sürecinde Türkiye Ülke Yönetimi*, İmge Kitabevi, Ankara 2007, s.19.

¹²⁸ Musa Çadircı, 'Tanzimat'ın İlanı Sıralarında Türkiye'de Yönetim (1826-1839)', s.1239-1240.

¹²⁹ Musa Çadircı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, TTK, Ankara 1991, s.71.

ile başlamış, kurumun görevlerinin artması sonucu muhtarlık, defter nazırlığı ve mukayyidliklerin kurulması ile sürekli hale gelmiştir. Kişilerin hareketlerinin kontrol edilmesi modern kurumlarla daha mümkün olmuştur. Seyahat izinleri, kişilerin kayıt altına alınması ve güvenliğin sağlanması açısından önem kazanmıştır. 1841 tarihinde yayımlanan nizâmnâme ile başlayan ve devamında 1844 ve 1887 tarihli nizâmnâmeler ile sürdürülen seyahat hareketlerinin kontrol altında tutma çabaları istikrarlı bir şekilde devam etmiştir. Ancak mürûr uygulamaları 1910 yılına kadar devam etmişse de sonrasında çıkan ‘seyahat varakası’ adıyla kullanılmaya başlanan başka bir uygulamaya dönüşmüştür. Devlet, pasaport ve tezkire-i Osmaniyye denilen nüfus cüzdanları ile bireyleri kontrol etmeye devam etmiştir.

1.4. Jurnal Teşkilatı ve İşleyişi

Jurnal Teşkilatı, 19. Yüzyıl modernleşme çabalarının yoğunlaştığı II. Mahmud döneminde kurulmuştur. Teşkilatın kuruluş gerekçesi talimatnamede belirtildiği gibi, halkın refahı ve güvenliği için, memleketin bütün eyalet ve kazalarında, gün içerisinde meydana gelen her olayın görevli memurlarca kaydedilip İstanbul’a gönderilmesi yazmaktaydı.¹³⁰ Sancak ya da kazaların büyüklüğüne göre, bir, iki ya da üç adet jurnal kâtibi atanmıştır.¹³¹ Jurnal Teşkilatı’nı uygulamaya geçiren Sadrazam’ın Mehmed Emin Rauf Paşa, Reisülküttab’ın ise Mehmed Akif Efendi olduğu talimatnamede belirtilmektedir.¹³²

“Bismihi Subhânehü ve Te’âlâ Hâzâ defterü Journâli Memâliki Anadolu der-zamân-ı sadr-ı sadûrû’l-vüzerâ Hazret-i Mehmed Emin Rauf Paşa yesser’ Allahü Te’âlâ mâ-yurîdü ve mâ-yeşâ fî eyyâni Reîsü’l-Küttâb me’âlî-nisâb Mehmed Akif Efendi nâle mâ-yetemennâhü el-vâki’

Fî 17 M. sene 1251”¹³³

Talimatnamede jurnal memurlarından istenen ve yapmaları gereken işler de açıkça ifade edilmiştir:

“Nizâmât-ı mülk ve millet ve refâh ve asâyiş-i ahâli ve ra’iyyet nîk ve bed vukû’u bulan keyfiyâta ma’lûmâtдан ‘ibâret olduğu ... ve bunun istihsâli dahi Anadolu ve Rumilinin her bir mahallinde zuhûr edib rû’yet olunan mesâlih-i cüz’i ve küllinin ve kâffe-i mevâdın ber-

¹³⁰ BOA. A.}d. 3247, s.3

¹³¹ Yıldırım, a.g.e., s.18.

¹³² Yıldırım, a.g.e., s.13.

¹³³ BOA. KK.d, no.7520, s.2

verche izâh sebt ve tahririyle curnalinin Dersa'adete tesyîrine menût olunduğu vâreste-i kayd-ı işâret eylediğine binaen ba'dezîn bu usul-ı meriye ve müstahsenenin icrâ ve i'fâsı zımnında memâlik-i mahrûsenin hazret-i mülûkânede kâin eyâlât ve elviyenin gerek makarr-ı vilâyet olan mahallinde ve gerek dâhillerinde vâki' kazâlar ve kasâbâtda curnal kâtibi nâmiyla birer me'mur bulunmak ..."¹³⁴

Bazı küçük kazalarda jurnal kâtiplerinin görevlendirilmemiş olması nedeniyle, yerlerine nüfus mukayidlerinin görevlendirileceği ve maaşlarına ek ödeme yapılacağı talimatnamede belirtilmiştir.

*"...ba'zı ufak kazâlar voyvoda ve a'yânlarının her ne kadar kâtibleri yoğise de öyle yerlerde dahi beher hâl nüfûs defteri mukayidleri bulunacağından bunlardan curnal kitâbetine intihâb ve ihtiyâr olunanlarının ma'âş-ı kadîmlerine cânib-i memlekette ..."*¹³⁵

Jurnal Kâtiplerinin buldukları kazalarda, her gün meydana gelen demografik olayları (doğum-ölüm, evlenme-boşanma) ve adli vakaları, vefat edenlerin kayıtlı malı olup olmadığını, ticaret, sıla-i rahim ya da hac nedeniyle bir yerden başka bir yere gidip gelenleri, bu kişilerin eşkâllerini, nereden nereye hangi amaçla gittiklerini, yanlarında kimleri götürdüklerini, dönemin ekim ve hasat bolluğu ya da kıtlığını, meydana gelen hastalık olaylarını jurnal defterlerine kaydetmeleri istenmiştir.¹³⁶ Bunun dışında, kazalarda meydana gelen kar, dolu ve yağış gibi iklim olayları ile doğrudan ya da dolaylı olarak ortaya çıkan yangınların meydana getirdiği zararların da defterlerde yer aldığını görmekteyiz. Jurnal nizamnamesinde kâtiplerin kaydetmesi gereken konular da ortaya koyulmuştur.

*"azîmet ve ba'del-hacc 'avdet eyleyen ve sıla arzûsıyla memleketine ve ticâret ve husûsât-ı sâire ile aher mahalle giden veyahud Dersa'âdete gelen kimesnelerin ve hademe ve me'mûrîn ve ebnâ-yı sebîlin isim ve şöhret ve eşkâl ve maslahatı ve gideceği mahalli göstererek anları dahi başka tahrîr ve izbâr ve'l-hâsıl mevrû'ât ve mahsûlât ve kâffe-i zuhûrâtı sarîhan ve sahîhan derc ve tezkâr eylemesi..."*¹³⁷

Kâtipler aynı zamanda, şehirlerinde bulunan han ve kervansaraylarda konaklayanların kim oldukları, ne amaç ile gelip nereye gideceklerini de defterlerine kaydetmişlerdir.¹³⁸

¹³⁴ BOA. A.}d. 3247, s.3.

¹³⁵ A.y.

¹³⁶BOA. KK.d, no.7520, s.1.

¹³⁷ BOA. A.}d. 3247, s.3.

¹³⁸ BOA. KK.d, no.7520, s.3.

Günümüzde konaklama amacıyla kullanılan otel, yurt ve apartların güvenlik sebebiyle konaklayan kişilerin kimlik bilgileri ile kaydetmesini göz önüne alırsak, o yıllarda bu işletmelerinde bir misafir defterine sahip olduğu düşünülebilir.

Jurnal talimatnamesinde yer alan ve Başdefterdar'a gönderilen emirde, teşkilatın öncelikle merkez ve buraya bağlı kazalarda kurulması ve uygulanması, görevlendirilen memurların maaşlarının o mahalden karşılanması ve bu bilgilerin muhasebe defterine kaydedilmesi istenmiştir. Bu emirnamenin gönderildiği sancak ve kazaların hepsi Anadolu'da yer aldığı için teşkilat öncelikle burada kurulmuştur denilebilir. Bu belgede Rumeli'ye ait sancak ve kazalar yer almamaktadır. Ancak Rumeli Jurnal Defterine göre aynı tarihlerde burada da kurulduğunu öğrenmekteyiz.¹³⁹ Bu sebeple Jurnal Teşkilatını *Anadolu ve Rumeli* olmak üzere iki kola ayırmak mümkündür.

Kaza ve sancaklarda meydana gelen gelişmeler, kâtipler tarafından günü gününe jurnal defterlerine kaydedilmiştir. Mevcut defterler, merkez kazalardan günlük, merkezden uzak olan kazalardan haftalık olarak sancak merkezine gönderilmiştir. Bu uygulama coğrafi olarak merkeze uzaklık ve bundan kaynaklanan ulaşım sıkıntısı göz önüne alınarak belirlenmiştir. Sancak merkezlerinden uzak olan kazalarda memurlar tarafından tutulan defterler, haftalık ya da on beş günde bir olarak sancak merkezine gönderilmiştir. Tüm kazalardan gelen defterler sancak merkezinde toplanır, daha sonra toplu olarak İstanbul'a gönderilirdi.

İstanbul'a ulaşan defterler ise, jurnal nazırının emrinde çalışan kâtiplerce gözden geçirilip, önemli görülen kısımlar özetlenerek başka bir deftere kaydedilmiştir. Böylece Anadolu kıtasından gelen defterlerin özetlerinin yer aldığı deftere Anadolu Jurnal Defteri, Rumeli tarafından gelen defterlerin özetlerinin yer aldığı defterlere ise Rumeli Jurnal Defteri denilmiştir. Bilgilerin toplanarak özetlenmesi görevi Ceride Nezareti'ne¹⁴⁰ verilmiştir. Burada görevlendirilen memurlara da görevlerine uygun maaş verilmesine karar verilmiştir.¹⁴¹

Teşkilat, II. Mahmud'un yenilikleri arasında asayiş sağlama açısından dönemin diğer kurumları gibi önemli bir yerde olmuştur. Memlekette yaşanan günlük her türlü haber

¹³⁹ BOA. A. }d. 3247, s.3.

¹⁴⁰ 1831 yılında maliye ve nüfus istatistikleri ile ilgilenmek üzere meydana getirilen kurumdur. Cevdet Küçük, 'Ceride Nezâreti', *TDVİA*, C.7, İstanbul 1993, s.409.

¹⁴¹ BOA. *KK.d*, no.7520, s.6.

hakkında bilgilerin kaydedildiği bu sistemde, dönemin askeri, siyasi, sosyal ve ekonomik hayatının aydınlatılması bu kayıtlar dâhilinde mümkündür. Ancak teşkilata gereken kıymet verilmemiş, II. Mahmud'un yenileşme çabaları içerisinde dönemi anlatan kaynaklar içerisinde bu kurumdan bahsedilmemiştir.¹⁴²

Tablo 1.1. Jurnal Teşkilatının kurulduğu sancaklara ait bilgiler

Sancak	Kâzâ Sayısı	Kâtip Sayısı	Bir Aylık Maaş Miktarı
Alâiye	4	4	395
Amasya	7	8	630
Ankara	8	8	625
Aydın	20	20	3200
Biga	7	7	670
Bozok	10	10	680
Canik	7	7	975
Çankırı	16	16	700
Çorum	5	5	430
Denizli Hassı	3	3	365
Erzurum	1	3	950
Gümüşhane	4	4	450
Hamid	11	11	396
Hüdavendigar	36	38	4962,5
İç-il	15	15	670
Karahisâr-ı Sahib	11	11	415
Karahisar-ı Şarki	4	4	750
Karesi	8	9	1055
Kastamonu	31	31	1935
Kayseri	1	2	300
Kırşehir	2	2	70
Kütahya	19	20	2315
Maden-i Hümayun	24	24	1835
Menteşe	25	25	1745
Saruhan	17	17	1475
Sivas	9	9	1045
Sıgla	19	20	2590
Sultan-önü	5	5	535
Teke	13	13	575
Terkemiş Hassı	6	6	340
Trabzon	3	4	1150
Urfa	3	3	950
Viranşehir	19	19	1455
Toplam	373	383	36583,5

¹⁴² Kemal Beydilli, 'Mahmud II', *TDVİA*, C.27, Ankara 2003, s.355.

Teşkilat ilk kurulduğu yılda otuz üç sancak ve kazaları da dâhil olmak üzere üç yüz yetmiş üç kazada görevlendirilen toplam üç yüz seksen üç adet jurnal kâtibi ile göreve başlamıştır. Bu sancaklar, Alâiye Sancağı beş kazası ile, Amasya Sancağı yedi kazası ile, Ankara Sancağı sekiz kazası ile, Aydın Sancağı yirmi bir kazası ile, Biga Sancağı yedi kazası ile, Bozok Sancağı on kazası ile, Canik Sancağı yedi sancağı ile, Çankırı Sancağı on altı kazası ile, Çorum Sancağı beş kazası ile, Denizli Hassı üç kazası ile, Erzurum Sancağı bir kazası ile, Gümüşhane dört kazası ile, Hamid Sancağı on bir kazası ile, Hüdavendigâr Sancağı otuz dört sancağı ile, İçil Sancağı on dört kazası ile, Karahisâr-ı Sâhib Sancağı on bir kazası ile, Karahisâr-ı Şarkî Sancağı dört kazası ile, Karesi Sancağı sekiz kazası ile, Kastamonu Sancağı otuz bir kazası ile, Kayseri Sancağı bir kazası ile, Kırşehir Sancağı üç kazası ile, Kütahya Sancağı on dokuz kazası ile, Ma'âden-i Hümâyûn'a bağlı yirmi beş kazası ile, Menteşe Sancağı yirmi beş kazası ile, Saruhan Sancağı on yedi kazası ile, Sivas Sancağı dokuz kazası ile, Sığla Sancağı on dokuz kazası ile, Sultanönü Sancağı beş kazası ile, Teke Sancağı on üç kazası ile, Terkemiş Hassı altı kazası ile, Trabzon Sancağı üç kazası ile, Urfa Sancağı üç kazası ile, Viranşehir Sancağı on dokuz kazası iledir.¹⁴³

Jurnal Teşkilatı oluşturulduktan bir süre sonra teşkilatın işleyişi ve memurların görevlerini etkileyen değişiklikler meydana geldiği görülmüştür. Bazı sancak ve kazalarda görev çakışmaları sonucu teşkilat lağv edilmiş¹⁴⁴ olsa da başka yeni kurumların var olmasına da öncülük etmiştir. Bu kuruma 1838 yılında kurulan Karantina Teşkilatını örnek verebiliriz. Nüfus ve Karantina¹⁴⁵ teşkilatları ile görevler zaman zaman karıştığı için bazen beraber yürütülmeye çalışılsa da, çoğu zaman kurumlardan birisi ortadan kaldırılarak sorunlar çözülmeye çalışılmıştır. Talimatnamede yer alan kayda göre, Karantina Teşkilatı'nın kurulduğu yerlerde jurnal kâtiplerinin görevlerine son verilmesi istenmiştir:

“...dâhil-i dâire-i Tanzîmât olan bi'l-cümle mahallerde Karantina usulü icrâ olunan yerlerde bulunan Jurnal kâtiplerinin lağvıyla mâhiyyelerinin kat'ı....”¹⁴⁶

¹⁴³ BOA. KK.d, no.7520, s.4.

¹⁴⁴ BOA. KK.d, no.7521, s.3.

¹⁴⁵ 1838 yılında kurulan Karantina Teşkilatı, memlekete kolera, veba gibi salgın hastalıkların girmesini önlemek amacıyla, özellikle sahil bölgesi giriş çıkışlarını kontrol etmek ve hastalık olduğu tespit edilen bölgeleri koruma altına almak amacıyla kurulmuştur. Edirne, İzmir, Bursa, Aydın, Erzurum, Isparta, Konya, Adana, Sinop'ta çalışmaya başlayan karantinalar, 1838 yılının bahar ayında Antalya'da da başlamıştır. Gülden Sarıyıldız, *Hicaz Karantina Teşkilatı (1865-1914)*, TTK, Ankara 1996, s.7.; Musa Çadırcı, *a.g.e.*, s.307-308.

¹⁴⁶ BOA. KK.d, no.7522, s.1.

Bu sebeple iki teşkilatın memurunun işleri birbiriyle benzerlik gösterdiği için, Karantina Teşkilatı'nın kurulduğu bölgelerde Jurnal Teşkilatı kapatılarak, jurnal memurlarının görevleri karantina memurlarının görevlerine eklenmiştir. Ek olarak, küçük kazalarda jurnal defterleri kayıtlarını oluşturmak için, bir jurnal kâtibini atamak yerine orada görevli nüfus memuruna ek ücret verilerek bu işin yapılması uygun görülmüştür. Bu memurlar iki kurumun işlerini yapmakla görevlendirildikleri için, zaman zaman yorulmuş, kimi zaman iki işe aynı anda yetişememiş ve bazı görevlerin zamanında yapılmayarak aksatılmasına neden olmuştur. Bir diğer sebep ise yine talimatnamede yer alan bilgiye göre jurnal teşkilatından istenilen verimin alınamamış olmasıdır:

“Memâlik-i Mahrûse-i Şâhâne’de rü’yet olunacak husus ve vuku’ bulacak keyfiyyât jurnal olunmak üzere her bir kazâyâ bundan akdem birer ikişer nefer jurnal kâtibi tayin ve beş yüz kuruşdan yüz kuruşa kadar maâş tahsis buyrulmuş ise de işbu jurnal ahvâlinin icrâsı şimdiye kadar bir fâideyi müstelzim olamadığı....”¹⁴⁷

Osmanlı Devleti'nin en önemli sorunu haline gelen âyânlar ortadan kaldırıldıktan sonra, tekrar böyle bir güç ile mücadele etmemek ve benzer sorunlar yaşamamak için güven ortamı oluşturulmak istenmiş, bunun sonucunda memleket dâhilinde küçük ya da büyük iyi ya da kötü her türlü olaydan haberdar olmak adına jurnaller önemli bir görev üstlenmiştir. Ancak 19. yüzyıl ikinci yarısından itibaren salnâmelerin yayınlanmaya başlaması ve gazete ve dergi gibi yayın organlarının günlük haberlere yer vermesiyle teşkilata verilen önem azalmıştır.

Bu bilgilerin ardından teşkilatın Anadolu kıtasında kurulan Anadolu Jurnal Teşkilatı'nın nasıl kurulduğu, kâtiplerinin kimler olduğu ve aldıkları maaşlar hakkında bilgiler verilecektir.

1.5. Anadolu Jurnal Teşkilatı

15 Mayıs 1835 yılında Osmanlı Devleti'nin modernleşme girişimlerinin en önemli uygulaması olan Jurnal Teşkilatı, II. Mahmud döneminde kurulmuştur. Bu dönemde kurumsallaşan Nüfus Teşkilatı, Karantina Teşkilatı ve Posta Teşkilatı gibi bütün yenilikler ile ilgili çalışmalar mevcut iken, Jurnal Teşkilatı bu konuda biraz eksik kalmıştır. Teşkilatın iki bölümden meydana geldiğini söylemek mümkün olur. İlki Anadolu kıtasını oluşturan kısmı,

¹⁴⁷ BOA. KK.d, no.7521, s.12-13.

diğeri ise Rumeli ve adaları kapsayan kısımdır. Jurnal Kâtipleri, taşradan gelen defterleri kontrol ederek, kaydedilen bilgileri tasnifleyip özetleyerek Anadolu ve Rumeli defterleri olmak üzere yeni bir deftere kaydediyorlardı.

Anadolu Jurnal Teşkilatı, başlangıçta Adana, Maraş ve Diyarbakır haricinde Anadolu'nun her yerinde kurulmuştur. İlk kuruluşta olmayan Diyarbakır'da daha sonra kurulacaktır. Kurumun ilk oluştuğu yıllarda Osmanlı Devleti'nin taşra yönetim yapısı sancak sistemine dayalı idi. Mevcut eyâlet, sancak ve kazaların belirlenmesi, dönemin o günkü idari yapısı hakkında bilgi sahibi olabilmemiz açısından önemlidir. Bu teşkilatın kuruluş aşamasında idari yöneticilere gönderilen kararnâmenin yirmi üç adet olduğu bilinmektedir.¹⁴⁸

Teşkilatın ilk kurulduğu yıllarda vilayet olarak belirtilen yerler, Sivas, Trabzon ve Erzurum'dur. Sancak olarak bahsedilen yerler ise; Alâiye, Ankara, Aydın, Biga, Bozok, Çankırı, Eskişehir, Hamid, Hüdavendigar, İç-il, Karahisâr-ı Sâhib, Karesi, Kastamonu, Kayseri, Kütahya, Menteşe, Saruhan, Teke ve Viranşehir Sancaklarıdır. Bunun dışında müstakil kaza olarak adlandırılan yerler ise, Denizli Hâssı ve Türkmen Hâssı'dır.¹⁴⁹

19. yüzyıl sağlık faaliyetleri açısından önemli bir yeri olan Karantina Teşkilatı 1838 yılında kurulmuştur. Ancak Karantina bölgesine gelen ve gidenlerin de kontrol edildiği düşünülürse, iki kurumun işlevlerinin benzemesi nedeniyle bazı problemler yaşanmış ve 1842 yılında bazı yerlerde Jurnal Teşkilatı kaldırılmıştır.

Osmanlı Devleti'nin ağır kayıplar verdiği ve büyük topraklar kaybettiği II. Mahmud döneminde, 1835 yılının idari yapısını görmek adına, jurnal teşkilatının bulunduğu sancak, kaza ve beldelerin isimleri aşağıda belirtilmiştir. Verilen bilgilerde ilk olarak sancak merkezlerinin isimleri, daha sonra kazalar ve ardından bağlı oldukları yerleşim yerlerinin - kasaba, belde gibi- isimleri birlikte verilmiştir.

1. **Alâiye:** *İbradi, Nefs-i Alâiye, Nevahi-i Alâiye, Sirge.*

2. **Amasya:** *Gedağra, Havza, Kelankeras, Lâdik, Nefs-i Amasya, Rami, Zünnun-âbâd.*

3. **Ankara:** *Ankara, Ayaş, Çubukabad, Haymanateyn, Şorba, Murtaza-abad, Yaban-abad (Kızılcahamam), Yörüğân-ı Ankara ve İstanos nahiyesi.*

¹⁴⁸ BOA. KK.d., no.7520, s.4.

¹⁴⁹ A.y.

- 4. Aydın:** *Alaşehir, Amasya, Arbaz, Ayasuluğ, Balyanbolu, Bayındır, Birgi maa Keles, Bozdoğan, Dallıca, Güzelhisar-ı Aydın, İnce, İnegöl, Köşdere, Köşek, Kuyucak, Nazilli, Ödemiş, Sart, Sultanhisarı, Yenipazar, Tire, Vakıf, Yenişehir-i Aydın.*
- 5. Biga:** *Biga, Lapseki, Sultâniye (Çanakkale), Çan, Dimetoka (Güvercinlik), Ezine-i Kazdağı, Bayramiç, Ayvacık (Kızılcatuzla), Balya.*
- 6. Bozok:** *Akdağ Madeni, Behramşah, Boğazlıyan, Budaközü, Emlak, Gökbuçuk, Kızılıkoca, Selmanlı, Sorkun, Süleymanlı, Yozgad.*
- 7. Canik:** *Bafra, Fatsa, Kavak, Nefs-i Gönye, Samsun, Terme, Akçay ve Erim, Ünye.*
- 8. Çankırı:** *Bilan, Boğaz, Bucura, Çerkeş, Kalecik, Karacaviran, Kargı, Keskin, Koçhisar, Koru, Kurşunlu, Nefs-i Çankırı (Kengırı), Nallı, Nohut, Öküz, Tosya.*
- 9. Çorum:** *Hacıhamza, İskilip, Nefs-i Çorum, Osmancık, Saz.*
- 10. Denizli Hassı:** *Çarşamba-i Lazkiye, Ezine-i Lazkiye, Nefs-i Denizli.*
- 11. Erzurum:** *Erzurum.*
- 12. Gümüşhâne:** *Kelkit, Milas, Nefs-i Gümüşhâne, Tirebolu.*
- 13. Hamid:** *Agros, Afşar, Barla, Eğridir, Gönen-i Hamid, Isparta, Karaağac-ı Yalvaç, Keçiborlu, Yalvaç ve Hoyran, Pavlı, Uluborlu.*
- 14. Hüdavendigar:** *Atronus, Bergama, Beypazarı, Bursa, Domaniç, Edincik, Gemlik, Gökçedağ, Gölpazarı, Gönen, Göynük, Günyüzü, Harmancık, Ilıca-i Bergama, İnegöl, Karahisar-ı Nallı, Karhala, Kepsud, Kepsud'a bağlı Balat nahiyesi, Kete, Kızılcatuzla, Kirmastı, Korupazarı, Kozcak maa Fesleke, Lefke, Mudanya, Mihaliç, Mihaliççik, Nevâhî-i Bergama, Pazarcık, Seferihisar, Soma'ya tâbi Balat nâhiyesi, Söğüd, Yarhisâr, Yenice-i Taraklı, Yenişehir-i Bursa.*
- 15. İç-il:** *Ermenek, Geranis, Karataş, Mud, Nevahi-i Ermenek, Pazarcı Bölgesi, Sarıkavak, Sarıkavak'a bağlı Zine nahiyesi, Selendi, Sinanlı.*
- 16. Karahisâr-ı Sâhib:** *Barçınlı, Bolvadin, Çay, Karahisâr-ı Sâhib kazası, Karamık, Nevâhî-i Barçınlı, Sandıklı, Sincanlı, Şuhud.*

- 17. Karahisâr-ı Şarkî:** *İskefser, Koyulhisâr, Nefs-i Karahisâr-ı Şarkî, Ordu (Bayramlı).*
- 18. Karesi:** *Balıkesri, Bandırma, Başkelime, Bigadiç, Fart maa Şamı, İvrindi, Manyas, Sındırgı.*
- 19. Kastamonu:** *Akkaya, Akyürek, Araç, Ayandon, Azdavay, Boy-âbâd, Boyalı, Cide, Çanlı, Çiğlene, Daday, Devrekanî, Durağan, Eflani, Ginolu, Gökçeagaç, Göl, Göni, Hoşalay, İnebolu, İstefan (Ayancık), Küre-i Cedîd, Küre-i Nühâs, Merguze, Nefs-i Kastamonu, Sart, Sinob, Sorkun, Taşköprü, Yörügân-ı Araç, Zara.*
- 20. Kayseri:** *Nefs-i Kayseri kazası.*
- 21. Kırşehir:** *Kırşehir kasabası, Mucur ve Hacıbektâş nahiyesi.*
- 22. Kütahya:** *Baklan, Banaz, Çal, Dağardı, Danişmendlü, Dazkırı, Eğrigöz, Eşme, Geyikler, Güre, Homa, İnay, Kula, Kütahya, Selendi, Simav, Uşak maa Gediz, Şeyhlü (Çivril).*
- 23. Ma'âden-i Hümâyûn:** *Arabkir, Arguvan, Ayvalı, Behisni, Çemişgezek, Çermik, Eğil, Eğin, Ergani Ma'deni, Ergin Ma'deni'ne tabi Çüngüş Kasabası, Ergani Ma'deni'ne tabi Ebutahir kazası, Gercanis, Gerger, Hisn-ı Mansûr (Adıyaman), Harput, Hekimhan kasabası, Kemah, Keban Madeni ve tevabii, Kuruçay, Malatya, Nefsi Ergani, Palu, Siverek, Şiro (Pötürge). Burası başlangıçta Sivas'a bağlı bir idari birim iken, daha sonra bağlı olan birimler Diyarbakir'e bağlanmıştır.*
- 24. Menteşe:** *Agros, Bozöyük, Eskihisar, Germe, Gök-âbâd, Işık, Kara-âbâd, Kızılhisar, Köyceğiz, Macun, Mekri, Mendelyat, Milas, Muslu, Muğla, Pirnaz, Rager, Radiye, Ser-ulus, Suyüce, Tarakiye, Tavas, Ula, Üzümlü, Yerkesiği.*
- 25. Saruhan:** *Adala, Akhisar-ı Saruhan, Balat, Borlu, Demirci, Foçateyn, Gördük, Gördüs, Güzelhisar-ı Menemen, Mendesora, Ilıca ve Saruhan, Kayacık, Manisa, Marmaracık, Menemen, Nif, Turgutdlu.*
- 26. Sivas:** *Artık-âbâd, Erbaa, Hüseyin-âbâd, Kaz-âbâd, Nefs-i Sivas, Niksar, Tokad, Turhal, Zile.*
- 27. Sığla:** *Akçaşehir, Balat, Çeşme, Balya, Çine, Dalma, İzmir, İzmir'e tabi Urla nahiyesi, İzmir'e tabi Bîrûn-âbâd nahiyesi, İzmir'e Tabi Pınarbaşı nahiyesi, İzmir'e tabi Cuma-âbâd nahiyesi, İzmir'e tabi Derbande nahiyesi, Karaburun, Karpuzlu, Kuşadası, Mandince,*

Seferihisar, Şahme, Torbalı.

28. Sultanönü: *Bilecik, Bozüyük (İnönü), Eskişehir, Karacaşehir, Seydigazi.*

29. Teke: *Antalya, Elmalı, Eğdir, Eğdir'e bağlı Karuç nahiyesi, Finike, Germegi kazasına tabi Bucak nahiyesi, Germegi kazasına tabi Karaöz nahiyesi, Karahisâr-ı Teke, Kaş, Kalkanlı, Kızılkaya, Ocak kazasına tabi Millü nahiyesi, Serik maa Has.*

30. Terkemiş: *Terkemiş Hassı olarak geçen hassa bağlı alı adet kaza bulunmaktadır. Burdur, Gölhisar, Irla maa Yazıca, Karaağaç, Kemer-i Hamid, Siroz.*

31. Trabzon: *Giresun, Nefs-i Trabzon, Rize.*

32. Urfa: *Birecik, Nefs-i Urfa, Rumkale.*

33. Viranşehir: *Aktaş, Amasra, Bendereğli, Çarşamba, Eflani, Keçenuş, Kızılbel, Kurukavak, Nefs-i Viranşehir, Oniki-divan (Bartın), Ovayüzü, Şahabeddin, Taraklı, Tefen, Ulus, Yedidivan (Perşembe), Yenice-i Eflani, Yörügân-ı Taraklı, Zerzene.*

Anadolu bölgesinde kurulan jurnal teşkilatının, ilk kurulduğu zaman ile Tanzimat dönemi sonrası yeniden yapılanmasına bakıldığı zaman önemli değişiklikler olduğu görülmektedir. Bunlardan ilki sancak ve kazaların idari yapısında meydana gelen değişikliklerdir. Daha önce birkaç kazası olan sancakların, kaza sayılarında artış meydana gelmiştir. Örneğin; Karesi Sancağı, teşkilatın ilk kurulduğu yılda *Balıkesri, Başkelime Bandırma, Bigadiç, Fart maa Şamı, İvrindi, Manyas* ve *Sındırgı* olmak üzere sekiz kazaya sahip iken, Tanzimat sonrası yapılan düzenlemede on kaza eklenerek (*Kozak maa Fesleke, Gönen, Sur maa Tırhala, Kırkağaç, Kepsud, Kepsud'a bağlı Balat Nahiyesi, Bergama, Nevâhî-i Bergama, Ilıca-i Bergama, Balya*) sayının 18'e yükseldiği görülmektedir. Yine bir başka sancak olan Kastomunu'nun kendisine bağlı olan kaza sayısı 31 iken, sonraki düzenleme ile sayının yirmi üçe düştüğü tespit edilmiştir. *Akkaya, Ayandon, Boy-âbâd, Çiğlene, Ginolu, Durağan Nahiyesi, İstefan, Göni* ve *Sinob* kazaları listeden çıkarılarak, *Güney* kazası eklenmiştir.

Bir diğer yapılan değişiklik ise, kuruluşta başka isimlerle yazılan yerleşim yerlerinden bazılarının isimleri düzenlemeden sonra değiştirilmiş olmasıdır. Örneğin kuruluşta *Sultanönü* adıyla anılan, *Bilecik, Bozüyük, Eskişehir, Karacaşehir* ve *Seydigazi* olmak üzere 5 kazası mevcut olan sancak, yapılanmadan sonra *Eskişehir* adını almış, *Sivrihisar, Söğüt* ve *Günyüzü*

kazalarının eklenmesi ile kaza sayısı sekize çıkarılmıştır. Bir başka örnek olarak 7 kazası bulunan Canik sancağı, düzenlemeden sonra Trabzon Eyaleti'ne bağlı bir sancak halini almıştır. Ayrıca teşkilatın kuruluşunda olmayan Diyarbakır Sancağı, daha sonra 29 kazası ile birlikte listeye eklenmiştir.

Jurnal Teşkilatı'nın kuruluş tarihinin 15 Mayıs 1835 olduğunu teşkilatın nizam-nâmesinin bulunduğu Anadolu Jurnal Defteri I isimli defterdeki bilgilerden öğrenmekteyiz.¹⁵⁰ Ancak teşkilatın kuruluşu tüm sancaklar ve kazalarda aynı anda gerçekleşmemiş, aşama aşama ilerlemiştir. Örneğin, arşiv kayıtlarından elde ettiğimiz bilgilerde Amasya ve Çorum sancaklarının kuruluş tarihi 25 Harizan 1835 tarihine, yani teşkilatın kuruluşundan kırk gün sonraya denk gelmektedir.¹⁵¹ Bu kurum için Osmanlı Devleti'nde henüz gazete ve dergilerin olmadığını göz önüne alırsak, bir haber ağı olduğunu ifade etmek yanlış olmaz. Çünkü memleketin merkezi olan İstanbul başta olmak üzere en küçük kasabalara kadar, günlük olarak meydana gelen olaylara dair her türlü bilginin toplandığı bir kaynak olarak betimleyebiliriz. Ayrıca jurnal teşkilatının *men'-i mürûr* -seyahat sınırlandırması- ve *nüfus* sayımı konularına olan katkısı düşünülürse, uygulamanın diğer kurumlar ile birleşerek eksik bilgileri tamamladığı söylenebilir.

¹⁵⁰ BOA. KK.d., no.7520, s.2

¹⁵¹ BOA H. H., 376. 20474.

2. BÖLÜM

2. JURNAL DEFTERLERİ'NDE AYDIN SANCAĞI

2.1. Aydın'ın Kısa Tarihi

İlkçağların Tralleis'i, Türklerin Güzelhisar'ı ve Osmanlıların Güzelhisar-ı Aydın'ı olan Aydın şehri, Menderes vadisinin kuzeyi ile Aydın dağlarının güneyi arasında yer alır.¹⁵² M.Ö. 1200 yılında Kavimler göçü ile Balkanlar'da yaşayan Trak kabilesi Ege Denizi'ni kullanarak Batı Anadolu'ya göç etmiştir.¹⁵³ Göçebe olan bu kabile Menderes Ovası'nın kenarlarına gelerek yerleşik hayatı benimsemişlerdir.¹⁵⁴ Tiral kabileleri tarafından kurulan Tralleis antik şehri de ismini bu kavimden almıştır.¹⁵⁵ Tralleis, Lidyalıların ardından M.Ö. 546 yılında Perslerin, M.Ö. 334 yılında Büyük İskender'in hâkimiyetine girmiş ancak İskender'in vefatıyla Suriye Krallığı'na dâhil olmuştur. M.Ö. 190 yılında ise Bergama Krallığı'nın egemenliğine geçmiştir.¹⁵⁶ M.Ö. 133 yılında da Roma İmparatorluğu'nun egemenliğine girse bile daha sonra Bizans İmparatorluğu'na dâhil olmuştur.

13. yüzyıl sonlarında Batı Anadoludaki beylikler başlarına buyruk hareket etmeye başlamış, bu beyliklerden biri olan Menteşe Beyliği, 1278 yılında Tralleis'i kuşatmış ise de şehir ancak 1282 yılında Türkler'in egemenliğinde olmuştur.¹⁵⁷ 1310 tarihinde Menteşe Beyliği'nin egemenliğinde olan Aydın ve çevresi yine Anadolu Beyliklerinden biri olan Aydınogulları Beyliğinin hâkimiyetine girmiştir.¹⁵⁸ 1390 yılında Osmanlı sınırlarına dâhil olan şehir, 1402 tarihinde Timur'un Anadolu'yu ele geçirmesiyle tekrar Aydınogulları Beyliği'ne katılmıştır. 1426 yılında II. Murat döneminde de Osmanlı topraklarına dâhil edilmiştir.¹⁵⁹

Bundan önceki kavimlerce Tralleis olarak adlandırılan şehir, manzarasının güzel olması nedeniyle Menteşe Beyliği döneminde 'Güzelhisar' olarak anılırken, şehir

¹⁵² Feridun Emecen, 'Aydın' *TDVİA*, C.IV, İstanbul 1991, s.235.

¹⁵³ Arif Müfid Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1995, s.87-93.

¹⁵⁴ Necdet Tunçdilek, 'Türkiye'de Yerleşmenin Evrimi', *İstanbul Üniversitesi Yayınları*, İstanbul 1986, s.27.

¹⁵⁵ Strabon, *Antik Anadolu Coğrafyası* (Çev. Adnan Pekman), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 1993, s.169-170.

¹⁵⁶ Abdullah Uğur, 'Aydın Şehri'nin Kuruluşu ve Gelişim Evreleri', *Coğrafi Bilimler Dergisi*, C.I, S.II, 2003, s.44.

¹⁵⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1998, s.70.

¹⁵⁸ Hikmet Akın, 'Aydınogulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma', *AÜDTCFD*, No.60, Ankara 1968, s.27-30.

¹⁵⁹ Aysun Sarıbey Haykıran, '1831 Tarihli Nüfus Sayımında Aydın Güzelhisar Kazası Cami-i Atik Mahallesi', *Yenifikir Dergisi*, Aydın 2019, s.9.

Aydınoğulları hâkimiyetine geçtiğinde, Aydınoğlu Mehmed Bey tarafından babasının adının eklenmesiyle ‘Aydın Güzelhisar-ı’ adıyla adlandırılmıştır.¹⁶⁰ Güzelhisar, beylikler döneminde daha çok köy statüsünde iken, Osmanlı hâkimiyeti altında konumunu daha da belirginleştirmiştir.

Arşivde yer alan 1451 tarihli bir Tapu Tahrir defterine ait bilgilerde, Fatih döneminde Aydın Güzelhisar’ı 7 mahalle ve 970 kişiden meydana gelen Müslüman nüfusa sahip olan bir kasabaydı.¹⁶¹ 1475 tarihli başka bir defterde ise nüfusun 700 kişiye düştüğü görülmektedir.¹⁶² 17. yüzyılda Anadolu’nun çeşitli bölgelerinde ortaya çıkan Celali isyanların etkilerinden Aydın ili de nasibini almış, insanların isyanlardan kaçarak köyden kente göç etmeleriyle şehrin mahalle sayısı yirmiye ulaşmıştır.¹⁶³ Dışarıdan gelen göçler şehrin hem nüfus olarak hem de fiziki çevre olarak büyümesini sağlamıştır.

1671 tarihinde kente ziyarete gelen Evliya Çelebi, seyahat ettiği esnada aldığı notlarında Aydın iline ait 6770 ev, 600 dükkân, 200 tabakhane, 70 boyahane, 56 cami ve mescit, 47 helva imalatçısı, 40 kahvehane ve 9 hanın varlığından bahsederek, 26 mahalle bulunduğunu eklemiştir.¹⁶⁴ 1677 tarihli bir avarız tahririnde ise şehrin nüfusunun 5000 olduğu, 20 mahallenin ve 2 adet gayrimüslim cemaatin varlığından söz edilmiştir.¹⁶⁵

1735 yılına ait bir arşiv belgesinde Aydın’ın Tire, Birgi, Nazilli, Güzelhisar, Alaşehir, Kuşadası, Balyanbolu, Sultanhisarı, Keles, Bozdoğan, Köşk, Arpaz, Sart, Ayasuluğ, Ortakçı, İnegöl, Vakıf ve Amasiye olmak üzere on sekiz kazasının olduğu bilgisi mevcuttur.¹⁶⁶ Nüfus bakımından en kalabalık olan kaza Tire iken, bu sırayı Birgi ardından Nazilli ve Güzelhisar takip etmektedir. Tire ve Birgi beyliğinin merkezi konumunda olmasından dolayı Nazilli ise yol güzergâhı üzerinde önemli noktada bulunması sebebiyle kalabalıklaşmıştır.¹⁶⁷

¹⁶⁰ Asaf Gökbel-Hikmet Şölen, *Aydın İli Tarihi-Eski Zamanlardan Yunan İşgaline Kadar*, A.İhsan Basımevi, 1936, s.86.

¹⁶¹ Akın, *a.g.m.*, s.133.

¹⁶² Emecen, *a.g.m.*, s.235.

¹⁶³ Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası Celali İsyancıları*, Barış Yayınevi, Ankara 1999, s.96.

¹⁶⁴ Evliya Çelebi, *Seyahatname* (Çev. Zuhuri Danışman), Zuhuri Danışman Yayınevi, C.I, İstanbul 1971, s.112-115.

¹⁶⁵ Emecen, *aynı yer.*; Arzu Tozduman, *Aydın Güzelhisar’ın Sosyal ve İktisadi Durumu (1844)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1992, s.5.

¹⁶⁶ Bülent Çelik-Tanju Demir, *Osmanlı Devleti’nde Bir İdari-Mali Yeniden Yapılanma Uygulaması Örneği Aydın Muhassıllığı (XVII. ve XVIII. Yüzyıllar)*, Adnan Menderes Üniversitesi Yayınları No.34, Aydın 2010, s.123.

¹⁶⁷ Bülent Çelik-Tanju Demir, ‘Aydınoğulları ve Osmanlı Kalasik Döneminde Aydın’, *Tarihsel Süreçte Aydın*, Ed. Günver Güneş, Aydın Belediyesi Kültür Yayını, Aydın 2012, s.154.

1811 yılında Aydın ilinin sancak merkezi Tire'den Aydın Güzelhisar'a devredilmiştir. 1826 yılında ise Aydın, Hamit, Teke, Saruhan ve Sığla sancakları birleştirilerek Aydın Eyaleti oluşturulmuş, Güzelhisar bu eyalet merkezi olmuştur.¹⁶⁸ 1844 tarihli temettuat defteri bilgilerine göre, şehrin nüfusu 17.745 kişi iken -21'i Müslüman mahallesi olmak üzere mahalle sayısı 24 olmuştur.¹⁶⁹ Bahsi geçen mahallelerden Cuma, Hasanefendi, Kemer, Köprülü, Orta ve Ramazanpaşa mahalleleri günümüzde hâlâ varlıklarını sürdürmektedirler.

19. yüzyıl ortalarında İzmir şehri ulaşım ve ticaret yolları üzerinde bulunması sebebiyle hareketlenmiş ve önem kazanmıştır. İzmir'in konum olarak Aydın'a yakınlığı, kentin özellikle ekonomik ve sosyal olmak üzere diğer birçok konuda geri planda kalmasına neden olmuştur. 1843 yılında Vali Said Paşa'nın İzmir'de oturmak istemesi üzerine merkez önce İzmir'e, 1843 yılında ise Vali Yakup Paşa'nın isteği üzerine tekrar Güzelhisar'a taşınmıştır. Ancak 1850 yılında ise vilayet merkezi Vali Damat Halil Paşa'nın İzmir'e taşınmasını istemesi üzerine merkez tekrar Aydın Güzelhisarı'ndan İzmir'e alınmıştır.¹⁷⁰ Aydın önemini kaybetmiş gibi görünse de, 1866 yılında açılan İzmir-Aydın demiryolu sayesinde gelişimine devam ederek 19. yüzyıl sonlarına doğru mahalle sayısını 27'ye yükseltmiştir. 1880 yılının başlarında ise şehir sadece Aydın ismi ile anılır olmuş, Güzelhisar ismi bir mahalle adı olarak kullanılmaya başlanmıştır.¹⁷¹

1908 tarihli Aydın Sancağı salnamelerine göre, şehirde 9621 hane, 1777 dükkân, 125 cami ve mescit, 105 tabakhane, 45 han, 8 hamam, 7 fabrika, 5 kiremithane, 5 manastır, 4 kilise, 4 erkek okulu, 3 karakol, 3 Gureba Hastanesi, 2 havra, 2 kız okulu dışında, Hükümet Konağı, Belediye, Depo-yı Hümayun, hapisane, askerlik dairesi, Redif Deposu, Telgrafhane, Düyûn-u umûmiye Dairesi, Ziraat Bankası şubesi, reji idaresi, Maarif İdaresi, Cebehane, metropolithane, Sanayi Ticaret ve Ziraat Odası, lise ve hapisane okulu bulunmaktaydı.¹⁷²

Bu dönemde Osmanlı Devleti topraklarında meydana gelen savaşlar sonucu kaybedilen nüfusa rağmen, Balkanlardan Anadolu'ya göç eden 3000 nüfusun

¹⁶⁸ Emecen, *a.g.m.*, s.236.

¹⁶⁹ Uğur, *a.g.m.*, s.50.

¹⁷⁰ İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İletişim Yayınları, İstanbul 2002, s.150.; Tuncer Baykara, *XIX. Yüzyılda Aydın Eyaleti*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi (Basılmamış Bitirme Tezi), İstanbul 1966, s.5.

¹⁷¹ Tozduman, *a.g.t.*, s.39-44.

¹⁷² Ahmet Cengiz, *1305, 1308, 1313, 1315, 1316, 1317, 1323 ve 1326 tarihli Salnamelere Göre Aydın Sancağı*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van 1999, s.13.

yerleştirilmesiyle Meşrutiyet Mahallesi oluşturulmuştur.¹⁷³ Ancak I. Dünya Savaşı'nın ardından şehrin Yunanlılar tarafından yağmalanması ve tahrip edilmesi sonucu dışarıya göçler verilmiş ve 40.000 olan şehir nüfusu 10.000 kişiye kadar düşmüştür.¹⁷⁴ İşgal sırasında meydana gelen yangınlarda döneme ait birçok tarihi eser kaybedilmiştir.

2.2. Teşkilatın Aydın'da Kurulması Ve Jurnal Kâtipleri

Teşkilatın kuruluşu ve tayin edilen memurlar hakkında bilgilerin bulunduğu Anadolu Jurnal Defteri I'den elde ettiğimiz bilgilere göre; Aydın Sancağı bu tarihlerde *Alaşehir, Amasya, Arpaz, Ayasuluğ, Bayındır, Bozdoğan, Birgi Maa Keles, Güzelhisar-ı Aydın, İnce, İnegöl, Kuyucak, Köşk, Köşdere* ve *Dalıca, Nazilli, Ödemiş, Sart, Sultanhisarı, Tire, Vakıf, Yenipazar, Yenişehir-i Aydın* olmak üzere 20 kazadan oluşmaktadır. Ve buraya her kazaya bir adet olmak üzere toplam 20 adet jurnal kâtibî tayin edilmişti. Memurların bir aylık maaşlarının toplamı ise 3200 kuruş idi.

Aydın Sancağı'nın kazalarına atanan kâtiplerin bilgileri sırasıyla şu şekilde verilmiştir; kazâ ismi, aylık maaşı ile görevlendirilen jurnal kâtibinin ismi verilmiştir. Belgelerden elde ettiğimiz bu bilgilere göre; Alaşehir kazâsına iki yüz kuruş maaş ile Mehmed Raşid, Amasya kazâsına elli kuruş maaş ile Ali, Arpaz kazâsına yüz yirmi kuruş ile Süleyman, Ayasuluğ kazâsına kırk kuruş maaş ile Osman, Bayındır kazâsına iki yüz kuruş maaş ile Hasan, Bozdoğan kazâsına yüz yirmi kuruş ile Mustafa, Birgi maa Keles kazâsına yüz elli kuruş maaş ile Evliya Mustafa, Güzelhisâr-ı Aydın kazâsına yedi yüz elli kuruş maaş ile İbrahim Enver, İnce kazâsına yüz kuruş maaş ile Seyyid Hâfız Ahmed, İnegöl kazâsına yetmiş beş kuruş maaş ile İbrahim, *Köşk, Köşdere* ve *Dalıca* kazâlarına iki yüz kuruş maaş ile Himmet, Kuyucak kazâsına yüz elli kuruş maaş ile Mustafa, Nazilli kazâsına iki yüz kuruş maaş ile Süleyman Hilmi, Ödemiş kazâsına yüz elli kuruş maaş ile Hâcî Hâfız Âlim, Sart kazâsına elli kuruş maaş ile Hasan, Sultanhisarı kazâsına seksen kuruş maaş ile Hâfız Mustafa, Tire kazâsına iki yüz elli kuruş maaş ile Reyvan-zâde Ali, Vakıf kazâsına yirmi beş kuruş maaş ile Süleyman, Yenipazar kazâsına yüz yirmi kuruş maaş ile Hurşid ve Yenişehir-i Aydın kazâsına ise yüz yetmiş kuruş maaş ile Şaban-zâde atanmıştır.¹⁷⁵ Tablo 1.2'de yer verilen bilgiler sayesinde konunun anlaşılması daha kolay olacaktır.

¹⁷³ Sabri Sürgevil, 'I. Dünya Savaşı Öncesi Aydın Vilayeti', *X. Türk Tarih Kongresi Bildirileri Ayırı Basım*, TTK, Ankara 1993, s.1544-1545.

¹⁷⁴ Leman Kısa, *Aydın ve İlçemiz Kuşadası*, Coşkun Matbaası, Aydın 1960, s.67.

¹⁷⁵ BOA. KK.d, no.7520, s.78.

Teşkilatın kuruluşundan sonra bazı değişiklikler meydana gelmiştir. 20 Haziran 1837'de Tire kazasının jurnal kâtipliği görevi Reyvan-zâde Ali'den alınarak başkasına verilmiştir. Yine aynı şekilde 18 Eylül 1837 tarihinde Kuyucak kazasının jurnal kâtipliği Mustafa'dan alınmıştır. 24 Eylül 1837 tarihinde ise Güzelhisâr-ı Aydın kazasının jurnal kâtibi olan İbrahim'in maaşına zam yapılmıştır.¹⁷⁶ 17 Şubat 1838 tarihinde Ödemiş kazasının jurnal kâtibi olan Hâcî Hâfız Âlim'in görevini yerine getirememesi sebebiyle görevi yüz yetmiş beş kuruş maaş ile Ali'ye devredilmiştir.¹⁷⁷ 3 Ekim 1840 tarihinde Bayındır kazasının jurnal kâtibi Hasan'ın görevi başkasına devredilmiştir.

Tablo 2.1. Aydın jurnal kâtiplerinin isimleri ve maaşları¹⁷⁸

Kaza İsmi	Kâtip İsmi	Bir Aylık Maaşı
Alaşehir	Mehmed Râşid	200 kuruş
Amasya	Ali	50 kuruş
Arpaz	Süleyman	120 kuruş
Ayasuluğ	Osman	40 kuruş
Bayındır	Hasan	200 kuruş
Bozdoğan	Mustafa	120 kuruş
Birgi maa Keles	Evliya Mustafa	150 kuruş
Güzelhisar-ı Aydın	İbrahim Enver	750 kuruş
İnce	Seyyid Hâfız Ahmed	100 kuruş
İnegöl	İbrahim	75 kuruş
Köşk, Köşdere ve Dallica	Himmet	200 kuruş
Kuyucak	Mustafa	150 kuruş
Nazilli	Süleyman Hilmi	200 kuruş
Ödemiş	Hâcî Hâfız Âlim	150 kuruş
Sart	Hasna	50 kuruş
Sultanhisar	Hâfız Mustafa	80 kuruş
Tire	Reyvan-zâde Ali	250 kuruş
Vakıf	Süleyman	25 kuruş
Yenipazar	Hurşid	120 kuruş
Yenişehir-i Aydın	Şaban-zâde Mehmed	170 kuruş

Aydın Sancağı'nın merkezi olan Güzelhisar-ı Aydın'a jurnal kâtibi olarak görevlendirilen İbrahim Enver 750 kuruş maaş alırken, Menteşe Sancağı'nın merkezi olan Muğla'ya Hacı Hamzazâde Hacı İbrahim 400 kuruş maaş ile jurnal kâtibi olarak atanmıştır. Sıgla Sancağı'nın merkezi olan İzmir kazasına ise Bahri 500, Hasan 200 kuruş maaş ile

¹⁷⁶ Aydın jurnal kâtibi İbrahim Enver'in başlangıçta maaşı 750 kuruş iken, kâtip tarafından yanlışlıkla 700 kuruş olarak yazılmıştır. 16 Şubat 1838 yılında 750 kuruş olan maaşına zam yapılarak 1000 kuruşa çıkarılması istenildiğine dair belgeden anlaşılmaktadır. *KK.d, no.7520*, s.89.

¹⁷⁷ A.y.

¹⁷⁸ *BOA. KK.d, no.7520*, s.78.

görevlendirilmiştir. Birbirine yakın konumda bulunan kazâlara görevlendirilen kâtiplerin maaşlarında görülen farklar, sancak ve kazâların büyüklüğü sebebiyle açıklanabilir. Sancakların büyüklüğü, nüfus miktarları ve kazâ sayılarına göre kâtip sayıları belirlenmiş ve maaşlarına buna göre ayarlanmıştır. Bunlara ek olarak memurların aldıkları eğitim durumu ve terfi gibi durumlar da maaşlarının miktarını belirleyen unsurlardan olmuştur.

2.3. Anadolu Jurnal Defteri'nde Aydın

Bu kısımda verilecek olan bilgiler Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden ulaştığımız *Anadolu Jurnal Defterli I* den elde edilmiş bilgilerdir. Bu defter, taşradaki jurnal kâtiplerinin bazı yerlerde günlük bazı yerlerde haftalık olarak yaşanan olayları yazdığı kayıtların özetlenmiş bilgilerinden meydana getirilmiştir. Bunun dışında *Kastamonu Jurnal Defterlerinden* ve arşivde ulaşabildiğimiz *Tire* ve *Birgi* kazalarına ait jurnal defterlerinden de bilgiler verilecektir. Ancak Aydın Sancağı'nın bütün kazalarına ait jurnal defterlerinin tamamının arşivde tasnif edilmemiş olmasından dolayı elde ettiğimiz bilgileri teyit etmek pek mümkün olamamıştır.

Jurnal Defterleri'nden elde ettiğimiz verilere baktığımızda bu kayıtların günlük hayatın her alanıyla ilgili olduğunu görmekteyiz. Jurnal kâtiplerinin asıl görevleri, eyalet, sancak ve kazalarda devlet için gerekli tüm bilgileri toplayıp, nüfus ile ilgili olan bilgileri de derleyip deftere kaydetmektir.¹⁷⁹ Bu defterler ise haftalık ya da aylık belirli aralıklarla merkeze gönderilirdi. Merkezde toplanan defterlerdeki bilgilerden önemli görülen kısımlar özetlenerek jurnal hülasa defterlerinde birleştirilirdi.¹⁸⁰ Buradaki bilgiler idari yapı ile sosyal ve ekonomik hayata dair önemli bilgiler vererek dönemin aydınlatılmasına yardımcı olmaktadır.

Kastamonu Jurnal Defterleri'nde kaydedilen bilgilerin hepsi seyahat eden kişilerin mürûr tezkereleriyle bu defterlere kaydedilmesidir. Anadolu Jurnal Defterlerinde ise en çok dönemin önemli teşkilatlanması olan Redif Askeri Teşkilatına asker toplanması, yerleştirilmeleri, yapılan harcamalar ve gerekli olan elbiselerin temininin sağlandığına dair kayıtlara rastlanmıştır. Ayrıca bölgede meydana gelen doğum ve ölüm gibi nüfus ile ilgili olaylarda defterlere yazılmaktaydı. Bunların yanı sıra, halkın temel gereksinimleri için gerekli görülen yerlerde yapılan köprü, çeşme vb gibi yerlerde büyük harcamalar karşılığında yapılan tamir ve tadilat işleri ile yeniden yapılanma faaliyetlerinin olduğunu da görmekteyiz. O

¹⁷⁹ Rifat Özdemir, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 1986, s.168.

¹⁸⁰ Yunus Emre Çakır, *a.g.m.*, s.354.

dönemde zaman zaman meydana gelen zahire kıtlığı, mahsûlun toplanması, gıda ürünlerinin fiyatları ile ilgili bilgiler de defterde yer almaktadır. Çok sık meydana gelen deprem, dolu, yağmur, yangın, sel baskını vb. gibi olaylar ve doğal afetlere ait bilgiler de karşılaştığımız bilgiler arasındadır. Dikkate değer bir başka husus ise nadiren de olsa yaşanan ilginç olaylar ve ihtida hareketleri de kaydı tutulan bilgilerdendir.

2.2.1. Mürûr Tezkereleri İle İlgili Kayıtlar

19. yüzyıldan önce de var olan mürûr tezkereleri, bu tarihten itibaren diğer modern devletlerde olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de hareketlerin kontrol edilmesi amacıyla ortaya çıkmıştır.¹⁸¹ Yöneticiler köyden kente olan göç dalgasını engelleyerek nüfus yığılmasının önüne geçmek ve güvenliği temin etmek gibi sebeplerle tebaasını kontrol etme gereği duymuştur. Bu seyahat uygulaması ile yönetimi altındaki bireylerin eşkâllerini belirleyerek hareketlerini kontrol etmek istemiştir. Arşivde ulaşabildiğimiz jurnal defterlerinden elde ettiğimiz bilgilerde, en sık karşılaştığımız kayıt türü seyahat eden insanlara ait olan mürûr tezkereleridir.

Mürûr tezkerelerinde öncelikle kişinin eşkâl bilgileri, ardından tezkere sahibini adı, babasının adı, varsa unvanı, daha sonra ise nereye hangi amaçla gitmek istediği ve kaç gün konaklayacağı bilgileri yer almaktaydı. Bu sebepten dolayı mürûr tezkeresi alabilmenin yolu güvenilir bir kefil bulmaktan geçmekteydi.¹⁸² Alınan tüm önlemlere rağmen öncelikle İstanbul olmak üzere asayişin sağlanmak kolay bir girişim olmamıştır. Nüfus göçlerinin sosyal, siyasi ve ekonomik olarak olumsuz etkileri artınca, başta İstanbul olmak üzere daha sonra diğer büyük şehirlerde dâhil tezkeresiz seyahat edilmesi yasak hale getirildi. İncelediğimiz Kastamonu Jurnal Defterlerinden Aydın Sancağı ile ilgili elde ettiğimiz, seyahat eden kişilere ait kayıtlar şu şekildedir:

*Fi'l-asl Bosna ahalisinden ve züme-i seyyahînden orta boylu, kumral sakallı Seyyid Derviş Ali bin Hasan 15 Muharrem 1253 târihiyle Ayandon maa Akkaya mahkemesi tezkiresiyle li-ecli's-seyhaha Bursa'ya ve Aydın ve Kütahya Sancağına azimetinde râhrastı olan Kastamonu'ya vüsûlünde bir gece müsaferet ve ferdası Bursa tarafına azîmet şud.*¹⁸³

¹⁸¹ Modern devlet ve pratikleri için bkz. Anthony Giddens, *Ulus-Devlet ve Şiddet*, (Çev. Cumhur Atay), Devin Yayınları, İstanbul 2005, s.24-26.

¹⁸² Musa Çadırcı, *a.g.e.*, s.71.

¹⁸³ *Kastamonu Jurnal Defteri I*, s.196.

İşbu sene-i mezbûre Receb-i şerifinin yirmi ikinci Perşembe günü Kastamonu jurnaline kaydolunan mühriyle bâ-tezkire penbe iştirâsı için Aydın tarafına gitmiş olan Medrese-i Atabey mahallesinden rakam 24 sinni 60 uzunca boylu, kara sakallı Anbarcioğlu Mehmed bin Mehmed fener ticaretine mebni mahall-i mezbûrdan avdet ve Kastamonu'ya vuslat ve hânesine dehâlet etmiştir.¹⁸⁴

Medîne-i Çorum mütesellimi atufetlü Ahmed Şâkir Efendi'nin kavaslarından uzun boylu, kara bıyıklı Mustafa kavas ve yine orta boylu, sarı bıyıklı Mehmed kavas fi 7 Muharrem 255 târihiyle Çorum mahkemesi tezkeresiyle kısmet ârzûsuyla Aydın tarafına gitmek üzere Kastamonu'ya vüsûlünde Müderrisoğlu Hanı'na müsâfered şud.¹⁸⁵

Fî'l-asl Boyabadlı olup bir müddet[den] berü Tire kazâsından Hacı Müderris Medresesi sükkânında mahalle-i Alamurabba (?) orta boylu, kara sakallı Alî Efendî fi 7 Safer 255 târihiyle Tire kazâsı mahkemesi jurnalinde illet-i mahûdadan masun olduğu derç ol vech ile li-ecli's-sıla Kastamonu'dan doğru Boyâbâd'a azîmed şud.¹⁸⁶

İşbu mâh-ı mezbûrun on dokuzuncu sebt günü jurnalinde müstebân olan fi'l-asl Ahıskalı orta boylu, sarı bıyıklı Mehmed bin Alî yedinde olan tezkiresi refiki sirkat etmiş olmağla müceddeden Aydın'a fi 21 Safer 255 târihiyle Kastamonu mahkemesi tezkeresiyle vilâyeti olan Ahıskaya azîmet şud. Gitmiştir. Fî selh-i Rebûl-evvel 255.¹⁸⁷

Alpaslan mahallesinden rakam 20 sinni 49 orta boylu, kumral bıyıklı Mehmed Alî bin Abdullâh fi 3 Receb 225 târihiyle bâ-tezkire li-ecli't-ticâre mehil 91 âstâne ve ba'dehu İzmir ve Aydın kazâsına azîmed şud.¹⁸⁸

Kastamonu Jurnal Defterleri'nden elde ettiğimiz 6 adet mürûr kaydında 5 kişinin Aydın tarafına gitmek için seyahat tezkeresi aldığı görülmektedir. Almış oldukları izin belgelerinde, kimliklerini ön plana çıkararak tanınmalarına yardımcı olması açısından gerekli olan tüm bilgiler kaydedilmiştir. Sahte belgelerin önüne geçilmesi amacıyla kişilerin isimleri, memleketleri, eşkâl bilgileri açıkça yazılmıştır. Kişilerin seyahat sebepleri ticaret, seyahat,

¹⁸⁴ Kastamonu Jurnal Defteri II, s.56-57.

¹⁸⁵ A.g.e., s.85.

¹⁸⁶ A.g.e., s.149.

¹⁸⁷ A.g.e., s.181.

¹⁸⁸ A.g.e., s.315.

evlenmek ve memleket ziyareti olarak sıralanabilir. Bir adet kayıta evlenmek amacıyla Çorum'dan Aydın tarafına gidecek olan Mustafa ve Mehmed'in Müderrisoğlu Han'da konaklayacakları yazılmıştır.

2.2.2. Redif Askeri Teşkilatı İle İlgili Kayıtlar

Osmanlı Devleti'nde modernleşme yolunda ilk ıslahat girişimleri III. Selim döneminde başlamıştır. Yeniçeri ordusu dışında dönemin ihtiyaçlarına yönelik yeni bir askeri sınıf olan 'Nizâm-ı Cedîd' oluşturulmuştur. Ancak kendilerini tehlikede hisseden Yeniçeriler, ocaklarının kaldırılacağını düşünüp ayaklanarak bu ocağı lağv ettirmişlerdir. II. Mahmud'un tahta geçmesiyle Abdurrahman Paşa eğitilmiş askerler toplamaya başlayarak 'Sembân-ı Cedîd' adıyla yeni bir ocak kurmuştur. Ancak tekrar ayaklanan Yeniçeriler, Alemdar Mustafa Paşayı öldürerek Sembân-ı Cedîd Ocağı'nı yok etmişlerdir. Artık askerlik dışında her işi yapan, her fırsatta devlete isyan eden ve halkı huzursuz eden Yeniçeri Ordusu 1826 yılında II. Mahmud tarafından ortadan kaldırılmıştır.¹⁸⁹

Yeniçeri Ocağı'nın kaldırıldığı esnada Yunan İsyanı hâlâ devam etmekteydi. Bu sebeple bir an önce yeni bir ordunun kurulması gerekli görülmüştür.¹⁹⁰ Çalışmalar kısa sürede tamamlanarak 'Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye' adıyla Avrupa devletlerinin ordularına benzer bir ordu kurulması kararlaştırılmıştır. Ancak planlanmadan ve kısa sürede kurulan bir teşkilat olduğu için kendisinden beklenen başarıları gösterememiştir. Mansûre Ordusu'nun Osmanlı Devleti'ni korumada yetersiz olması ve savaşlarda istenilen başarıları elde edememesi sebebiyle, ülkenin daha iyi savunulması ve bu orduya destek olması amacıyla yeni bir ordunun kurulmasına karar verilmiştir. 1834 yılında çıkarılan bir kânûnnâme ile Redif-i Asâkir-i Mansûre adıyla yeni bir ordu meydana getirilmiştir.¹⁹¹

Redif Teşkilatı'nın temelinde, taşrada yaşayan kişilerden bir ordu oluşturarak buradaki güvenliği sağlamak, isyanlara zamanında müdahale etmek, savaş zamanlarında diğer birliklere destek olmak ve Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıyla oluşturulan boşluğu yok etmek amacı yatmaktaydı.¹⁹² Yılın belirli dönemlerinde eğitim faaliyetlerine katılan redif

¹⁸⁹ Musa Çadırcı, 'Osmanlı Ordusunda Yeni Düzenlemeler (1792-1869)', *Birinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri*, II, Ankara 1983, s.85-92.

¹⁹⁰ Musa Çadırcı, 'Anadolu'da Redif Askeri Teşkilatı', *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.8, S.14, Ankara 1963, s.63-75.

¹⁹¹ Musa Çadırcı, 'Tanzimat'ın İlanı Sıralarında Türkiye'de Yönetim (1826-1839)', s.1220

¹⁹² Cahide Bolat, *Redif Askeri Teşkilatı (1834-1876)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2000, s.14-15.

askerleri, kalan zamanlarda tarımsal faaliyetlere katılmışlardır. Bunun ile tarımsal üretimde azalma engellenmeye çalışılmış ve büyük ölçüde askeri harcamalar azaltılmıştır. Ayrıca askerlerin ihtiyacı olan kıyafetler ve silahlar devlet tarafından karşılanmış, maaşları devlet tarafından ödenmiştir.

Anadolu Jurnal Defteri I'den elde ettiğimiz bilgilerde Redif Askeri Teşkilatını konu edinen toplam 9 adet kayıt mevcuttur. Aydın jurnal memuru tarafından kaydedilen ilk özette Asakir-i Mansure'nin defterlerinin İstanbul'dan gelişi bütün ayrıntılarıyla anlatılmıştır.

Buna göre;

“Aydın ve Saruhan sancaklarından düzenlenmiş olan Redif Asâkir-i Mansûre'nin Dersa'âdet'e takdim edilen defterleri, binbaşılık emirleri ve nişanlar, Güzelhisâr-ı Aydın şehrine üç saat mesafede Karapınar kasabasına geldiği haberini alan Aydın Sancağı Redif Binbaşısı Yakub Cemal Bey'in kumandasındaki tabur, adı geçen kasabadan ve Aydın Sancağı Muhassılı Yakub Paşa'nın görevlisi bir buçuk saat mesafede bulunan Derekuyusu ve bir saat mesâfede bulunan Kemer Çayı civarında karşılanmış ve Aydın sarayına ulaştırmışlardır. Saray meydanına kurulan geniş çadır içerisinde davet olunan Saruhan Binbaşısı Mehmed Bey, diğer binbaşılar hâkim, ulemâ ve beldenin ileri gelenleri ile diğer zâbitler ve neferler ayakta saf saf dizilerek paşa zikredilen defterlerin üstlerinde olan hatt-ı hümayunu şifâhen tebcil ile takbîs eyledikten sonra binbaşılara ve sâir zâbitân ve badehu Dîvân Kâtibi yediyle askerleri takbîl ve levâzım-ı te'âzım ve ihtirâmı îfâ ve tekâmîl ettirdiği; ulemâ, meşâyih ve sâir dahi devletin devamı ve padişahın ömrünün uzun olması için dua ettikleri”¹⁹³ kaydedilmiştir.

Aynı yerdeki bir başka kayıta ise, *“zıkr olunan Aydın Sancağı ve redifine taraf-ı Devlet-i Aliyye'den inâyet ve ihsân buyrulan elbise ve eslina ve levâzımât-ı sâire bi'l-vürûd cümlesi yerli yerine verilmiş”¹⁹⁴ olduğu belirtilmiştir.*

Diğer bir kayda göre, *“Aydın ve Saruhan sancaklarından müretteb iki tabur Redif Asâkir-i Mansûreye gerekli olan iki takım trenpete ve nağra ve levâzımât-ı sâire ile ikişer nefer olarak trenpeteci ve nağracı Der-sa'âdet'den Güzelhisar Aydın'a gelip Aydın muhassılı Yakub Paşa, bir takımını Aydın taburuna verip diğer takımını da Saruhan tarafına göndermiş ve bu durum askerlerin emr-i ta'lîm ve ta'allümde şevk ve isteklerini arttırmış”¹⁹⁵ olduğu*

¹⁹³ BOA. KK.d, no.7520, s.6.

¹⁹⁴ A.y.

¹⁹⁵ BOA. KK.d, no.7520, s.10.

kaydedilmiştir. II. Mahmud döneminde lağv edilen Mehterhâne yerine modern anlamda oluşturulan yeni bando takımının kurulmaya başlandığı bu kayıttan anlaşılmaktadır. Bu kayda göre Yakup Paşa tarafından, İstanbul'dan gelen iki adet bando takımından birinin Güzelhisar'a diğerinin Saruhan taburuna gönderildiği ifade edilmiştir.

Bir başka bilgide, “*Saruhan sancağında bulunan Palamut ve Gördek kazâlarında yazılan Redif Asakir-i Mansûre, Aydın muhassılı Yakub Paşa tarafında temin edilen elbiseleri giyip aylıkları da verilmiş ve o şekilde cümlesi müteşekkiren ve mesrûren üç saat kadar ta'lim ve ta'allim icra ederek daha sonra mahallerine gönderilmiş*”¹⁹⁶ olduğu ifade edilmiştir. Böylece askeri birliğin devamının sağlanması adına, ihtiyaçlarının devamlı olarak karşılandığını söyleyebiliriz.

Defterde yer alan başka bir kayıta ise, “*Seraskerlikten iki cilt ‘müzekkere-i zâbâtân’ isimli risâle gönderilerek, birisi Aydın Muhassılı Yakup Paşa tarafından Güzelhisâr-ı Aydın Redif Taburu Binbaşısı Cemal Bey’e, diğer ise Saruhan Redif Taburu Binbaşısı Mehmed Bey’e gönderilmiştir. Ayrıca adı geçen binbaşılara Yakup Paşa tarafından gerekli uyarıların yapıldığı*”¹⁹⁷ yazılmıştır.

Bir diğer jurnal özetinde, “*Aydın Eyaleti muhassılı Yakup Paşa hazretleri Redif-i Mânsure askerlerini talim yaptıkları sırada teftiş ettiği*”¹⁹⁸ belirtilmiştir. Bu bilgiye göre Redif Askeri Teşkilatına verilen önemin görülmesi açısından, sürekli yapılan kontroller ve teftişlerle takip edildiği anlaşılmaktadır.

Bir başka kayıta “*Aydın Sancağının Redifi Mansure-i Miralayı Cemalettin Bey, askerlerin düzenlerini ve yoklamalarını kontrol üzere civar kazaları dolaştığı*” özetlenmiştir.¹⁹⁹ Cemalettin Bey’inde Yakup Paşa gibi bu teşkilata önem verdiğini ve belki de askerlerin firar etme ihtimallerine karşı yoklamalarını kontrol ettiğini öğreniyoruz.

Diğer özetlemede “*Aydın sancağında kurulmuş olan Redif Asakir-i Mansure askerlerinin üç aylık maaşlarının Salih Bey tarafından yerine ulaştırılmış olduğu*” kaydedilmiştir.²⁰⁰ Askerlerin maaşlarının zamanında verildiğini, bu özetlemede yer alan bilgi

¹⁹⁶ BOA. KK.d., no.7520, s.13.

¹⁹⁷ BOA. KK.d., no.7520, s.21.

¹⁹⁸ BOA. KK.d., no.7520, s.33.

¹⁹⁹ BOA. KK.d., no.7520, s.45.

²⁰⁰ BOA. KK.d., no.7520, s.49.

sayesinde görebiliyoruz.

Son bilgi de ise, “*Redif-i Mansûre-i Eyâlet-i Aydın Mareşalı Vezir Ahmed Fethi Paşa tarafından H.21 Zâ. 1253 (M.16 Şubat 1838) tarihinde merkeze yazarak, Güzelhisâr-ı Aydın kazâsında jurnal kâtibi olan İbrahim Enver’in görevini güzelce yapmasından dolayı ve emrinde bir iki kâtip çalıştırmak şartıyla maaşının 250 kuruş zam ile 1000 kuruşa yükseltilmesi için hükm-i şerîf çıkarılması*”²⁰¹ yazılmıştır. Kâtiplerin işlerine aynı şekilde devam etmesi ve motive etmek adına zaman zaman ödüllendirildiği bu kayıta açıkça belirtilmiştir.

Defterlerde en çok geçen konulardan biri Redif Askeri teşkilatı ile ilgili kayıtlardır. Teşkilatın kurulduğu yılın başından itibaren Aydın Sancağında kısa sürede Redif birliklerinin oluşturulduğu görülmektedir. Aydın Muhassılı Yakup Paşa, askere alım işlerinde ve talimlerin kontrol edilmesinde aktif rol oynamıştır. Özellikle askeri konularda ve askerlerin ihtiyaçlarının temin edilmesi konusunda üzerine düşeni gayretle yerine getirmiştir. Görevini yerine getiren iyi bir devlet adamı olarak, incelediğimiz defterde önemli yer tutmuştur.

2.2.3. Demografik Olaylar İle İlgili Kayıtlar

Jurnal kâtiplerinin görevlerinden bir diğeri ise görevli oldukları sancak ve kazalarda yaşanan demografik olayları kaydetmeleri idi. Daha önce bahsettiğimiz gibi nüfus sayımları da bu dönemde yapılmaya başlanmıştır. Nüfusun tespit edilmesi vergilerin toplanması ve askere alınacak insan sayısını öğrenmek açısından önemli idi. Doğum ve ölüm istatistikleri kişi sayısı, yer ismi ve tarih bakımından ayrıntılı bilgi vermese de dönemin nüfus grafiği hakkında fikir sahibi olabilmemiz açısından önemlidir.

Taşradan gelen defterlerden özetlenen bilgilerden elde ettiğimiz verilere baktığımızda kâtiplerin, doğum ve ölüm bilgilerini verirken kişileri Müslüman ve gayrimüslim olarak ayrı ayrı yazdıklarını görmekteyiz. İlk önce kaydedilen bilgilerin hangi kazaya ait oldukları yazılarak ardından özet yapıldığı günün tarihi atılmıştır. Ancak yapılan özetlemelerde ilk başlarda tek tek verilen bilgiler daha sonra toplu olarak yazılmıştır. Toplam olarak verilen bilgilerden kaç tanesinin hangi kazaya ya da sancağa ait olduğunu saptamak oldukça zordur. Ayrıca kaydedilen doğum ve ölüm olaylarının sayıları belirtilirken cinsiyet ayrımı yapılmadan yine toplu sayı olarak verilmiştir.

²⁰¹ BOA. KK.d, no.7520, s.89.

Defterdeki doğum ve ölüm vakaları içerisinde Aydın'ın yer aldığı ilk kayıta Alâiye, Alaplı, Antalya, Balat, Biga, Bolu, Çine, Devrek, Dirgene, Dörtdivan, Gölpazarı, Güzelhisar, İzmir, Kala-i Sultaniye, Kayseri, Kıbrıscık, Kızılhisar, Kütahya, Mümkün, Palaniçe, Söke, Tavlu, Ulak, Üskubi kazalarına ait bilgiler yer almaktadır.²⁰²

Tablo 2.2. 9 Temmuz 1835 tarihli jurnal kaydına ait doğum-ölüm bilgileri

Kaza Adı	Müslüman		Gayrimüslim	
	Doğum	Ölüm	Doğum	Ölüm
Alâiye	1	7	0	0
Alaplı	10	3	0	0
Antalya	0	1	2	2
Balat	1	1	0	0
Biga	0	1	0	0
Bolu	13	9	0	0
Çine	2	4	0	0
Devrek	1	1	0	0
Dirgene	1	1	0	0
Dörtdivan	3	0	0	0
Gölpazarı	3	5	0	0
Güzelhisar	8	6	0	0
İzmir	10	6	0	0
Kala-i Sultaniye	1	6	0	2
Kayseri	10	9	7	4
Kıbrıscık	4	5	0	0
Kızılhisar	4	0	0	0
Kütahya	1	1	0	1
Mümkün	5	2	0	0
Palaniçe	3	1	0	0
Söke	1	0	0	0
Tavlu	2	3	0	0
Ulak	2	2	0	0
Üskubi	3	0	0	0
Toplam	89	74	9	9

Defterdeki ikinci özetleme olan H.13 RA. 1251 (M. 9 Temmuz 1835) tarihli bu kayda göre, toplam 181 adet nüfus hadisesi meydana gelmiştir. Bunlardan 98 tanesi doğum, 83 tanesi ölüm vakasıdır. Nüfus verileri incelendiğinde Müslüman nüfusun gayrimüslim nüfusa göre artış gösterdiği görülmektedir. Bir aylık süre içerisinde Müslüman nüfus 12 kişilik bir artış göstermiş olup 89 kişinin doğumuna karşılık 74 kişi vefat etmiştir. Gayrimüslim nüfus ise 9 doğuma karşılık 9 kişi kaybederek sabit kalmıştır. Güzelhisâr kazasında Müslüman nüfusun 8 adet doğumuna karşı 6 adet ölüm olayı yaşanmıştır. 2 bir artış söz konusudur. Gayrimüslim nüfusunda ise ne doğum ne de ölüm olayı yaşanmadığı için durağanlık söz konusudur. Söke kazasında ise sadece 1 Müslüman kişi doğmuştur.

²⁰² BOA. KK.d, no.7520, s.10.

Defterdeki doğum ve ölüm vakaları ile ilgili olan ikinci kayıt ise H.25 C. 1251 (M.18 Ekim 1835) tarihli Hüdavendigâr, Kütahya ve Aydın Sancaklarına ait bilgiler içermektedir.²⁰³

Tablo 2.3. 18 Ekim 1835 tarihli jurnal kaydına ait doğum-ölüm bilgileri

Hüdâvendigâr		Kütahya		Aydın	
Doğum	Ölüm	Doğum	Ölüm	Doğum	Ölüm
92	87	74	52	107	84

Defterde üç sancağa ait verilen bilgilerde Müslüman ya da gayrimüslim ayrımı yapılmadığı için bu sayıların hepsinin Müslümanlara ait olduğu düşüncesindeyiz. Toplam 496 adet nüfus vakası meydana gelmiştir. Bunlardan 273 tanesi doğum iken, 223 tanesi ölüm olayıdır. 50 kişilik bir nüfus artışı söz konusudur. Nüfus hareketlerinin artmaya yönelik olduğu söylenebilir.

Defterlerdeki üçüncü özetleme olan H. 9 Ş. 1251 (M.30 Kasım 1835) tarihli kayıta Hüdâvendigâr, Aydın ve Trabzon olmak üzere üç sancağa ait bilgiler yer almıştır.²⁰⁴

Tablo 2.4. 30 Kasım 1835 tarihli jurnal kaydına ait doğum-ölüm bilgileri

Hüdavendigâr				Aydın		Trabzon	
Müslim		Gayrimüslim					
Doğum	Ölüm	Doğum	Ölüm	Doğum	Ölüm	Doğum	Ölüm
42	20	20	16	50	60	29	84

Hüdavendigâr Sancağı'na ait bilgilerde toplam 98 adet nüfus olayı bulunurken, sayılar Müslim ve gayrimüslim olarak belirtilip yazılmıştır. Müslüman nüfus 12 kişi artarken, gayrimüslim nüfus 4 kişi artmıştır. Aydın Sancağı'nda toplam 110 nüfus hadisesi meydana gelmiş, bunlardan 50 kişi doğarken 60 kişi vefat etmiştir. Vefat edenlerin sayısı doğanlardan daha fazla olduğu için 10 kişilik bir azalma söz konusudur. Trabzon Sancağı'nda ise toplam 113 nüfus hadisesi meydana gelmiştir. Bunlardan 29 tanesi doğum iken, 84 tanesi vefattır. Vefat eden insan sayısı doğumdan fazla olduğu için 55 kişilik bir azalma meydana gelmiştir. Müslüman nüfusta toplam 120 kişi doğmuş olup, buna karşın 164 kişi vefat etmiştir. Bu durumda nüfusta 44 kişilik bir azalma meydana gelmiştir.

²⁰³ BOA. KK.d, no.7520, s.17.

²⁰⁴ BOA. KK.d, no.7520, s.19.

Buraya kadar verilen tablolardaki bilgiler sancak ya da kaza ismi belirtilerek ayrıntılı şekilde verilmiş ya da toplu olarak doğan ve ölenler belirtilmişti. Ancak bundan sonraki doğum ve ölümlere ait verilen bilgiler Müslüman ya da gayrimüslim olarak ayrılıp verilmediği gibi, hangi sancakta kaç kişinin doğduğu ya da öldüğü de belirtilmemiştir.

Bunlardan başka Aydın Sancağı ile ilgili 12 adet doğum-ölüm istatistiklerini belirten kayıt mevcuttur. Ancak bundan sonraki sayılar toplu olarak yazılıp ayrıntılı olarak belirtilmediği için 12 adet kayıt tablo halinde verilmiştir (Tablo 2.5).

Tablo 2.5. 1836-1839 yılları arasında Aydın Sancağı ile ilgili toplu olarak verilen 12 adet doğum-ölüm kaydı

Tarih	Müslüman		Gayrimüslim	
	Doğum	Ölüm	Doğum	Ölüm
31 Ocak 1836	2288	2881	418	408
12 Haziran 1836	6300	4460	1310	858
24 Şubat 1837	2914	1751	898	762
7 Ağustos 1837	3128	4586	2311	1572
24 Eylül 1837	2855	3782	1380	875
15 Ekim 1837	3718	4912	1410	1370
21 Ocak 1838	714	1417	312	485
6 Mart 1838	1453	1118	956	862
14 Nisan 1838	2371	3110	1201	1200
20 Haziran 1838	2809	3740	729	557
30 Temmuz 1838	2151	1985	461	431
9 Mart 1839	2868	4666	2736	2633

M. 31 Ocak 1836 (H.12 L. 1251) tarihinde özetlenen veriler, Güzelhisar-ı Aydın, Hüdevendigar, Ankara, Kastamonu, Çankırı, Kütahya, Ordu-yu Bayramlı, Bolu, Biga, Kocaeli, Denizli, Trabzon ve Kayseri sancak ve kazalarına ait bilgilerdir.²⁰⁵ Elde ettiğimiz verilere göre, Müslüman nüfus 593 kişi azalırken, gayrimüslim nüfus 10 kişi artmıştır.

M. 12 Haziran 1836 (H.26 S. 1252) tarihli özet ise, Söke, Antalya, Tirebolu, Isparta, Safranbolu, Adapazarı, Sivas, Sığla, İzmir, Trabzon, Gediz, Bendereğli, Boyabat, Karahisâr-ı Şarkî, Saruhan, Akhisar, Şuhud, Kayseri, Samsun, Mudurnu, Alâiye, Niksar ve Kastamonu sancak ve kazalarına aittir.²⁰⁶ Müslüman nüfus 1540 kişi çoğalırken, gayrimüslim nüfus 452

²⁰⁵ BOA. KK.d, no.7520, s.24.

²⁰⁶ BOA. KK.d, no.7520, s.27.

kişi artmıştır.

M. 24 Şubat 1837 (H.29 ZA 1253) tarihli özetlemede Aydın, Bigadiç, Trabzon, Karahisâr-ı Şarkî, Tirebolu, Torul, Dağardı, Gümüşhane ve Kargıya ait bilgiler yer almaktadır.²⁰⁷ Bu kayda göre Müslüman nüfus 1163 kişi çoğalırken, gayrimüslim nüfus 136 kişi artmıştır.

M. 7 Ağustos 1837 (H.5. CA. 1253) tarihinde özetlenen bilgilerde Aydın, Erzurum, Bursa, Fatsa, Kayseri, Karamürsel, Kızılkoca, Edincik kazalarına ait kayıtlar mevcuttur.²⁰⁸ Müslüman nüfus 1458 kişi azalmış, gayrimüslim nüfus 739 kişi çoğalmıştır.

M. 24 Eylül 1837 (H.23 CA. 1253) tarihinde özetlenen bilgilere göre, Nazilli, Edincik, Beypazarı, Bursa, Alaşehir, İzmir, Trabzon, Karahisâr-ı Şarkî, Ordu-yu Bayramlı, Devrekâni ve Kayseri kazalarında meydana gelen nüfus hadiselerinde Müslüman nüfus 927 kişi azalırken, gayrimüslimler 505 kişi artmıştır.²⁰⁹

M.15 Ekim 1837 (H.15 B. 1253) yılında özetlenen defterde Aydın, Bolu, Sivas, Trabzon, Ordu-yu Bayramlı, Baklan, Fatsa, Bursa, Bozok kazalarına ait doğum ve ölüm bilgileri mevcuttur.²¹⁰ Bu bilgilere göre Müslüman nüfus 1194 kişi azalırken, gayrimüslimler 40 kişi çoğalmıştır.

M. 21 Ocak 1838 (H.24 L. 1253) tarihinde özetlenen kayıтта ise Aydın, Manisa, Kayseri, Çeşme, Sivas, Balya ve Bolu'ya ait doğum ve ölüm hadiselerinin bilgileri yer almaktadır.²¹¹ Bunlara göre Müslüman nüfusun sayısı 703 azalırken, gayrimüslim nüfus ise 173 kişi azalmıştır.

M. 6 Mart 1838 (H.9 Z. 1253) yılına ait olan kayıтта, Aydın, Akhisar, Uşak, İzmir ve Trabzon'a ait bilgiler mevcuttur. Elde ettiğimiz verilere göre Müslüman nüfus 335 kişi artmış, gayrimüslim nüfus 94 artmıştır.²¹²

M. 14 Nisan 1838 (H.19 M. 1254) tarihli özetleme de yer alan sancak ve kazalar; Aydın, Bursa, Edincik, Bolu, Fatsa, Canik, Trabzon, Uşak, Banaz ve İzmir'dir. Bu bilgilere

²⁰⁷ BOA. KK.d, no.7520, s.45.

²⁰⁸ BOA. KK.d, no.7520, s.34.

²⁰⁹ BOA. KK.d, no.7520, s.37.

²¹⁰ BOA. KK.d, no.7520, s.42.

²¹¹ BOA. KK.d, no.7520, s.47.

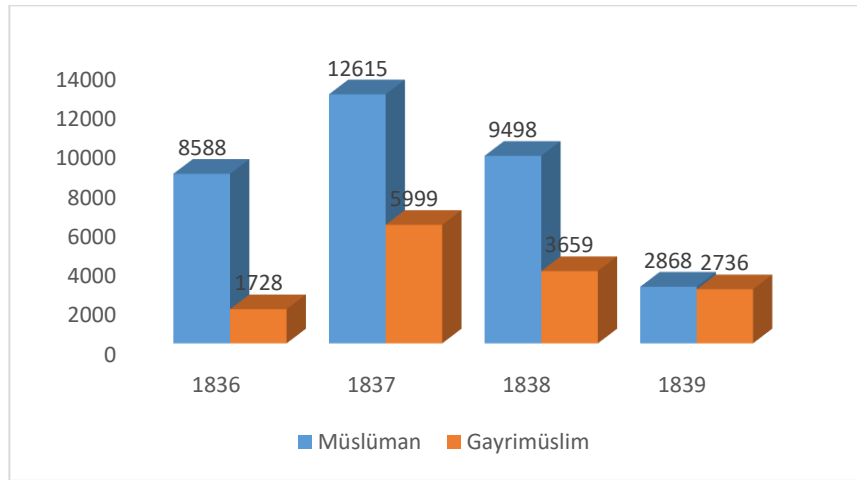
²¹² BOA. KK.d, no.7520, s.48.

göre Müslümanlar 739 kişi azalırken, gayrimüslimler 1 kişi artmıştır.²¹³

M. 20 Haziran 1838 (H.27 RA. 1254) tarihinde tespit edilen verilerde ise, Aydın, Bursa, Boyabab, Erim, Gediz, Niksar, Maçka, Gümüşhane, Sivas, Kırşehir, Kayseri, Küre-i Nühas, Kastamonu, Tokad, Rakka, Erzurum, Turgan ve Mihaliççık kazalarına ait bilgiler yer almaktadır.²¹⁴ Bu verilere göre Müslümanlar 931 kişi azalırken, gayrimüslimler 172 kişi artmıştır.

M. 30 Temmuz 1838 (H.8 CA. 1254) tarihli kayıta ise, Aydın, Ankara, Çerkeş, Boyabab, Karkı, Rakka, Sivas, Gülnar, Diyarbakır, İzmir, Çeşme, Kal'a-i Sultaniye, Kırkağaç, Muğla, Saruhan ve Bayramiç kazalarına ait bilgiler yer almaktadır.²¹⁵ Verilen sayılara göre Müslüman nüfus 166 kişi artarken, gayrimüslim nüfus ise 30 kişi artmıştır.

M. 9 Mart 1839 (H.23 Z. 1254) tarihinde yapılan özetlemede ise Güzelhisar-ı Aydın, Alaşehir, Bafra, Kayseri, Sinop, Çankırı, Yenişehir-i Bursa, Kütahya, Burdur, Trabzon, Konya, Erzurum, İç-il ve Sivas sancak ve kazalarıyla ilgili kayıtlar yer almaktadır.²¹⁶ Tespit ettiğimiz bilgilere sonuçlara göre Müslüman 1798 kişi azalırken, gayrimüslimler 103 kişi çoğalmıştır.

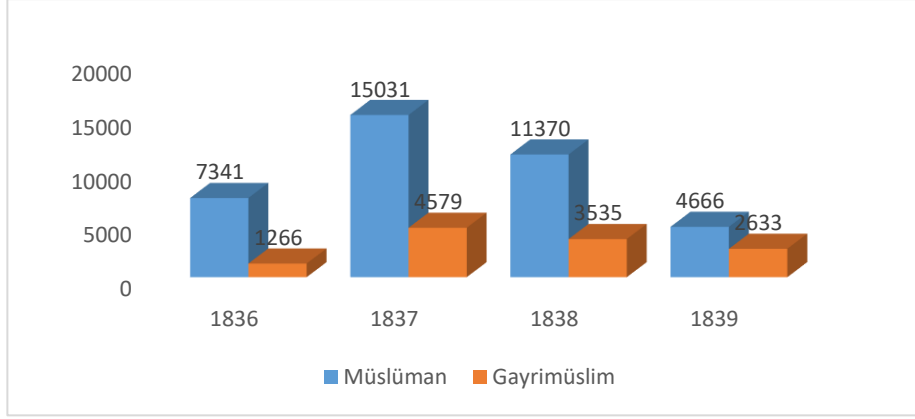
Şekil 2.1. Anadolu Jurnal Defteri Kayıtlarına Göre Aydın Sancağı'nın Yer Aldığı Sayfada Doğanlara ait nüfus miktarları

²¹³ BOA. KK.d, no.7520, s.49.

²¹⁴ BOA. KK.d, no.7520, s.51.

²¹⁵ BOA. KK.d, no.7520, s.53.

²¹⁶ BOA. KK.d, no.7520, s.55.

Şekil 2.2. Anadolu Jurnal Defteri Kayıtlarına Göre Aydın Sancağı'nın Yer Aldığı Sayfada Vefat Edenlere ait nüfus miktarları

Grafığe aktarılan 1836-1839 yılları arasında kaydedilen doğum-ölüm oranlarının yer aldığı jurnal kayıtlarında bilgiler toplu olarak verildiği için, Aydın Sancağı ve kazalarının da içinde bulunduğu kayıtlardan derlenmiştir. Aydın Sancağı ve kazaları ile ilgili 1836 yılına ait iki, 1837 yılına ait dört, 1838 yılına ait 5, 1839 yılına ait bir adet kayıt bulunmaktadır.

1836 yılında Müslüman nüfusunda 8588 kişi doğmuş buna karşın 7341 kişi vefat etmiştir. Gayrimüslim nüfusta ise 1728 kişi doğarken, 1266 kişi vefat etmiştir. 1837 yılında Müslüman nüfus 12615 kişi artarken karşılığında 15031 kişi azalmıştır. Gayrimüslim nüfus ise 5999 kişi artmış buna karşılık 4579 kişi azalmıştır. 1838 yılında ise Müslüman nüfusta 9498 kişi doğmuş, 11370 kişi vefat etmiştir. Gayrimüslim nüfus 3659 kişi artarken 3535 kişi azalmıştır. 1839 yılında Müslüman nüfusta 2868 kişi çoğalırken, 4666 kişi azalmıştır. Gayrimüslim nüfusta ise 2736 kişi doğarken, 2633 kişi vefat etmiştir.

2.2.4. Tamir ve İnşa Faaliyetleri İle İlgili Kayıtlar

Bu başlık altında yeni bir caminin yapımı, başka bir caminin tamirat ve tadilatı, bozulan yolların yeniden tamiri gibi konulardan bahsedeceğiz.

19. yüzyıl Osmanlı Devleti'nde kamu faaliyetlerinin çeşitlendiği ve düzene girdiği bir dönem olmuştur. Belediye hizmetleri içerisinde yer alan kamu hizmetleri, devletin temel unsuru sayılan nüfus için genişletilmiştir. Halkın sosyal, siyasi ve ekonomik alanda şartlarını iyileştirmek, refahını sağlamak ve tüm tehlikelere karşı korumak devletin asli görevi haline almıştır. Bu bağlamda II. Mahmud ile birlikte bürokratik anlamda sağlık, eğitim ve sosyal alanda değişen mekanizmalar, güven ortamının sağlanması, imar faaliyetleri, ulaşım

hizmetleri, nüfus sayımları ve takibi gibi bir sürü yeniliklere öncü olmuştur.

Aydın sancağına tabi Nefs-i Alaşehir'de bulunan bir cami Aydın Müşiri tarafından tamir ettirilmiştir.²¹⁷

Aydın Güzelhisar'da yirmi beş odalı olarak inşa edilen kışla tamamlanmış ve bu binaya bir kışlanın daha ilave edilmesi için ön çalışma yapılmıştır.²¹⁸

Bir diğer kayıtta, İzmir Muhassılı Mustafa Ağa, İzmir haricindeki Urla, Karaburun, Aydın ve Kuşadası yönlerindeki yolların birer saat mesafe mahallere kadar tamir edilmesi için gerekenin yapılmasını Müşirlik vasıtasıyla üst makamlardan istemiş olduğu ifade edilmiştir.²¹⁹

2.2.5. Ekonomik Hayat İle İlgili Kayıtlar

Jurnal Defterleri'nde bulunan bir diğer konu ise dönemin ekonomik hayatı hakkında bilgiler veren kayıtlardır. Ticareti yapılan ürünlerden zeytinyağının fiyatından, ipeğin fiyatına ek olarak üretimleri yapılan arpa ve buğday gibi tahıl ürünlerinin fiyatına kadar yelpazesi geniş konuları kapsamaktadır. Halkın temel ekonomik gıda maddelerinin temin edilmesi, ihtiyaçlarının giderilmesi büyük önem taşımaktadır. Deftrlerde yer alan kayıtlarda yaşanan bazı olumsuz gelişmeler sonucu hububatın azalması ve buna bağlı olarak yaşanan kıtlıklar ile bunlara ait fiyat bilgilerine de ulaşmak mümkündür.

Tarih boyunca zeytin, zeytinyağı ve sabun üretimi ziraat kadar sanayi alanında da önemli bir ürün olarak yerini almıştır. Ege Bölgesi de, zeytin ağaçlarının bulunduğu ve zeytinyağı üretiminin değerli olduğu bölgelerden biri olmuştur. Zeytin, sofralarda yemeklik olarak kullanıldığı gibi, çekirdeğinden yağ da çıkarılarak, elde edilen zeytinyağından da sabun üretilmekteydi.²²⁰ Ayrıca aydınlatmada da yararlanılmaktadır. Adalar ve Ege Bölgesinde üretilen zeytinyağı ve sabunun İstanbul'a ve büyükşehirlere ulaştırılması ihtiyaçları karşılamaya yöneliktir.

Sabun üretimi ise yine Osmanlı Devleti'nde önemli bir üretim dalıydı. Sabun yapımında ana maddenin zeytinyağı olmasından dolayı zeytin yetiştirilen bölge yakınlarında

²¹⁷ BOA. KK.d, no.7520, s.36.

²¹⁸ BOA. KK.d, no.7520, s.46.

²¹⁹ BOA. KK.d, no.7520, s.52.

²²⁰ Zeki Arıkan, "İstanbul'a Zeytinyağı Gönderilmesi", *Zeytinin Akdeniz'deki Yolculuğu Konferans Bildirileri*, (Ed. Alp Yücel Kaya ve Ertekin Akpınar), İzmir Büyükşehir Belediyesi Akdeniz Akademi, İzmir 2015, s.40-47

fazlasıyla sabunhane kurulmuştur.²²¹ Ekonomik değeri olan ve diğer sabunlara göre daha çok tercih edilen sabunlar zeytinyağından üretilenler idi. Bu nedenle sabun üretiminde önemli yerlerin başında Batı Anadolu bölgesi, Adalar, Halep, Şam ve Nablus gelmekteydi.²²² Jurnal kâtiplerinin defterlere kaydettiği bilgiler de bu üretim maddelerinin nereden temin edildiği, kaçta satıldığı ve dağıtımını ile ilgili veriler yer almaktadır.

“Güzelhisâr-ı Aydın kazâsında bulunan sabunhanelerinin Rebiülevvel ayının birinci gününden sonuncu gününe kadar (26 Haz- 25 Tem 1835) 293 kantar 8 kıyye sabun imal olunduğu”²²³ ifade edilmiştir. Aydın Güzelhisarı’nda bir ay sürede önemli miktarda sabun imalatının yapıldığı anlaşılmaktadır. Buradan hareketle, yıllık olarak Aydın’da ne kadar sabun üretimi yapıldığına dair fikir edinilebilir. Sabun üretimi için gerekli olan zeytinyağının bölgede üretim miktarına da ulaşılabilir.

Dünya ekonomisinde önemli bir ticari emtia olan ipek, Osmanlı Devleti içinde değerli bir yere sahiptir. Bursa bu anlamda ipek üretimi ve dokumacılığının merkezi sayılmakta idi.²²⁴ Aynı zamanda burası ipek kumaş ve ipliklerinin hammaddesi olan ipek böceği üretiminde de merkez konumunda idi.²²⁵ İpek böceğinin temel beslenme maddesi dut yaprağıydı. Bu sebeple aşırı yağış ya da soğuklar, diğer üretim maddelerini etkilediği gibi dut yaprakları üzerinde de etkili idi. Kozalarından çıkarılan ipekler öncelikle iplik haline getirilerek daha sonrasında yapılan dokuma işleminin akabinde kumaş halini alıyordu.

“1835 senesinin Haziran- Temmuz aylarında Aydın Sancağı’nın Tire kazâsında üretilen ham ipeğin beher kıyyesi 125 kuruşa satıldığı”²²⁶ belirtilmiştir. Tire’nin ipek üretimi konusunda önemli bir kaza olduğu görülmekle birlikte, ticari merkez olarak önemli bir konumda olduğu ifadesine ulaşılabilir.

Hububat, halkın temel besin maddesi olarak kullandığı ve kuru gıda maddesi olarak topraktan elde ettiği buğday, arpa ve mısır gibi taneli bitkiler ya da tahıl adıyla

²²¹ Gülden Sarıyıldız, ‘Osmanlı’da Sanayi Sabun İle Başladı’, *Hürriyet Gazetesi*, 18 Temmuz 1999 tarihli sayısı, URL:<https://www.hurriyet.com.tr/gundem/osmanli-da-sanayi-sabunla-basladi-39108196>, (E.T.: 15 Kasım 2020).

²²² Derya Camuz, Başak İpekoğlu, Hasan Böke, ‘Tarihi Osmanlı Sabunhaneleri: Antakya Kuseyri Sabunhanesi’nin Mimari Özellikleri ve Koruma Sorunları’, *Kârgir Yapılarda Koruma ve Onarım Semineri VII Bildiri Kitabı*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, İstanbul 2015, s.14.

²²³ BOA. KK.d., no.7520, s.16.

²²⁴Donalt Quataert, *Sanayi Devrimi Çağında Osmanlı İmalat Sektörü*, (Çev. Tansel Güney), İletişim Yayınları, İstanbul 1999, s.200.

²²⁵ A.g.e., s.107.

²²⁶ BOA. KK.d., no.7520, s.16.

bilinmektedir.²²⁷ Bir tarım ülkesi olan Osmanlı Devleti'nde halkın büyük bir çoğunluğu geçimini topraktan sağlamaktaydı. Bu açıdan tahıl üretimi, tarımsal ekonominin seviyesini gösteren önemli unsurlardan biriydi. Henüz tarımda makineleşmenin olmadığı bu dönemde, tarım ürünlerinin üretimi, toplanması ve depolara nakledilerek muhafaza edilmesi geleneksel usüllere göre yapılmaktaydı.

Orta kuşakta yetiştirilen ve en önemli temel gıda maddesi olan ürün buğdaydır. Bunun dışında tahıl ya da hububat olarak ifade edilen ürünler arpa çavdar nohut susam darı mercimek ve çeltik gibi maddeleri kapsamaktaydı. Bu ürünlerin ölçü birimleri sancaklara göre değişiklik gösterse de *kile* ya da *keyl* olarak kullanılmaktaydı. Bu erzaklar için zahire tabirinin de kullanıldığı bilinmektedir. Ekonomik yapının çoğunlukla tarıma dayalı olması sebebiyle halkın temel besin maddelerinin üretimi ve bunların vergi miktarları kontrol altında yapılmaktaydı. Vergi gelirlerinin büyük bir kısmı da topraktan elde edilen tarım ürünleri üzerinden yapılıyordu. Bu nedenle Osmanlı Devleti'nde zahire üretimi ve vergilendirmeye dair bilgileri incelemek dönemin ve bölgenin genel ekonomik yapısı hakkında bilgi sahibi olmamız için gerekli olacaktır.

19. yüzyıl bazı sebeplerle çok sayıda kıtlık yaşanan bir dönem olmuştur. Ancak daha önceki dönemlerde de yaşandığı gibi kıtlık olayları sık sık yaşanmıştır. Hububatın azlığını ya da çokluğunu belirleyen bir faktör olarak iklim olayları belirleyici olmuştur. Yağışın az ya da çok olması, sıcaklık, dolu yağması ya da havaların iyi olmaması gibi olumsuz durumlar ürün miktarının beklenenden az olmasına neden olmuştur. Ayrıca yaşanan çekirge ve fare istilaları ile bölgedeki tarlalarda ürünler büyük oranda telef olmuştur.²²⁸ Yaşanan doğa olayları dışında savaşlar, eşkıyalık faaliyetleri ve isyanlar gibi siyasi ve sosyal etkenler sonucunda tarlaların boş kalması da üretimin sekteye uğramasına neden olurken kıtlık yaşanmasına zemin hazırlamıştır. Bu bakımdan jurnal kâtiplerinin bu yüzyılda yaşanan günlük hayata dair gelişmeleri kaydetmesinin yanı sıra hava olaylarını ve buna bağlı olarak yaşanan tarım hadiselerini kaydetmeleri de önem arz etmektedir.

²²⁷ Şemseddin Sâmî, *a.g.e.*, s.540.

²²⁸ Çekirge İstilaları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Merve Aydın, *Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Aydın Vilayeti'nde Çekirge İstilaları*, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Muğla 2018.

Bu açıdan defterlerde yer alan kayıtları inceleyecek olursak;

“1834 yılı üretim sezonunda Aydın Sancağından 50 bin keyl buğday ve 50 bin keyl arpa istenmiştir. Ancak belirtilen bu yılda büyük bir kıtlık olmalı ki sancak ahalisi bu zahirenin kendilerinden affedilmesi için Divan-ı Hümayun’a istida vermişler ve bu istida da kabul edilmiştir. Bu haber sancağın kazalarında ilan edildiğinde bütün memleket ahalisi ve fakir halk memnun ve mesrur olarak iyi niyetlerini gösterip hayır dua etmiş oldukları.”²²⁹ belirtilmiştir. Bu kayda göre, devletin üretimin devamlılığı konusunda gereken kolaylığı sağladığı ve toprağın boş kalmadan üretimin sürdürülebilmesi için yeterli hoşgörüyü sağladığı açıkça görülmektedir.

Bir başka kayıta, “13 Ağustos 1835 tarihinde Aydın Nazilli kazâsına zahire tüccârı eliyle gelen arpanın 24-25 vukıyyeden ibâret olan beher keyl-i Nazillisi 11 kuruşa satılmış olduğu bildirilmiş olduğu.”²³⁰ ifade edilmiştir. Aynı tarihlerde Balıkesir kazâsında arpanın keylinin 12 ile 15 kuruşa²³¹ kadar, Kirmastı kazâsında ise arpanın keylinin 5 kuruş olduğu belirtilmiştir.²³²

Diğer bir kayıta ise, “1834 yılında yaşanan durumun bir benzeri de 6 Mart 1838 tarihinde tekrar etmiştir. Belirtilen yılda Aydın Sancağında zahire mahsulünün azlığı cihetiyle halk istida vererek İstanbul için tedarik etmeleri gereken zahirenin affını istemişler, bu istekleri de padişah tarafından makul görülerek bu husustaki yükümlülükleri geçici olarak kaldırılmış olduğu”²³³ bilgisi kaydedilmiştir. Aydın’ın İstanbul’un zahire ihtiyacını karşılayan önemli bir konumda olduğu söylenebilir.

Yine aynı tarihlerde jurnal defterlerinde Güzelhisâr ve Adala kazalarında yetişen ürünlere zarar veren kuyruksuz bir fare cinsinden bahsedilmektedir. Bu kuyruksuz ufak fare biçilmedik ekinleri yuvasına götürmek için geçtiği tarlalarda büyük zararlara yol açtığı ifade edilmiştir.²³⁴

²²⁹ BOA. KK.d., no.7520, s.21.

²³⁰ BOA. KK.d., no.7520, s.16.

²³¹ BOA. KK.d., no.7520, s.39.

²³² BOA. KK.d., no.7520, s.22.

²³³ BOA. KK.d., no.7520, s.48.

²³⁴ BOA. KK.d., no.7520, s.13.

2.2.6. Doğa Olayları Ve Doğal Afetler İle İlgili Kayıtlar

İnsanlar için fiziksel ve ekonomik olarak kayıplar meydana getiren yaşamlarını kesintiye uğratarak etkileyen afetlere doğal afet denir. Doğal afetler, toplumun hem sosyal hem kültürel yaşamını etkilediği gibi devletin kurumsal yapısını da etkilemektedir. Doğal afet türlerini deprem, sel, tsunami, hortum, çığ, toprak kayması, volkanik olaylar ve kuraklık olarak sıralayabiliriz. Bu afetler sonucunda insanlar hayatlarını kaybederken, hayvanlar helak olmakta ve evler, bağ ve bahçeler zarar görerek verimsizleşmektedir.

Osmanlı toplumu geçimini tarımsal üretim yaparak sağladığı için tarım sektörü yaşamsal faaliyetler açısından önemli bir unsurdur. Bu nedenle ekonomik anlamda da sistem daha çok tarıma ve toprağa dayalı olmuştur. Tarımsal etkinlikler senelerdir değişmemiş olan ilkel yöntemlerle devam ettirilmiştir. Zaman zaman meydana gelen doğal afetler nedeniyle toprak etkilenmiş ve üretimde devamlılık sağlanamamıştır. Bu nedenle insanlar geçimlerini sağlayabilmek adına başka yerlere göç etmeye başlamışlardır. Bazı şehirlerde köyden kente göç nedeniyle nüfus artışı yaşanırken bazılarında ise azalmalar meydana gelmiştir.

Aydın sancağında elde ettiğimiz bilgilere göre iki tanesi yangın olmak üzere, bunun yanında farelerin ekine zarar vermesi nedeniyle yaşanan zor durumlara ait üç adet jurnal kaydı mevcuttur.

Yağışın sıvı özelliğini kaybedip buz şeklini alarak katı halde yağmasına dolu denmektedir. 5-50 mm boyutunda olan bu taneler, tarım alanlarına oldukça zarar vermektedir. Kuraklık ve sel gibi diğer doğa olayları ile bağlantılı olan dolunun meydana getirdiği zararlar oldukça etkilidir. Tarım ürünlerinin gelişme evresinde dolu yağdığı zaman mutlaka ürünlerde hasar meydana getirir. Yeni filizlenen dalları kırıp, çiçeklere zarar verir. Daha sonraki seneleri etkileyerek ürün verimliliğini azaltır. Ancak meydana gelen hasarın miktarı dolu tanelerinin hacmi, yağış miktarı ve süresine bağlı olarak değişmektedir. Ülkemizde yaşanan dolu olayları, özellikle ilkbahar ve yaz aylarında daha fazla görülmektedir.

Yağışlar, tarımsal üretimin yoğun olduğu bahar ve yaz aylarında görüldüğü zaman büyük zararlara ve ekonomik kayıplara yol açmaktadır. Dolu yağışı daha çok fiziksel zararlar vererek, filiz, yaprak ve meyvede kalıcı hasarlar bırakmaktadır. Tahılların yaprak ve dalları kırarak, yeni filizlenen dallara ve çiçeklere zarar verir. Daha sonraki senelerde ürün verimliliğini azaltır. Meyvelerde ise hasar bırakarak ürün kalitesinin düşmesine, ürünün çürümesine yol açar. Bu bağlamda olumsuz hava şartları, önceden tespit edilerek, alınan

önlemler ile zarar en aza indirilmeye çalışılmaktadır.

“1835 senesi içerisinde *Güzelhisar-ı Aydın kazâsı* ekinlerinin bereketli olması beklenmekteyken, ise de bahar mevsiminde yağın yağmurun beklenenden fazla olmasıyla mahsulü yabani ot basmış ve hasat zamanı ise tarla farelerinin hasarlarından dolayı 100 keyl olması beklenen mahsulün 50 keyl miktarı kalmış olduğu”²³⁵ kaydedilmiştir. İlkbahar aylarında gerçekleşen yağışlar tarım ürünlerinin büyük bir kesimini ilgilendirmektedir. Özellikle kış hazırlığı olarak ekilen buğday ve arpanın gelişimi açısından bu yağmurlar oldukça önemlidir. Yağışlar, seller, fırtına ve don olayları tarımsal üretimi önemli oranda etkilemektedir. Şiddetli yağışlar ürün miktarını azaltırken tarımsal verimi de zayıflatmaktadır. Bu jurnal kaydına göre yağmur ve fareler nedeniyle elde edilmesi gereken mahsul miktarı yarı yarıya azalırken, ürünler zayi olmuştur.

Yine 1835 senesinde Hüdâvendigar Sancağı’na bağlı Kızılcaturza kazasında zahirenin az olduğu²³⁶, Biga kasabasında zahirenin beklenenden az miktarda olduğu²³⁷ ve Saruhan Sancağı’na bağlı Demirci kazasında zahirenin yeterli miktarda olmadığı²³⁸ ifade edilmiştir.

Bütün bu elde ettiğimiz bilgilerden 1835 yılı yaz aylarında tahıl üretimi bakımından diğer kazâ ve sancaklarda olduğu gibi Aydında da bir darlık söz konusu olduğu anlaşılmaktadır. Bunun sebebi iklim şartları olabildiği gibi klasik metotla yapılan üretimin nüfusa yeterli gelmemesi de söz konusu olabilir.

Defterdeki bilgilerde yer alan bir diğer afet türü ise yangınlardır. Teşkilatın kurulduğu 1835 yılından Tanzimat yıllarına kadar oldukça yangın olaylarının yaşandığı, yangının sonucunda insan ve hayvan kaybı yanında binalarda da hasarlara yol açmış olduğu tespit edilmiştir. Kayıtlarda yangın olayları ‘bi-kazâillâhi’, ‘es-kaza’ ve ‘kazaen’ gibi ifadelerle kaydedilmiştir. Meydana gelen yangınlardan sonra, hasar oluşan bina ve yapılarda inşa ve tamir faaliyetlerinin yapıldığını görmekteyiz. Bu açıdan tespit edilen yangınlar ve sonrasında meydana gelen onarım çalışmalarının birçok şehir ile yapılacak olan yerel tarih çalışmalarına katkı sağlayacağını söyleyebiliriz.

²³⁵ BOA. KK.d., no.7520, s.16.

²³⁶ BOA. KK.d., no.7520, s.7.

²³⁷ BOA. KK.d., no.7520, s.8.

²³⁸ BOA. KK.d., no.7520, s.9.

İncelediğimiz defterler içerisinde Aydın Sancağı kazaları olan Tire ve Alaşehir'e ait iki adet yangın meydana geldiğine dair kayıtlar tespit edilmiştir.

İlk kayıтта, “*Aydın sancağında kâin Tire kasabasında bir haneden kazayla ortaya çıkan ateş etrafa sıçrayarak üç adet ev ve bir adet dükkân ile Sultan Selim Han hazretlerinin cami-i şerifinin kurşun işlemeli örtüsü ve ahşap olan tavanı ve dar'ül kuranın iki adet hücresinin yanmış olduğu*”²³⁹ kaydedilmiştir.

Diğer bilgide ise, “*Aydın Sancağı'nın Alaşehir kasabasında bulunan bir dükkândan kazaen çıkan ateşin kasaba çarşısını yakmış olduğu*”²⁴⁰ ifade edilmiştir.

Her iki yangınında kaza ile ortaya çıktığı yazılmış olsada, meydana gelen ateş sonucunda dükkânlar, evler ve çarşının yanmış olduğu görülmektedir. Tire'de bulunan camiye de zarar verdiği ifade edilmiştir.

2.2.7. Diğer Olaylar İle İlgili Kayıtlar

Bu başlık altında diğer konulara göre daha az jurnal kaydının bulunduğu özetlere yer verilmiştir. Konu başlıklarına bakacak olursak, iki adet İhtida olayını anlatan, bir adet yabancı devlet adamlarının Osmanlı ülkesine ziyaretlerini anlatan, Şehzadelerin doğum şenlikleri hakkında bir adet ve yaşanan iki adet olağanüstü durumu anlatan bilgiler yer almaktadır.

Arapça *hüdâ* kökünden türeyen ihtidâ kelimesi sözlükte ‘*doğru yolu bulmak, hidayete ermek, yol göstermek*’ anlamlarına gelmektedir.²⁴¹ İhtida eden kişiye ise *mühtedi* ismi verilmekteydi. Terim olarak ise, başka bir dine mensup olan ya da hiçbir din ile bağlantısı olmayan kişinin İslâm dinini benimsemesini anlatır. İhtidânın tek şartı, kelime-i şehadet getirerek iki kişinin şahitliğinde Allah'ın bir olduğunu ve Hz. Muhammed'in peygamberliğini kabul ettiğini söylemektir. Böylece gayrimüslim kişi İslâm dini ile şerefendirilmiş olmaktadır. Burada amacımız İhtida meselesini araştırmak değil, jurnal defterlerinden tespit ettiğimiz ihtida vakalarını değerlendirmek olacaktır.

İlk kayıтта, “*Ödemiş kazası sakinlerinden tahminen 13 yaşında bir kişinin şeref-i İslam ile şerefendirilerek kendisine Mustafa ismini vererek Müslüman olduğu*”²⁴² belirtilmiştir.

²³⁹ BOA. KK.d, no.7520, s.51.

²⁴⁰ BOA. KK.d, no.7520, S.55.

²⁴¹ Ali Köse, ‘İhtida’, TDVİA, C.21, İstanbul 2000, s.554.

²⁴² BOA. KK.d, no.7520, s.24.

Bir diğerk bilgiye göre, “*Aydın Sancağı'nın Nazilli kazâsına bağılı Pınar karyesinde oturan İznikmidli Dimitrinin oğlu Anaştoş şeref-i İslam ile müşerref olarak Mehmed ismi ile isimlendirilip kendisi ilâmla Aydın Müşiri Yakup Paşa tarafına gönderilmiş olduğunu Aydın jurnal kâtibinin bildirmiş olduğu*”²⁴³ ifade edilmiştir.

Müslüman olan kişiler, kadı huzurunda İslâm dinini kabul ettiklerini söyleyerek, isimlerini bir Müslüman ismi ile değıştirirlerdi. Bu yeni durum kadılar tarafından şer'iyye sicillerine eklenerek resmi hale getirilirdi.²⁴⁴ İncelediğimiz dönemin jurnal kayıtlarına baktığımız da, Müslüman olan erkeklerin en çok Mehmed ve Mustafa ismini, kadınların ise Ayşe ve Fatma isimlerini seçtiklerini görmekteyiz.

Bir diğerk kaydımız, Prusyalı devlet adamının Osmanlı ülkesine seyahati konusunda yazılmıştır. Osmanlı Devleti tarih boyunca her dönem yabancı devlet adamı ve seyyahların merak ettiğı bir ülke olmuştur. Devlet adamları, ülkeleri ziyaret ederek, turistik ve tarihi yerleri gezmek, bu milletleri tanımaya çalışarak kültürlerini öğrenmek istemişlerdir. Dönemin şartlarına göre devletlerin siyasi ve ekonomik çıkarları doğrultusunda seçilen ülkelere yapılan seyahatler düzenli bir şekilde planlanmıştır.

Prusya ve Osmanlı Devleti arasında yaşanan siyasi ilişkilerin ilk adımları 16. yüzyılda Kanuni Sultan Süleyman döneminde atılmıştır. Özellikle II. Friedrich döneminde iki devlet arasındaki ilişkiler iyice sıkılaşmıştır. Prusya Kralı'nın 1754 yılında İstanbul'a gönderdiği elçisi Karl Adolf Von Rexin'in faaliyetleri, iki ülke arasındaki dostluğun pekişmesi açısından önemli olmuştur.²⁴⁵ 1761 yılında imzalanan Dostluk ve Ticaret Antlaşması ile ekonomik ilişkiler de resmîyet kazanmıştır. Daha sonraki dönemlerde de devam eden Osmanlı-Prusya ilişkisi, II. Mahmud'un yeni oluşturacağı ordunun batılı tarzda eğitilmesi için Prusya'dan subay temin etmesiyle daha da hız kazanacaktır.²⁴⁶ Bu jurnal kaydına göre;

“*Prusya Devleti beyzadelerinden olup bir müddetden beri Arabistan havalisinde seyahat itmekte olan Monşer Makovi? nam beyzade, Güzelhisar-ı Aydın'a gelerek birkaç gece kalmış ve Aydın mareşali Tahir Paşa hazretleri tarafından merasim düzenlenmiş olduğu*”²⁴⁷

²⁴³ BOA. KK.d, no.7520, s.36

²⁴⁴ Güven Dinç, ‘Kıbrıs'ta İhtidâ Hareketleri (1800-1878), *Bilig- Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, S.84, 2018, s.247.

²⁴⁵ Uğur Kurtaran, ‘Osmanlı Prusya İlişkilerinin Gelişiminde Prusya Elçisi Karl Adolf Von Roxin'in Faaliyetleri (1755-1761)’, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, C.12, S.47, 2015, s.116.

²⁴⁶ Zürcher, a.g.e., s.70.

²⁴⁷ BOA. KK.d, no.7520, s.55

ifade edilmiştir. Asilzadenin seyahatinin Arabistan'a kadar sürdüğü ve oradan dönüş yolunda Güzelhisar-ı Aydın'a uğradığı kaydedilmiştir.

Defterdeki kayıtlardan elde ettiğimiz bir diğer bilgi ise II. Mahmud'un Şehzadesi olan Nizameddin'in doğumu nedeniyle yapılan şenliği konu alan kayıttır. Osmanlı Devleti kurulduğu tarihten itibaren farklı sebeplerle törenler, şenlikler ve eğlenceler düzenlemiştir. Osmanlı saray yaşamının bir parçası haline gelen bu kutlamalara, padişah kızlarının düğün törenleri, şehzadelerin sünnet eğlencesi, savaş öncesi orduya moral olması için düzenlenen eğlenceler, zaferle sonuçlanan savaşlardan sonra yapılan sevinç kutlamaları örnek verilebilir. Törenler, çoğunlukla dönemin padişahının iktidarını, gücünü ve devletin kudretini ortaya koymak ve dosta düşmana ilan etmek amacıyla düzenlenmiştir. Bu eğlenceler adet haline gelerek 19. yüzyılda da kutlanmaya devam etmiştir.

Bir veladet-i hümayun örneği olan jurnal kaydında; *“Bursa'da bir bayram havasının hâkim olduğu anlaşılmaktadır. Müjde alınır alınmaz yedi gün yedi gece top tüfek ve havai fişekler atılmıştır. Bursa'da eğlenceler düzenlenmiş, mütesellimin konağı geceleyn meşalelerle donatılmış, çarşı ve Pazar kandillerle süslenmiştir. Bursa'da yapılan eğlencelerden birisi tam Açık hava tiyatrosunu andırmaktadır. Buna göre bir mukallit bir şahıs üzerine bir şey sarılmış eski sepeti kafasına geçirmiş, sırtına da bir kaftan alarak bir eşeğe binip güya bir idareci kıyafetinde şehirde teftişe çıkmıştır. Bu esnada etrafında da kırk elli kadar sahte hizmetçileri kendisine eşlik etmektedir. Bu şekilde teftişe devam ederek mütesellimin konağına gelmiş ve mütesellim de kendisine bahşişler vermiştir. Ayrıca taklitçilerden 5 kişi daha ortaya çıkarak bazı oyunlar oynamışlardır. Aydın ve Kütahyada da gece gündüz çarşı pazar süslenmiş her meslek erbabı çeşitli elbiseler giyerek birçok oyunlar icra etmişlerdir. Aynı şenlikler Ankara ve çevresinde de icra edilmiş olduğu”²⁴⁸* kaydedilmiştir. Şenlikler için neler yapıldığına dair dair ayrıntılı bir ifade olduğu için, farklı şehirlerde nasıl kutlandığı konusunda karşılaştırma yapabilmek açısından önemli bir kayıttır.

Son olarak Güzelhisar-ı Aydın kazası jurnal kâtibi Enver Efendi'nin şiiri, şehzadenin doğumuna ithaf edilmiştir.

“Sipih-i saltanatdan bârekallâh yümn ile tâ ki,

Mücedded doğdu bir müsinn-i ziyâ küster-i felek-temkîn

²⁴⁸ BOA. KK.d, no.7520, s.23.

Şehenşâh-ı cihân Sultan Mahmûd Han sulbünden

Gelüb bu âleme şehzâde ol Sultân Nizâmeddîn

Atâ-feyz vücûd itdikde nâle Hâzret-i Feyyâz

Îmâret eyleyüb azm-i harîm-i Gülşen-i tekvîn

Anun nûr-ı cemâlinden olub çeşm-i zamân dûş

Ziyâ ü pertevî ve hem mihr ü mâhı eyledi şekîn

Olub gehvâre cenebânı ve tennî-i hâbındır dehre

kumât-ı mihrine hıdmet için oldu kamer ta'yin

Sa'adete cihâne çün gelüb ol pâdişâh-zâde

Kudûm-i pâkine âlem meserretle sürüb âyîn

Cevâhir-i saçdılar târîhine Enver hem ol dem çün

Müzeyyen mehd-i âfitâbı idüb Sultan Nizâmeddîn

H.12 şevval 1251”

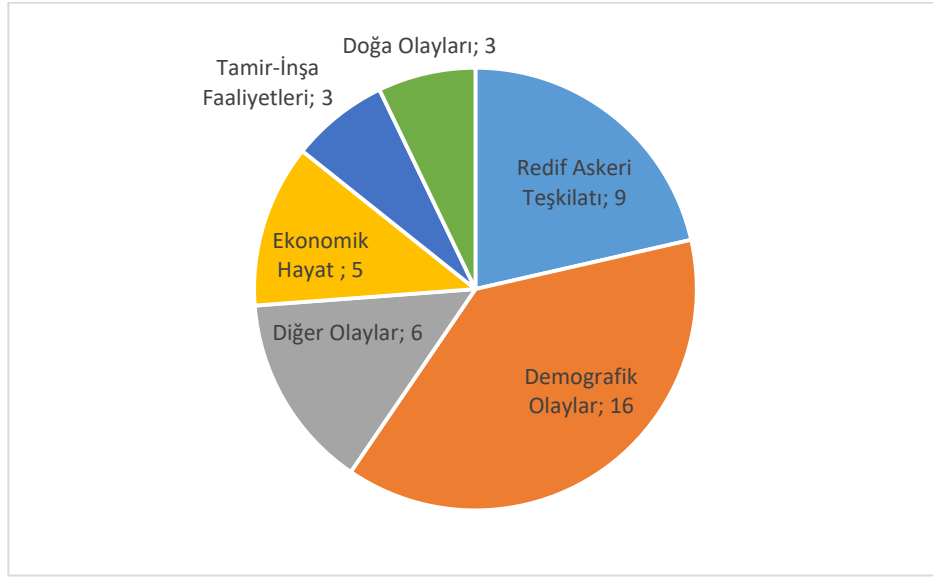
Bu kayıt ile kâtiplerin kendilerince önemli gördükleri olay ya da olguları da jurnal defterlerine kaydedebildiklerini söyleyebiliriz. Ayrıca devlet memurlarının aldıkları eğitimler dolayısıyla edebî yönlerinin gelişmiş olduğu da ifade edilebilir.

Olağanüstü durumlar adı altında kaydedilen bilgilere baktığımız zaman, günümüzde de günlük hayatta çok benzer doğumların meydana geldiği görülmektedir. Özürlü ya da engelli tabiri ile adlandırdığımız doğumlar çok sık olmasa da kayıtlarda karşımıza çıkmaktadır. Tek ya da ikiz doğumlar dışında normalden fazla -üçüz dördüz beşiz- doğumların kaydedilmesi gibi, birden fazla organ ile doğanlar şeklinde de olabilmektedir.

“H.13 Rebiülevvel 1251/ M.9 Temmuz 1835 tarihli bir başka kayıtta Aydın taraflarında iki ağızlı ve gözü üzerinde iki dişli bir koyun ortaya çıkmış, Güzelhisar-ı Aydında bulunan Sarıkçı Bahçesi olarak bilinen mezarlıkta ise dört bacağı sağında üç tanesi solunda olmak üzere yedi bacaklı ve dört cinsel organı olan dişi bir köpek yavrusu doğmuş ancak iki

üç saat sonra ölmüş olduğu”²⁴⁹ bilgisi ifade edilmiştir.

“H.26 Safer 1252/M.12 Haziran 1836 tarihli jurnal kaydına göre Aydın Sancağı Söke kazasında, Mihal oğlu Minol’un eşi sağlam bir kız çocuğu doğurduktan sonra beş aylık olduğu tahmin edilen on sekiz tane daha doğum yapmıştır. Yine aynı kayıta Afyonkarahisar’a bağlı Şuhut kazasında bir koyunun tek doğumda dört adet kuzu doğurduğu bilgisi yer almaktadır. Ayrıca bir başlı ve iki vücutlu olarak doğan bir koyunun sekiz adet ayağı ve iki kuyruğu olduğuna dair verilen bilgide iki saat yaşadığı”²⁵⁰ kaydedilmiştir.

Şekil 2.3. Anadolu Jurnal Defterinde Yer Alan Aydın Sancağı ile İlgili Jurnallerin Konu Dağılımı

Anadolu Jurnal Defterinde Aydın Sancağı ile ilgili yer alan kayıtlarda en çok 16 adet ile demografik olaylara ait kayıtlar gelmektedir. Ardından 9 adet kayıt ile Redif Askeri Teşkilatı ile, 6 adet ile diğer olaylar, 5 adet kayıt ile ekonomik hayat, 3'er adet kayıt ise tamir-inşa faaliyetleri ve doğa olayları ile ilgili verilen kayıtlardır. Diğer olaylar başlığı altında 2 adet ihtida, 2 adet olağanüstü durum, 1 adet II. Mahmud'un şehzadesinin doğumu ile ilgili yapılan şenlikler ve 1 adet ise Prusya elçisinin Osmanlı Devleti'ni ziyaretiyle ilgili kayıtlar yer almaktadır.

²⁴⁹ BOA. KK.d, no.7520, s.7

²⁵⁰ BOA. KK.d, no.7520, s.27.

2.3. Birgi Kazası Jurnal Defteri

Aydın Sancağına bağlı Birgi kazasına ait olup H.22 Cemâziyelevvel 1250 – 29 Cemâziyelevvel 1250 (M.26 Eylül 1834-3 Ekim 1834) tarihleri arasında tutulan ve her gün yaşanan olayların kaydedildiği bir haftaya ait jurnal defterdir. 12 sayfadan oluşan defterin on ve on birinci sayfaları arşivde eksiktir. D. CRD. d. 40536 katalog numarası ve ‘*Aydın Sancağına bağlı Birgi kazasından taşraya giden ve gelenleri gösteren jurnal defteri*’ adı ile arşivde yer almaktadır. Defterde yer alan 92 adet kayıt günlük tarih atılarak yazılmıştır. Jurnal defterlerinde yer alan mürûr kayıtlarında izlenen yöntem şu şekilde idi; seyahat edenin memleketi, kişinin eşkâlinin tanımı, varsa lakabı ya da unvanı ardından ismi, beraberinde kaç kişi olduğu, hangi amaçla nereye gideceklerinin bilgileri kaydedilirdi. Ancak bu defterde diğerlerinden farklı olarak eşkâl bilgileri yazılmamış, onun yerine kişilerin ticaret amacıyla getirdikleri emtialar hakkında bilgiler kaydedilmiştir. Örneğin;

‘Karaburç karyesinden Ramazan dayı yükde ber vech-i bâlâ on ayar hinta getirüb her ayarını dokuzar guruş baha ile satmıştır. Bu surette bir buçuk ayarı ba kiley-i İstanbuli on üç buçuk guruştur.

Hinta ayar 20 kıymeti guruş 9²⁵¹

Tablo 2.6. 26 Eylül 1834 tarihli Birgi Jurnal Defteri kaydına ait günlük bilgiler

Kişinin İsmi	Geldiği Yer	Mesleği	Ticaret Malı	Miktarı	Nereye Gideceği
Bıçakoğlu Hüseyin	Karaburç Nahiyesi		Hinta ²⁵²	2 yük ²⁵³	
Abdurrahman	Adağide Karyesi		Kavun	1 yük	
Hacı Mehmed	Adağide Karyesi		Kavun	2 yük	
Mehmed	Havulcuk Karyesi		Karpuz	1 yük	
Yorgi	Havulcuk Karyesi	Bahçıvan	Karpuz	2 yük	
Ali	Sahmiye(?) Karyesi		Üzüm	1 yük 60 kıyye ²⁵⁴	
Veysioğlu Mehmed	Adagüme Karyesi		Soğan	400 kıyye	

²⁵¹ BOA. D.CRD.d. 40536.

²⁵² Buğday.

²⁵³ Bir yük hayvanının (at, deve, eşek ya da katır) taşıdığı malın miktarını ifade etmektedir. Hayvanların ağırlığına göre değişiklik göstermektedir.

²⁵⁴ Eskiden Osmanlı Devleti’nde ağırlık temel ölçü birimi olarak kullanılan birime denirdi. Kıyye yerine okka da kullanılabilirdi. 1 okka 1.283 grama karşılık gelmekteydi.

Tablo 2.6. 26 Eylül 1834 tarihli Birgi Jurnal Defteri kaydına ait günlük bilgiler (devamı)

Mustafa	Ödemiş	Zincirci	Sarı Sahtiyan ²⁵⁵	5 adet	
Koca Mehmed		Debbağ ²⁵⁶	Kırmızı Sahtiyan	4 adet	
Seyyid Abdurrahman	Ödemiş				Daneci (?)
Hacı İbrahim	Hızırlık Mahallesi		Kösele	14 adet	Tire
Konstandi	Birgi				Rodos
Hacı Mehmed	Akmescid Mahallesi	Tacir ²⁵⁷	Kırmızı Sahtiyan	2 yük 400 adet	İzmir

26 Eylül 1834 tarihli sayfada toplam on üç adet kayıt mevcuttur. Tabloya göre kayıtlar incelendiğinde 2 kişinin gayrimüslim diğer 11 kişinin Müslüman olduğu görülmektedir. En çok tekrar edilen Müslüman ismi ise Mehmet'tir. Dört kişinin meslekleri belirtilmiş olup, buna göre bahçıvan, debbağ, tacir ve zincirci yazılan mesleklerdir. Ticaret ürünlerinde en çok 3'er yük ile kavun ve karpuz, ardından 2 yük ile hinta gelmektedir. Gıda maddelerinin devamı ise, 400 kıyye ile soğan ve 60 kıyye ile üzumdür. Hemen ardından deri ürünlerinde 444 adet ile kırmızı sahtiyan birinci gelmektedir. Ardından 10 adet ile kösele ve 5 adet ile sarı sahtiyan takip etmektedir. Kayıtlardan sadece üç kişinin gideceği yerler belli olup, bunlar sırasıyla Tire, Rodos ve İzmir'dir.

Ayrıca belirtmek gerekir ki, gayrimüslimlerden rum olan Konstandi'ye ait jurnal kaydı, bir mürûr kaydı olup kişinin bir ay izin ile Rodos'a gittiği bilgisini içermektedir. Bir diğer mürûr kaydı ise Seyyid Abdurrahman Efendiye ait olup, erzak almak için Daneci (?)'ye gitmiştir.

²⁵⁵ Genellikle keçi derisinden yapılarak, tabaklanıp daha sonra boyanan deri.

²⁵⁶ Deriyi terbiye eden kimse, sepici, tabak.

²⁵⁷ Ticaret ile uğraşan kimse, tüccar.

Tablo 2.7. 27 Eylül 1834 tarihli Birgi Jurnal Defteri kaydına ait günlük bilgiler

Kişi İsmi	Nereden	Meslek	Ürün	Miktarı	Nereye Gideceği
Mehmed	Horzum		Hınta	1 yük	
Mehmed	Horzum		Hınta	1 yük	
Hasan	Uşak		Peynir	3 yük 240 kıyye	
Hatipoğlu Abdullah	Uşak		Peynir	3 yük 40 kıyye	
Dürbelioğlu Mustafa	Havulcuk Karyesi		Karpuz	2 yük	
Âlim Mehmed	Havulcuk Karyesi	İmam	Karpuz	5 yük	
İbrahim	Sahmiye(?) Karyesi		Üzüm	60 kıyye	
Memiş oğlu Mehmed	Sahmiye(?) Karyesi		Üzüm	2 yük 120 kıyye	
Hasan		Debbağ	Kösele	8 adet	
Mihail ve Konstandi		Dülger ²⁵⁸			Rodos
Hacı Abdullah	Bayındır		Kösele Sahtiyan	10 adet kösele 36 sahtiyan	Bayındır

27 Eylül 1834 tarihli sayfada ise toplam 11 adet kayıt mevcuttur. Tabloda verilen bilgilere göre bu kayıta yer alan toplam 12 kişiden, 2 kişinin gayrimüslim diğer 10 kişinin Müslüman olduğu görülmektedir. En çok tekrar edilen Müslüman ismi ise Mehmet ve Abdullah'tır. 4 kişinin meslekleri belirtilmiş olup, bunlar sırasıyla imam, molla, debbağ ve dülger meslekleri ile uğraşan kişilerdir. Ticaret ürünlerinde gıda maddesi olarak en çok ürün 7 yük ile karpuzdur. Daha sonra ise 3'er yük ile üzüm ve peynir gelmektedir. Hınta ise 2 yük olup 8 ayar²⁵⁹ olduğu yazılmıştır. Deri ürünlerinin miktarı ise 36 adet sahtiyan ile 18 adet kösele olarak kaydedilmiştir. Kayıtlardan sadece iki kişinin gideceği yerler belli olup, bunlar sırasıyla Rodos ve Bayındır'dır.

Ayrıca seyahat izni olarak yazılan mürûr kaydı, gayrimüslimlerden Mihail ve Konstandi'nin iki ay izin ile Rodos'a gittiği bilgisini içermektedir.

²⁵⁸ Tahta ve ağaç işleri ile uğraşan usta.

²⁵⁹ Bir hububat ölçü birimi olup, miktarı kazâlara göre değişiklik göstermektedir.

Tablo 2.8. 28 Eylül 1834 tarihli Birgi Jurnal Defteri kaydına ait günlük bilgiler

Kişi İsmi	Nereden	Meslek	Ürün	Miktarı	Nereye Gideceği
Kara İsmail	Kutlubey karyesi		Hınta	2 yük	
Partaloğlu Süleyman	İnegöl kazası Mecelli karyesi		Astar	150 top	
Haymaniçli Süleyman	İnegöl kazası Mecelli karyesi		Astar	150 top	
Kel Abdullah	Adagide karyesi		Kavun	2 yük	
Hacı Halil	Adagide Karyesi		Kavun	2 yük	
Hacı İmam	Havulcuk karyesi		Karpuz	1 yük	
Hacı İbrahim		Debbağ	Gön ²⁶⁰	1 adet	
Bedel Mustafa		Debbağ	Kösele	5 adet	
Mustafa		Debbağ	Kırmızı Sahtiyan	1 adet	
Hasan	Hızırılık Mahallesi	Tacir	Kırmızı Sahtiyan	55 adet	Tire
Ohannes	Ödemiş		Kırmızı Sahtiyan	4 adet	Ödemiş

28 Eylül 1834 tarihli sayfada 11 adet kayıt bulunmaktadır. Tablodaki bilgiler değerlendirildiğinde 1 kişinin gayrimüslim diğer 10 kişinin Müslüman olduğu görülmektedir. En çok tekrar edilen Müslüman ismi ise Süleyman ve Mustafa'dır. Dört kişinin meslekleri belirtilmiş olup, kişilerin üç tanesi debbağ iken bir kişi tacirdir. Ticaret ürünleri içerisinde gıda ürünlerinden ilk sırada en çok 4 yük ile kavun varken, ardından 2 yük ile hınta ve 1 yük karpuz gelmektedir. Kumaş ve deri ürünlerinde ise en çok 300 top astar gelirken, 60 adet kırmızı sahtiyan, 5 adet kösele ve 1 adet gön kaydedilmiştir. Kayıtlardan sadece iki kişinin gideceği yerler belli olup bunlar sırasıyla Tire ve Ödemiştir.

²⁶⁰ Diğer deri ürünlerine göre daha belirsiz olup, işlenmiş ya da işlenmemiş kaba bir deri türü olarak kullanılmaktadır.

Tablo 2.9. 29 Eylül 1834 tarihli Birgi Jurnal Defteri kaydına ait günlük bilgiler

Kişi İsmi	Nereden	Meslek	Ürün	Miktar	Nereye Gideceği
Ramazan	Karaburç nahiyesi		Hınta	1 yük	
Çelikoğlu Mehmed	Adagide Karyesi		Kavun	2 Yük	
Koca Mehmed	Adagide Karyesi		Kavun	2 yük	
Hacı İbrahim	Adagide Karyesi		Karpuz	7 yük	
İbrahim	Samid karyesi		Üzüm	10 yük 900 kıyye	
Hüseyin	Samid karyesi		Üzüm	2 yük 120 kıyye	
Minol		Dibekçi	Kırmızı Sahtiyan	1 adet	
Mehmed		Debbağ	Sahtiyan	2 adet	
Mehmed		Zenneci	Meşin ²⁶¹	5 adet	
Hacı İbrahim		Debbağ	Gön	1 adet	
Hacı Salih	Ödemiş		Kırmızı Sahtiyan	2 adet	Ödemiş
Ali	Ödemiş	Eskici	Kösele	10 adet	Ödemiş

29 Eylül 1834 tarihli sayfada 12 adet kayıt yer almaktadır. Tabloda verilen bilgilere göre, kaydedilen 11 kişinin Müslüman 1 kişinin gayrimüslim olduğu görülmektedir. En çok tekrar edilen Müslüman ismi ise Mehmet ve İbrahim'dir. 5 kişinin meslekleri belirtilmiş olup, bunlar dibekçi, debbağ, zenneci ve eskicidir. Ticaret ürünleri içerisinde gıda ürünlerinde 1020 kıyye ve 12 yük ile üzüm ilk sırada yer almaktadır. Daha sonra sırasıyla 7 yük karpuz, 4 yük kavun ve 1 yük ile hınta gelmektedir. Hemen ardından deri ürünlerinde ise 10 adet kösele, 5 adet meşin, 3 adet kırmızı sahtiyan, 2 adet rengi belirtilmeyen sahtiyan ve 1 adet gön bilgileri yer almaktadır. Kayıtlarda iki kişinin gideceği yer belirtilip, Ödemiş olarak kaydedilmiştir.

²⁶¹ İşlenmiş koyun derisi çeşididir.

Tablo 2.10. 30 Eylül 1834 tarihli Birgi Jurnal Defterine kaydına ait günlük bilgiler

Kişi İsmi	Nereden	Meslek	Ürün	Miktar	Nereye Gideceği
Hüseyin	Haliller Karyesi		Hınta	3 yük	
Hacı Hüseyin	Gereli Karyesi		Şa'ir ²⁶²	2 yük	
Kırlı Ali	Havulcuk karyesi		Şa'ir	3 yük	
Top İbrahim	Havulcuk karyesi		Kavun	2 yük	
Kel Ali	Adagide Karyesi		Kavun	1 yük	
Molla İbrahim	Balyambolu kazası		Armud	2 yük 125 kıyye	
Ali	Balyambolu kazası		Soğan	2 yük 120 kıyye	
Ahmed	Ödemiş	Bardakçı	Desti ²⁶³	26 adet	
Hafız Mehmed	Nazilli	Hâkim			Nazilli
Acem Evans	Ödemiş		Hariri	12 kıyye	Ödemiş
Mehmed	Sinne Mahallesi	Tacir	Kösele	27 adet	Güzelhisar

30 Eylül 1834 tarihli sayfada 11 adet kayıt bulunmaktadır. Tablodaki bilgileri incelediğimizde 1 kişinin gayrimüslim diğer 10 kişinin Müslüman olduğu görülmektedir. En çok tekrar edilen Müslüman ismi ise Ali'dir. 3 kişinin meslekleri belirtilmiş olup, buna göre zikredilen meslekler bardakçı, tacir ve hâkim idi. Ticaret ürünlerinde en çok gıda ürünü 5 yük ile şa'ir, ardından 3'er yük ile kavun ve hınta gelmektedir. 2'şer yük ile soğan ve armudda en az olan üründür. Hemen ardından deri ürünlerinde 27 adet ile deriden yapılan kösele gelmektedir. Daha sonra ise 26 adet ile toprak ürünü olan desti yer almaktadır. Bu ürünlere göre daha az olan ise 12 kıyye ile hariri olmuştur. Kayıtlardan sadece üç kişinin gideceği yerler belirtilmiş olup bunlar sırasıyla Nazilli, Ödemiş ve Güzelhisar'dır.

Seyahat izni olarak yazılan kayıt, Hâkim Hafız Mehmed'in Nazilli'ye gitmek üzere yola çıktığı bilgisini içermektedir.

²⁶² Arpa.

²⁶³ Gövdesi geniş, boğazı dar, kulplu, emzikli veya emziksiz, topraktan yapılıp fırında pişirilmiş su kabı.

Tablo 2.11. 1 Ekim 1834 tarihli Birgi Jurnal Defterine kaydına ait günlük bilgiler

Kişi İsmi	Nereden	Meslek	Ürün	Miktar	Nereye Gideceği
Kadı Hüseyin	Bezdegüme Karyesi		Hınta	2 yük	
Kara Mehmed	Bezdegüme Karyesi		Şa'ir	3 yük	
Hacı Velioğlu Ali	Uşak Kazası		Leblebi Nohut	200 kıyye 60 kıyye	
Mehmed	Adagide Karyesi	Urgancı	Kavun	1 yük	
Kel Ali	Adagide Karyesi		Kavun	1 yük	
Hacı Halil	Adagide Karyesi		Kavun	1 yük	
Molla Mehmed	Havulcuk Karyesi		Karpuz	2 yük	
Pehlivanoğlu Mehmed	Samid Karyesi		Üzüm	60 kıyye	
Hasan		Debbağ	Gön	1 adet	
İsmail		Debbağ	Kırmızı Sahtiyan	1 adet	
Hacı Mehmed		Debbağ	Kırmızı Sahtiyan	94 adet	
Hacı Mehmed	Saray Mahallesi		Duhan ²⁶⁴	2 yük 200 kıyye	İzmir
Mustafa ve İsmail Efendi	Manisa				Güzelhisar

1 Ekim 1834 tarihli sayfada 13 adet kayıt bulunmaktadır. Tabloda verilen bilgilere göre bu kayıta yer alan kişilerin tümünün Müslüman olduğu görülmektedir. En çok tekrar edilen Müslüman ismi ise Mehmet'tir. 4 kişinin meslekleri belirtilmiş olup, bunlardan 3 kişi debbağ bir kişi urgancıdır. Ticaret ürünleri içerisinde gıda maddesi olarak en çok ürün 3'er yük ile şa'ir, ve kavundur. Daha sonra 2'er yük ile hınta ve karpuz gelmektedir. Duhan ise 2 yük olup 200 kıyyedir. Leblebi 200 kıyye, nohut ve üzüm ise 60'ar kıyye olarak yazılmıştır. Deri ürünlerinin miktarı ise 95 adet kırmızı sahtiyan ve 1 adet gön olarak kaydedilmiştir. Kayıtlarda sadece üç kişinin gideceği yerler belirtilmiş olup bunlar Güzelhisar ve İzmirdir.

²⁶⁴ Yaprakları kıyılıp içilen ot, tütün.

Tablo 2.12. 2 Ekim 1834 tarihli Birgi Jurnal Defteri kaydına ait günlük bilgiler

Kişi İsmi	Nereden	Meslek	Ürün	Miktarı	Nereye Gideceği
Koca Osman	Karaburç Karyesi		Hınta	1 yük	
Şemitoğlu Mehmed	Karaburç Karyesi		Peynir	1 yük 70 kıyye	
Ali	Manisa	Balcı	Toprak çanak	1 yük	
Mehmed	Balyambolu	Keçeci	Armud	1 yük 80 kıyye	
İbrahim		Debbağ	Sahtiyan	4 adet	
Abdullah		Debbağ	Sahtiyan	1 adet	
Hacı Abdurrahman		Debbağ	Kösele	2 adet	
Hasan		Debbağ	Kösele	2 adet	
Kara Süleyman		Debbağ	Gön	1 adet	
Abdullah	Balıkesir	Katırcı	Peynir	3 yük 200 kıyye	
Karagöz İsmail	Öskesler Mahallesi		Cild kese	100 adet	Manisa
Abdurrahman	Sinne Mahallesi	Bohçacı			Güzelhisar

2 Ekim 1834 tarihli sayfada 12 adet kayıt yer almaktadır. Tabloda verilen bilgilere göre bu kayıta yer alan kişilerin Müslüman olduğu görülmektedir. En çok tekrar edilen Müslüman ismi ise Abdullah ve Abdurrahman'dır. 9 kişinin meslekleri belirtilmiş olup, bunlardan 5 tanesi debbağ iken diğer meslek erbabları balcı, keçeci, katırcı ve bohçacıdır. Ticaret ürünleri içerisinde gıda maddelerinden en fazla ürün 4 yük ürün ile peynirdir. Daha sonra 1 yük ile hınta, 80 kıyye armud gelmektedir. Toprak ürünü olan çanak ise 1 yüktür. Deri ürünlerinin miktarı ise 5 adet sahtiyan, 4 adet kösele ve 1 adet gön olarak kaydedilmiştir. Kayıtlardan iki kişinin gideceği yerler belli olup sırasıyla Manisa ve Güzelhisar olarak belirtilmiştir.

Bohçacı olan Abdurrahmanın kaydı ise mürûr kaydı olup 10 gün izin ile Güzelhisar ve Ada taraflarına gideceği kaydedilmiştir.

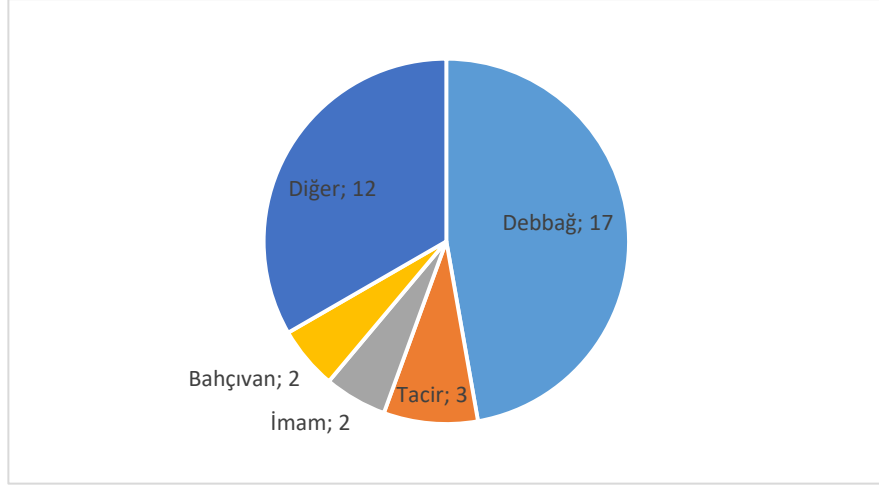
Tablo 2.13. 3 Ekim 1834 tarihli Birgi Jurnal Defteri kaydına ait günlük bilgiler

Kişi İsmi	Nereden	Meslek	Ürün	Miktarı	Nereye Gideceği
Hacı Mehmed	Hisarlı Karyesi		Hinta	2 yük	
Hüseyin	Hisarlı Karyesi		Şa'ir	2 yük	
Sarı Mehmed	Kaymakçı Karyesi		Kavun	1 yük	
Çetoğlu Hasan	Adagide Karyesi		Kavun	1 yük	
Ali	Havulcuk Karyesi		Karpuz	1 yük	
Hüseyin	Bademiye Karyesi	İmam	Armut	2 yük 120 kıyye	
Hacı Mehmed		Debbağ	Kırmızı Sahtiyân	1 adet	
Hacı İsmail		Debbağ	Gön	1 adet	
Dimitri	Bezdegüme Karyesi	Bahçıvan			Rodos

3 Ekim 1834 tarihli sayfada 9 adet kayıt bulunmaktadır. Tabloda verilen bilgilere göre bu kayıta yer alan 9 kişinin 1 tanesi gayrimüslim olup geriye kalan 8 kişinin Müslüman olduğu görülmektedir. En çok tekrar edilen Müslüman ismi ise yine Mehmet'tir. Dört kişinin meslekleri belirtilmiş olup, bunlardan ikisi debbağ iken diğer meslek sahipleri imam ve bahçıvandır. Ticaret ürünleri içerisinde 2'şer yük olan gıda ürünleri hinta, şa'ir, kavun ve armuttur. Daha sonra ise 1 yük ile karpuz gelmektedir. Deri ürünlerinde 1 adet kırmızı sahtiyân ve 2 adet gön kaydedilmiştir.

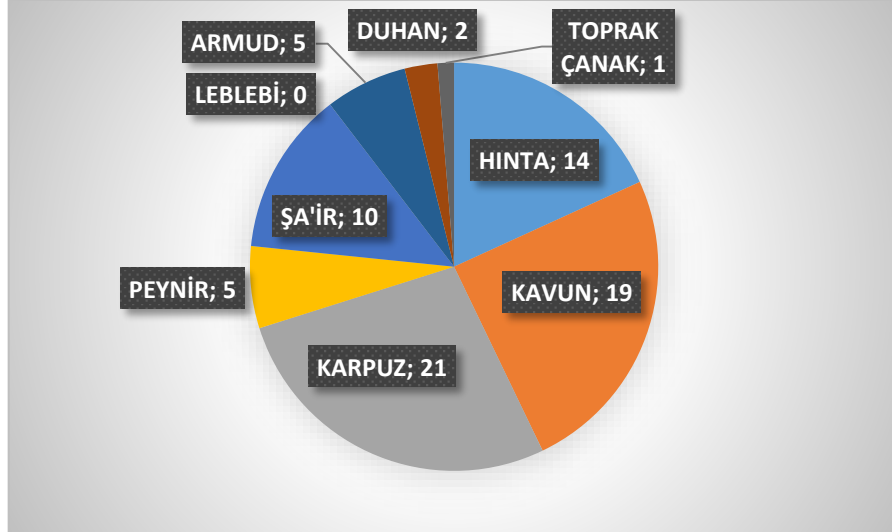
Kayıtlardan bir kişinin gideceği yer belli olup, bahçıvan Dimitri'nin seyahat izni olarak 3 ay müddetle Rodos taraflarına gideceği kaydedilmiştir.

92 adet jurnal kaydından mesleği ile birlikte yazılanlar 36 kişidir. 17 kişi ile en fazla kişinin meslek erbabı olduğu debbağlıktır. İktisadi bir değer taşıyan hayvan derilerin işlenmesi işi ile uğraşan kişiye debbağ denmektedir. Debbağların getirdiği ürünler içerisinde en fazla ürün 5 adet ile kırmızı sahtiyândır. Belgelerde yer alan kayıtlarda sahtiyân, gön, meşin ve kösele olmak üzere dört farklı deri cinsinden bahsedilmektedir. Keçi derilerinin işlenmesine sahtiyân, büyükbaş hayvanların derilerinin işlenmesinden elde edilen kalın deriye gön, koyun derisine meşin ve yine büyükbaş hayvanların derilerinin tabaklanmasından sonra elde edilen sert deriye kösele denmektedir.

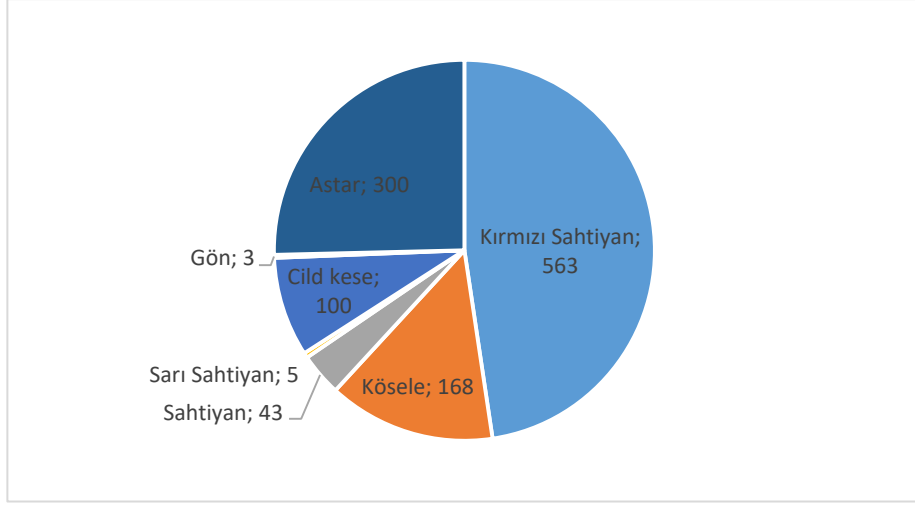

Şekil 2.4. Birgi Jurnal Defteri kayıtlarına göre seyahat eden kişilerin meslekleri

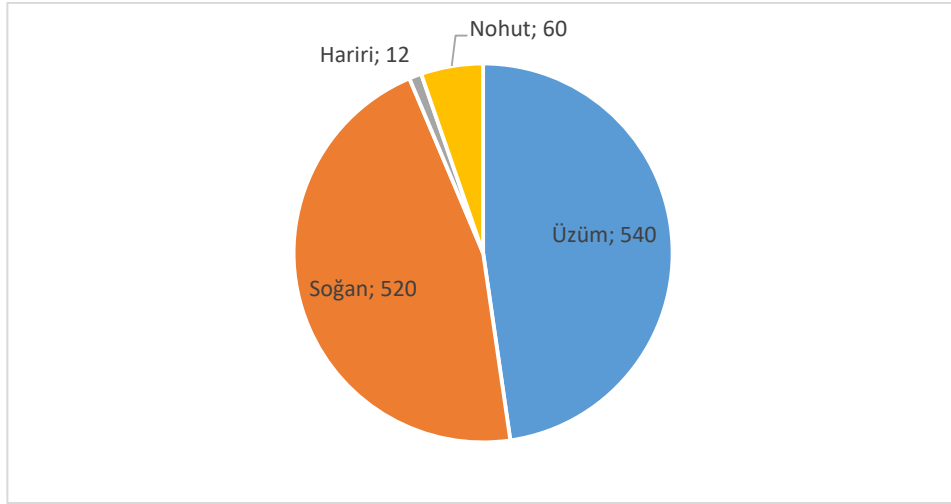
Ticaret mallarından bazı ürünler yük bazı ürünler kıyye ile yazılmış, bazıları da adet olarak verilmiştir. Belgelerde geçen kavun, karpuz, hinta ve şair yük ile yazılmışken üzüm, peynir, soğan, armud, leblebi ve nohut kıyye ile yazılmıştır. Deri ve toprak ürünleri olan kösele, sahtiyân, gön, desti ve cild kese ise adet olarak belirtilmiştir. Bunların dışında duhan ve hariri kıyye ile astar ise top ile yazılmıştır.

Şekil 2.5. Birgi Jurnal Defteri kayıtlarına göre yük ile gelen ticari ürünler

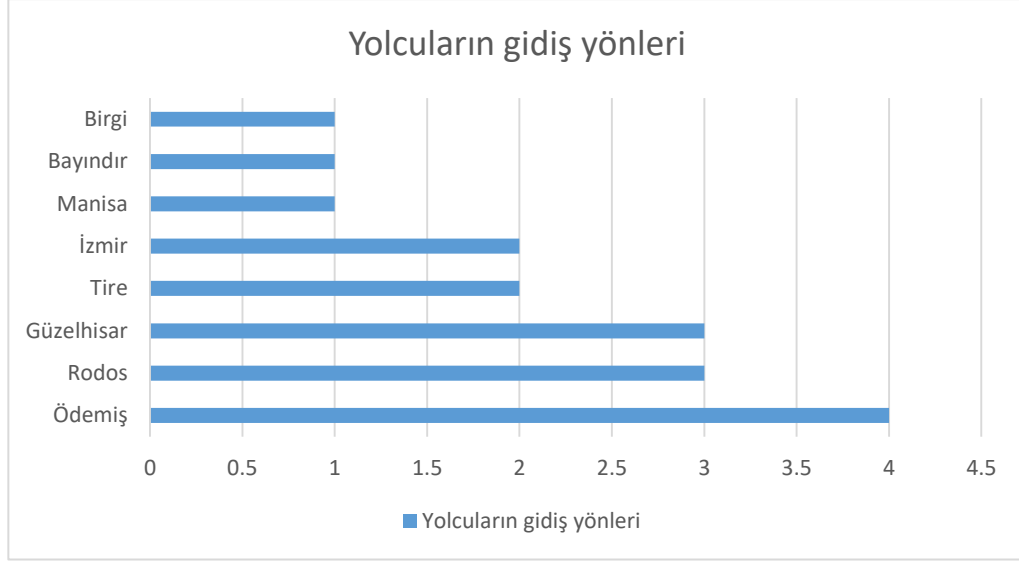

Şekil 2.6. Birgi Jurnal Defteri kayıtlarına göre adet ile gelen ticari ürünler

Şekil 2.7. Birgi Jurnal Defteri kayıtlarına göre kıyye ile gelen ticari ürünler

Deftere kayıtlı kişilerin çoğunluğu Birgi kazasından olup 12 kişi ile en fazla Adagide karyesinden, sonra ise 9 kişi ile Havulcuk karyesinden olup kaydedilen kişiler çoğunluktadır. Bunlar dışında 16 kişi dışarıdan gelmiş olup en çok 6 kişi ile Ödemiş'ten gelen vardır. Nereye gidecekleri belli olan ise 17 kişi kaydedilmiştir. Bunlardan 4 kişi Ödemiş, 3 kişi Rodos, 3 kişi Güzelhisar, ikişer kişi Tire ve İzmir olmak üzere bunlar dışında 1 kişi Birgi, Mağnisa ve Bayındır yazılmıştır. Ayrıca kayıtlar arasında 6 kayıt mürûr kaydı olup Rum milletinden olan Konstandi, Dimitri ve Mihail ile Konstandi Rodos'a, Müslüman olan Hafız Mehmed Nazilli'ye, Abdurrahman Güzelhisar ve Ada tarafına, Seyyid Abdurrahman ise Daneciye gitmek için izin almışlardır.

Şekil 2.8. Birgi Jurnal Defterine göre yolcuların gidiş yönleri

Belgelerde 92 kişiden sekiz adet kayıta adı geçen 9 kişi gayrimüslim iken buna karşılık toplam 83 kişi Müslümandır. En çok tekrar eden Müslüman ismi 25 kişi ile Mehmed, ardından 9 kişi ile Ali ve 9 kişi ile İbrahim olmuştur. Gayrimüslimlerde ise Konstandi ismi iki kişide kullanılmıştır.

Defterde yer alan bir kayıta, “*yeni teşkil olunan muhtarlıklarına bu görevleri gereği birer mühür verilmektedir. Günümüzdeki uygulama da böyledir. Sıkça başa gelebilecek bir durum olduğu için eğer Mahalle Muhtarlarına verilmiş olan mühürleri kaybolursa ne yapılacağı henüz tam bilinmediği bir kayıttan anlaşılmaktadır. Nitekim bu kayda göre, kaybeden muhtarın mührünü nasıl ve ne zaman kaybettiğini acilen merkezi yönetime bildirmek zorunda olduğuna dair emir Tatar Osman Ağa tarafından Aydın Sancağı yönetimine ulaştırılmış olduğu*”²⁶⁵ belirtilmiştir.

2.4. Tire Kazası Jurnal Defteri

Aydın Sancağı Tire kazasına ait, 8 Cemaziyelâhir 1254- 16 Cemaziyelâhir 1254 (29 Ağustos 1838- 6 Eylül 1838) tarihleri arasında yazılmış 12 sayfadan oluşan jurnal defteridir. ML.CRD.d 231 katalog numarası ve ‘*Aydın Sancağı Tire kazası vukuat jurnal defteri*’ adı ile arşivde yer almaktadır. 9 günlük zaman dilimini içerisinde kazâda meydana gelen olayların kaydedildiği bilgilerde 78 adet mürûr kaydı bulunmaktadır. Defterlerde kayıtlar günlük tarih atılarak yazılmıştır. Seyahat izin belgeleri kayıtlarında izlenen yöntem seyahat edenin

²⁶⁵ BOA. D.CRD.d. 40536, s.8.

memleketi, kişinin eşkâlinin tanımı, varsa lakabı ya da unvanı ardından ismi, beraberinde kaç kişi olduğu, hangi amaçla nereye gideceklerinin bilgilerinin kaydedilmesi şeklindeydi. Örneğin;

‘Zincirli Medrese ahalisinden talebe-i ûlûmdan kısa boylu ter bıyıklı Molla Abdullah celb-i maaş için ba tezkere İzmir gitmiştir.’²⁶⁶

Jurnal defterlerinin yazılmasında belirli bir yöntem takip edilse de, yazılan bilgilerin hepsinin aynı nitelikte olmadığı görülmektedir. Bazı kişilerin seyahat nedenleri, bazılarının konaklama süreleri ile konakladıkları han isimleri, bazılarının da yanında yolculuk eden kimselerin isimleri yazılmamıştır. Kayıtlarda sadece 9 kişinin seyahat süreleri belirtilmişken, 2 kişinin kaldıkları yer belli olup süreleri yazılmamıştır.

Örneklerle açıklayacak olursak;

‘Rumiyân mahallesinde 401 rakamında mukayyed kısa boylu kır sakallı Konstanti ba tezkere Kuşadasına gitmiştir.’²⁶⁷ Konstanti’nin oturduğu yer, eşkâl ve isim bilgileri ile gideceği yer belli iken seyahat nedeni yazılmamıştır.

‘İzmir ahalisinden bundan akdem vürud edip bir müddetten beri kaza-i mezburede efendi mümaileyh haricinde misafir olan Nezaket Hatun bu defa ba tezkere yine izmire avdet etmiştir.’²⁶⁸ Bir süredir handa konaklayan Nezaket Hanımın eşkâli verilmediği gibi, kaç gün konakladığı kaydedilmemiştir.

‘Medine-i İzmir muhassılı ve İhtisab Nazırı devletlü Dede Mustafa Ağa tarafından bir müddetten berü kaza-i mezburede İhtisâb memurluğu azametiyle müstahdem olan orta boylu kır sakallı Hacı Feyzullah ve maiyyetinde zevcesi ve kayınvalidesi ve bir nefer arab cariyesiyle ve iki nefer uşağıyla cem’a altı nefer bu defa memuriyetinden infisaliyle gelüb İzmir gitmişlerdir.’²⁶⁹ Bu örnekte olduğu gibi Hacı Feyzullah’ın yanında seyahat ettiği kişilerin isimleri zikredilmemiştir.

Dokuz günlük zaman dilimine ait bilgilerin yer aldığı defterde toplam 296 kişi kaydedilmiştir. En fazla kişinin yer aldığı 43 numaralı ‘Aydın Eyaleti Nazırı Mehmet Tahir

²⁶⁶ BOA. ML.CRD.d. 231, s.2.

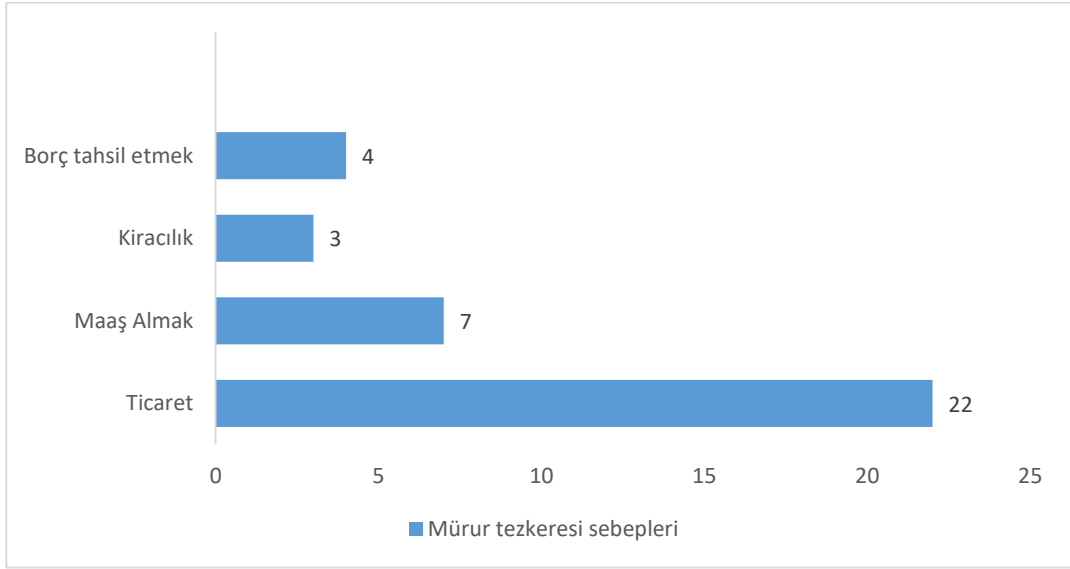
²⁶⁷ A.y.

²⁶⁸ A.y.

²⁶⁹ BOA. ML. CRD. 231, s.2.

*Paşa'nın 146 subay ile iki gece konaklamasına dair bilgi veren jurnal kaydı'dır.*²⁷⁰ Bir diğeri ise 61 numaralı '*Bağdatlı olan Derviş İsmailin 17 neferi ile Denizliye gittiği*' kayıttır. 78 jurnalden 66 tanesi tek kişi için yazılmışken 11 tanesinde birden fazla kişi kaydedilmiştir.

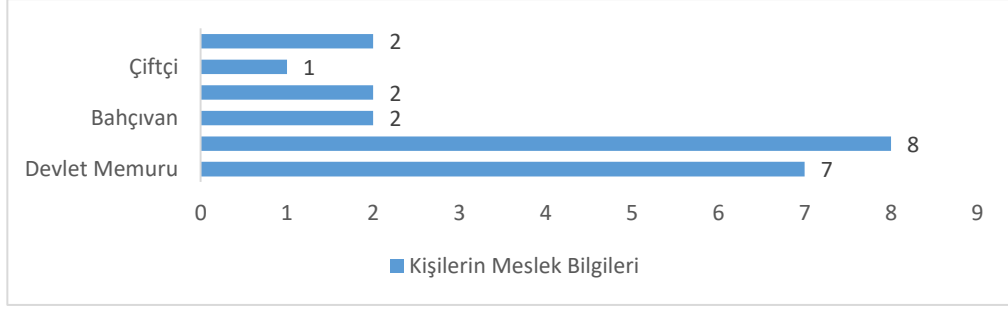
Verilen bilgilerde sadece 43 kişiye ait seyahat sebebi bellidir. 22 kişi ile en çok seyahat sebebi ticaret olup bir diğer sebep ise 7 kişi ile maaş almak için deftere yazılmış kimselerdir. En az seyahat sebepleri arasında ise aileyi ziyaret etmek, memuriyetten ayrılmak ve iş kurmak söylenebilir. Bunların dışında bir adet kayıt acil olarak yazılmıştır.

Şekil 2.9. Tire Jurnal Defterine göre mürûr tezkeresi alanların sebepleri

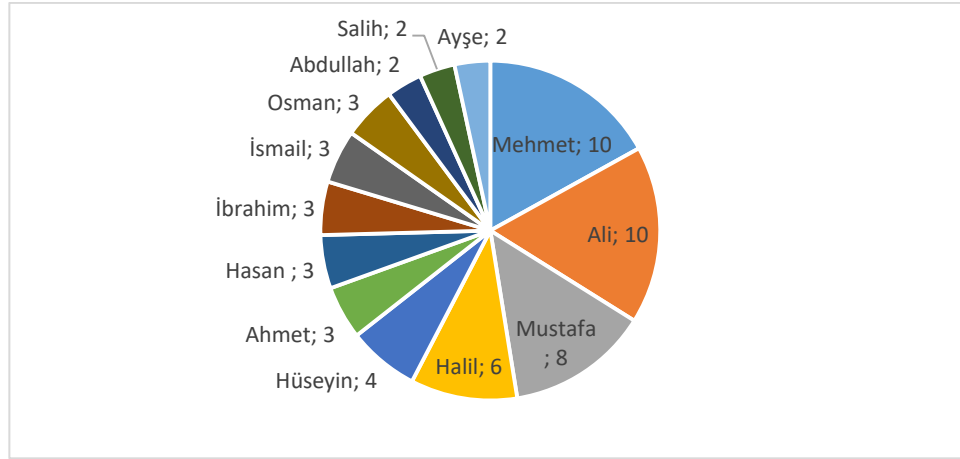
Kayıtlar arasında 25 kişinin meslekleri yazılmıştır. Devlet memuru başlığı altında Muaccelat Nazırı, İhtisab Nazırı, Felatun Nazırı, Voyvoda, Kaymakam ve Tercüman yer almaktadır. Esnaf başlığı altında ise kasap, kahveci, şekerci, şerbetçi ve tüccar bulunmaktadır. Bunlar dışında ise bahçıvan, mimar, dellak, tefeci ve rençber meslekleri kaydedilmiştir. Buradan hareketle tezkeresiz seyahat etmenin sadece halka uygulanan bir sistem olmadığı, statüsü sahibi insanlara da uygulandığı görülmektedir. Mesleği ya da konumu fark etmeksizin, seyahat etmek isteyen herkes tezkere almak zorundaydı.

²⁷⁰ BOA. ML. CRD. 231, s.6.

Şekil 2.10 Tire Jurnal Defterine göre seyahat eden kişilerin meslekleri

Tire Jurnal Defterinde isimleri geçen 296 kişiden 24 kişi gayrimüslim olup geriye kalan kişiler Müslümandır. İsimleri belirtilmeyen kişilerde nefer olarak yazılmıştır. İncelenen 9 kayıttan 8 kişisi kadındır. 20 adet kadın nefer tespit edilmiş olup, 8 kadının isimleri açıkça yazılmıştır. İsimler Nezaket, Ayşe, Fatma, Halime, Sıdıka, Emine ve Benefşe'dir. 31 adet erkek isminden ise en çok tekrar edilen isimler Mehmet, Ali ve Mustafa'dır.

Şekil 2.11 Tire Jurnal Defterine göre seyahat eden kişilerin isimleri

İncelediğimiz belgelerde uşak ya da cariye sahibi olan kişilere ait 3 adet kayıt tespit edilmiştir. Kayıtlardan ikisinde uşak ve cariye ismi ile açıkça yazılırken diğer kayıta belirtilmemiştir.

50 numaralı kayıttan 'Kaza-i mezbure voyvodası Mehmet Nuri Bey efendinin teb'alarından orta boylu kumral bıyıklı Tahir Bey ve maiyyetinde uşağı orta boylu kara bıyıklı Hüseyin ve orta boylu ince kumral bıyıklı İbrahim mezunen ba tezkere Sivas tarafına gitmiş olduğu'²⁷¹ ifade edilmiştir.

²⁷¹ BOA. ML. CRD. 231, s.8.

64 numaralı kayıta ‘İzmir ahalisinden misafirandan bundan akdem vürud iden Ali reis Mahallesi sakinlerinden orta boylu Siddıka Ve validesi Emine ve zenci cariye Benefşe Bu defa ba tezkere yine ol tarafa avdet etmiş olduğu’²⁷² belirtilmiştir.

9 numaralı kayıta ‘Medine-i İzmir muhassılı ve İhtisab Nazırı devletli Dede Mustafa Ağa tarafından bir müddetten berü kaza-i mezburede İhtisâb memurluğu hazametiyle müstahdem olan orta boylu kır sakallı Hacı Feyzullah ve maiyyetinde zevcesi ve kayınvaldesi ve bir nefer arab cariyesiyle ve iki nefer uşağıyla cem’a altı nefer bu defa memuriyetinden infisaliyle gelüb izmire gittiği’²⁷³ kaydedilmiştir. Belgede geçen zevce, kayınvalide ve cariye isimleri zikredilmemiştir.

Belgelerde aslen Tireli olmayıp Tire’yi seyahat güzergâhı olarak kullanan ve buradan gelip geçen, 33 kişi ile ilgili 26 kayıt bulunmaktadır.

Tablo 2.14: Tireli olmayıp Tire üzerinden yolculuk yapan kişilere ait bilgiler

Memleket	İsim	Gideceği Yer
İzmir	Hacı Feyzullah	İzmir
İzmir	Ahmet Efendi	İzmir
İzmir	Nezaket Hatun	İzmir
Kuşadası	Mimarbaşı	Kuşadası
İzmir	Ervah	İzmir
Bayındır	Mustafa	Tavas
Nazilli	Mustafa	İstanbul
Alâiye	Ali, İbrahim, Hasan	Alâiye
Alâiye	Ahmet, Muhammed, Hasan, Mehmed, Halil	Alâiye
Ödemiş	İsmail	Manisa
Aydın	MehmetTahir	Aydın
Manisa	Emin	Manisa
Rodos	Halil Ağa	Rodos
Isparta	Salih	Bayındır
Kastamonu	Mustafa	Ödemiş
Nazilli	Hacı Mehmed Kadir	Güzelhisar
Aydın	Mustafa	Güzelhisar
Güzelhisar	Abdullah	Güzelhisar
Bayındır	Nazif	Güzelhisar
Alaşehir	Betru	Güzelhisar
Uşak	Abdurrahman	İzmir
Aydın	Muhammed	İzmir
Kuşadası	İstati	Kuşadası
Erzincan	İsmail	Birgi
Bağdad	Hacı Mehmed	Güzelhisar
Dalama	Nikol	Kuşadası

²⁷² BOA. ML. CRD. 231, s.9.

²⁷³ BOA. ML. CRD. 231, s.2.

3. BÖLÜM

3. AYDIN SANCAĞI'NA AİT BİR ADET JURNAL DEFTERİ ÖRNEĞİ: BİRGİ²⁷⁴

[SAYFA 1]

Mah-ı cemaziyelevveliye mahsub Birgi ve Keles kazalarının hafta-i rabi'e jurnalidir.

[SAYFA 2]

İşbu bin iki yüz elli senesi mâh-ı cemâziyelevvelinin yirmi ikinci gününden gayetine kadar Aydın Sancağına tabi Birgi kazâsının bir hafta içinde zuhûr eden vukuat yevmiyesinin mâh-ı mezburun dördüncü haftasının bervech-i atî beyân olunur.

Mâh-ı mezbûrun yirmi ikinci gününün vukuat yevmiyyesidir.

Yevm-i mezbûrede kazâ-i mezkûreye emtia ve ticâret ve maslaha ile vûsul için taşradan gelen kesanlar

[1]

Karaburç karyesinden Bıçakoğlu Hüseyin iki yükde bir bervech-i bâlâ on sekiz ayar hinta götürüp her âyarını dokuzar guruş baha ile satmıştır. Bu surette buçuk âyarı bâ kile-i İstanbuli on üç buçuk guruştur.

Hinta ayar 18 kıymet guruş 9

[2]

Adagide karyesinden Abdurrahman bervech-i bâlâ bir yük kavun götürüp bâ marifet-ül hesap on yedi guruş baha ile satmıştır.

Kavun yük 1 kıymet guruş 17

[3]

Karyeyi mezbûreden Hacı Mehmed bervech-i bâlâ iki yük kavun götürüp bâ marifet-ül hesap otuz dört guruşa baha ile satmıştır.

²⁷⁴ BOA. D.CRD.d. 40536.

Kavun yük 2 kıymet guruş 13

[4]

Havulcuk karyesinden Molla Mehmed bervech-i bâlâ bir yük karpuz getirüp bâ marifet-ül hesap on üç guruş baha ile satmıştır.

Karpuz yük 1 kıymet guruş 13

[5]

Karye-i mezbûreden bahçıvan Yorgi zımmî bervech-i bâlâ iki yük karpuz götürüp bâ marifet-ül hesap yirmi dört guruş baha ile satmıştır.

Karpuz yük 2 kıymet guruş 24

[6]

Sahmiye? karyesinden Ali yükde bervech-i bâlâ altmış kıyye üzüm getirüp her kıyyesine bâ marifet-ül hesap İhtisâb on paraya satmıştır.

Üzüm kıyye 60 kıymet para 10

[7]

Adagüme karyesinden Veysi oğlu Mehmed yükde bervech-i bâlâ dört yüz kıyye soğan götürüp her kıyyesine bâ marifet-ül İhtisâb dokuzar paraya satmıştır.

Soğan kıyye 400 kıymet para 9

[8]

Ödemişden zincirci Mustafa bervech-i bâlâ beş adet sarı sahtiyan götürüp bâ tamgay-ı İhtisâb otuz guruş baha ile satmıştır.

Sahtiyan aded 5 kıymet guruş 30

[9]

Debbağ Kara Mehmed bervech-i bâlâ dört adet kırmızı sahtiyan bâ tamgay-ı İhtisâb seksen guruş baha ile satmıştır.

Sahtiyan aded 4 kıymet guruş 80

[10]

Medine-i mezbur ahalilerinden seyahatden Seyyid Abdurrahman Efendi takriba-i tezkere daneciye erzak için gelmiştir.

Yevm-i mezburede kaza-i mezbureden emtia ve ticaret ve maslaha ile vusül için taşraya giden kesân

[11]

Hızırlık mahallesinden Hacı İbrahim takriben bu tezkere bervech-i bâlâ on adet kösele yüz doksân guruş baha ile alıp bâ tamgay-ı İhtisâb Tireye gitmiştir.

Kösele aded 10 kıymet guruş 190

[12]

Rum milletinden Konstandi nefer ba tezkere yirmi bir buçuk numarada mukayyed olup bir mâh müddetle vilayeti olan Rodos adasına avdet etmek üzere gitmiştir.

[13]

Akmescid mahallesinden Tacir Hacı Mehmed takriben bu tezkere iki yükde bervechi bâlâ dört yüz adet kırmızı sahtiyanı altmış bin guruş baha ile alup bâ tamgay-ı İhtisâb İzmire gitmiştir.

Sahtiyan aded 400 kıymet guruş 6000

[SAYFA 3]

Mâh-ı mezkûrun yirmi üçüncü gününün vukuatı yevmiyesidir.

Kazâ-i mezbûreye emtia ve ticaret ve maslaha ile vusül için taşradan gelen kesân

[14]

Horzum aşiretinden Mehmed bu kere bervech-i bâlâ sekiz âyar hinta getirüp her âyarını dokuzar guruş baha ile satmıştır. Bu surette bir buçuk âyarı bâ kile-i İstanbuli olarak

on üç buçuk guruştur.

Hınta âyar 8 kıymet guruş 9

[15]

Aşireti mezbureden Molla Mehmed yükde bervech-i bâlâ sekiz âyar hinta getirüb her âyarını dokuzar guruş baha ile satmışdır. Kezalik bir buçuk âyarı kile-i İstanbulî on üç buçuk guruştur.

Hınta ayar 8 kıymet guruş 9

[16]

Uşak kazasından Hasan üç yükde ber vechi bala iki yüz kırk kıyye peynir ile ba tezkere gelip beher kıyyesini ba marifetül ihtisab altmış beşer para baha ile satmıştır.

Peynir kıyye 240 kıymet para 65

[17]

Uşak kazâsından Hatipoğlu Abdullah üç yükde bervech-i bâlâ kırk kıyye peynir ile bu tezkere gelip beher kıyyesini bâ marifetül ihtisâb altmış para baha ile satmıştır.

Peynir kıyye 40 kıymet para 60

[18]

Havulcuk karyesinden Dürbelioğlu Mustafa bervech-i bâlâ iki yük karpuz getirüp marifeti-ül İhtisâb yirmi dört kuruş baha ile satmıştır.

Karpuz yük 2 kıymet guruş 24

[19]

Karye-i mezbûreden İmam Âlim Mehmed beş yük karpuz getirip bervech-i bâlâ her yükünü bâ marifet-ül İhtisâb on üç kuruş baha ile satmıştır.

Karpuz yük 5 kıymet guruş 13

[20]

Sahmiye? Karyesinden Kulak Molla İbrahim bu kere bervech-i bâlâ altmış kıyye üzüm getürüb her kıyyesini bâ marifet-ül İhtisâb on paraya satmıştır.

Üzüm kıyye 60 kıymet para 10

[21]

Karye-i mezbûreden sagir Memiş oğlu Mehmet iki yükde bervech-i bâlâ yüz yirmi kıyye üzüm getürüb her kıyyesini bâ marifet-ül ihtisâb on paraya satmıştır.

Üzüm kıyye 120 kıymet para 10

[22]

Debbağ Hasan bervech-i bâlâ sekiz adet kösele getürüb bâ tamgay-ı İhtisâb yüz kırk guruş baha ile satmıştır.

Kösele aded 8 kıymet guruş 140

Yevm-i mezbûrede kaza-i mezkûrdan emtia ve ticaret ve müsab ile vusül için taşraya giden kesan

[23]

Rum milletinden Dülger Mihail ve Konstandi zımmî nefer bâ takriben tezkere yirmi dokuz guruştan mukayyed olup vilayeti olan Rodos adasına iki mâh mehir ile gitmişlerdir.

[24]

Bayındırlı Hacı Abdullah takriben bu tezkere yükde bervech-i bâlâ on kösele ve otuz altı adet kırmızı sahtiyanın fiyatı muayenesi olup bâ tamgay-ı İhtisâb Bayındır gitmiştir.

Kösele aded 10 Kıymet guruş 200

Sahtiyân aded 36 Kıymet guruş 700

[SAYFA 4]

Mâh-ı mezkûrun yirmi dördüncü gününün vukuatı yevmiyesidir.

Yevm-i mezbûrede kazâ-i mezkûreye emtia ve ticaret ve maslaha ile vusûl için taşradan gelen kesân

[25]

Kutlubey karyesinden Kara İsmail iki yükde bir bervech-i bâlâ on sekiz âyar hınta getirüp her âyarı dokuzar kuruş baha ile satmıştır. Bu surette bir buçuk âyarı bâ kile-i İstanbuli on üç kuruştur.

Hınta ayar 18 kıymet guruş 9

[26]

İnegöl kazasından Mecelli Karyesinden Partaloğlu Süleyman yükde bervech-i bâlâ yüz elli top astar gelüp bahayı topunu dörder buçuk guruş baha ile bâ tamgay-ı İhtisâb satmıştır.

Astar top 150 kıymet guruş 4,5

[27]

Karye-i mezbûreden Haymaniçli Süleyman takriben ba tezkere yükde bervech-i bâlâ yüz elli top astar ile gelüp her topunu bâ tamgay-ı İhtisâb dörder buçuk guruşa satmıştır.

Astar top 150 kıymet guruş 4.5

[28]

Adagide karyesinden Kel Abdullah bervech-i bâlâ iki yük kavun getirüb bâ marifet-ül otuz dört guruş baha ile satmıştır.

Kavun yük 2 kıymet guruş 34

[29]

Karye-i mezbûreden Hacı Halil bervech-i bâlâ iki yük kavun getirüb bâ marifet-ül İhtisab otuz üç guruş baha ile satmıştır.

Kavun yük 2 kıymet guruş 33

[30]

Havulcuk karyesinden Hacı İmam bervech-i bâlâ bir yük karpuz getirüb bâ marifet-ül İhtisâb on iki guruş baha ile satmıştır.

Karpuz yük 1 kıymet guruş 12

[31]

Debbağ Hacı İbrahim bervech-i bâlâ bir aded gön getirüb bâ tamgay-ı İhtisâb altmış guruş baha ile satmıştır.

Gön aded 1 kıymet guruş 60

[32]

Debbağ Bedel Mustafa bervech-i bâlâ beş aded kösele getirüb bâ tamgay-ı İhtisâb yüz kırk guruş baha ile satmıştır.

Kösele aded 5 kıymet guruş 140

[33]

Debbağ Mustafa bervech-i bâlâ bir aded kırmızı sahtiyan getirüb bâ tamgay-ı İhtisâb yirmi guruşa satmıştır.

Sahtiyan aded 1 kıymet guruş 20

Yevm-i mezbûrede kazay-ı mezbûreden emtia ve ticaret ve maslaha ile vusül için taşraya giden kesan.

[34]

Hızırlık mahallesinden Tacir Hasan takriben tezkere bu kere bervech-i bâlâ elli beş aded kırmızı sahtiyan bin iki yüz guruş baha ile alub bâ tamgay-ı İhtisâb Tire'ye gitmiştir.

Sahtiyan aded 55 kıymet guruş 1200

[35]

Ödemişden Ohannes zımmî bervech-i bâlâ dört aded kırmızı sahtiyan otuz bir guruş

baha ile alub bâ tamgay-ı İhtisâb Ödemişe gitmiştir.

Sahtiyan aded 4 kıymet guruş 31

[SAYFA 5]

Mâh-ı mezbûrun yirmi beşinci gününün vukuat-ı yevmiyesidir.

Yevm-i mezbûrede kazây-ı mezkûreden ticaret ve maslaha ile vusûl için taşradan gelen kesen.

[36]

Karaburç karyesinden Ramazan dayı yükde bervech-i bâlâ on âyar hınta getirüb her âyarını dokuzar guruş baha ile satmıştır. Bu surette bir buçuk âyarı bâ kile-i İstanbuli on üç buçuk guruştur.

Hınta ayar 10 kıymet guruş 9

[37]

Adagide karyesinden Çelikoğlu Mehmed bervech-i bâlâ iki yük kavun getirüb bâ mârifet-ül İhtisab otuz iki guruş baha ile satmıştır.

Kavun yük 2 kıymet guruş 32

[38]

Karye-i mezbûreden Koca Mehmed bervech-i bâlâ iki yük kavun getirüb bâ marifet-ül İhtisâb otuz üç guruş baha ile satmıştır.

Kavun yük 2 kıymet guruş 33

[39]

Karye-i mezbûreden Hacı İbrahim bervech-i bâlâ yedi yük karpuz getirüb beher yükünü on ikişer guruş baha ile satmıştır.

Karpuz yük 7 kıymet guruş 12

[40]

Samid karyesinden İbrahim on yükde bervech-i bâlâ dokuz yüz kıyye üzüm getirüb her kıyyesine bâ marifet-ül İhtisâb onar paraya satmıştır.

Üzüm kıyye 900 kıymet para 10

[41]

Karye-i mezbûreden Hüseyin iki yükde bervech-i bâlâ yüz yirmi kıyye üzüm getirüb her kıyyesine bâ marifet-ül İhtisâb onar paraya satmıştır.

Üzüm kıyye 120 kıymet para 10

[42]

Dibekçi Minol zımmî bir aded kırmızı sahtiyan getirüb bâ tâmgay-ı İhtisâb on iki guruş baha ile satmıştır.

Sahtiyan aded 1 kıymet guruş 12

[43]

Debbağ Mehmed bervech-i bâlâ iki aded sahtiyan getirüb bâ tâmgay-ı İhtisâb otuz guruş baha ile satmıştır.

Sahtiyan aded 2 kıymet guruş 30

[44]

Zenneci Mehmed bervech-i bâlâ beş aded meşin getirüb bâ tamgay-ı ihtisâb yirmi guruş baha ile satmıştır.

Meşin adet 5 kıymet guruş 20

[45]

Debbağ Hacı İbrahim bervech-i bâlâ bir aded gön getirüb bâ tamgay-ı ihtisâb seksen guruş baha ile satmıştır.

Gön aded 1 kıymet guruş 80

Yevm-i mezbûrede kazây-ı mezkûreden emtia ve ticaret ve maslaha ile vusül için taşraya giden kesân.

[46]

Ödemişden Hacı Salih bervech-i bâlâ iki aded kırmızı sahtiyanı otuz guruş baha ile alub bâ tâmgay-ı İhtisab Ödemiş'e gitmiştir.

Sahtiyan aded 2 kıymeti guruş 30

[47]

Ödemişden Eskiçi Ali bervech-i bâlâ on aded köseleyi kırk beş guruş baha ile alub bâ tâmgay-ı İhtisab Ödemiş'e gitmiştir.

Kösele aded 10 kıymet guruş 45

[SAYFA 6]

Mâh-ı mezbûrun yirmi altıncı gününün vukuat-ı yevmiyesidir.

Yevm-i mezbûrda kazây-ı mezbûrede emtia ve ticaret ve maslaha ile vusul için taşradan gelen kesân

[48]

Haliller karyesinden Hüseyin üç yükde bervech-i bâlâ otuz âyar hinta getirüb her âyarını dokuzar guruş baha ile satmıştır. Bu surette bir buçuk âyarı bâ kile-i İstanbuli on üç buçuk guruştur.

Hinta ayar 30 kıymet guruş 9

[49]

Gereli karyesinden Hacı Hüseyin iki yükde bervech-i bâlâ yirmi ayar şa'ir getirüb bu takdirce iki âyarı bâ kile-i İstanbuli sekiz guruşdur.

Şa'ir ayar 40 kıymet guruş 4

[50]

Havulcuk karyesinden Kırlı Ali üç yükde bervech-i bâlâ otuz âyar şa'ir getirüb her âyarını dörder guruş baha ile satmışdır. Kezalik iki âyarı bâ kile-i İstanbuli sekiz guruşdur.

Şa'ir ayar 30 kıymet guruş 4

[51]

Karye-i mezbûreden top İbrahim bervech-i bâlâ iki yük kavun getirüb bâ marifet-ül İhtisâb otuz iki guruş ile satmıştır.

Kavun yük 2 kıymet guruş 32

[52]

Adagide karyesinden Kel Ali bervech-i bâlâ bir yük kavun getirüb bâ marifet-ül İhtisâb on yedi guruş baha ile satmıştır.

Kavun yük 1 kıymet guruş 17

[53]

Balyambolu kazasından Molla İbrahim iki yükde bervech-i bâlâ yüz yirmi beş kıyye armud getirüb her kıyyesine bâ marifet-ül İhtisâb on ikişer paraya satmıştır.

Armud kıyye 125 kıymet guruş 12

[54]

Kazây-ı mezbûreden Ali iki yükde bervech-i bâlâ yüz yirmi kıyye soğan getirüb her kıyyesini bâ marifet-ül İhtisâb on paraya satmıştır.

Soğan kıyye 120 kıymet para 10

[55]

Ödemişden Bardakçı Ahmed bu kere bervech-i bâlâ yirmi altı adet desti getirüb her danesine bâ marifet-ül İhtisâb kırk paraya satmıştır.

Desti aded 26 kıymet para 40

[56]

Müstahsene-i Redif Asâkir-i mansûreden Birgi kazasında mevcut mâlum ol mikdar asâkir-i mansûreye tahsis olunarak Aydın Sancağı muhassılı veziri Asaf Nazır Devletlü Yakub Paşa hazretlerinin savb-ı müşiranelerinden giydirilmek üzere irsâl buyrulan fesler ve asâkiri mezkûrenin Topçu çavuşuna has bir aded kılıç ve nişanı vürud ve asâkir-i merkûmları feslerini iksa ve çavuş-u mezkûrun dahi kılıç ve nişanı itâ kılınub taraf-ı baher eşref-i saltanat-ı seniyye ferika-y-ı uhde-i sadakatleri olan davat-ı Hayriye-i abartlarını ilân ve ifâ eylemek olduklarını tezyih-i sayika jurnale beyd olunmuşdur.

Yevm-i mezbûrda kazây-ı mezbûreden emtia ve ticaret ve maslaha ile vusül için taşraya giden kesân

[57]

Nazilli kazâsı hâkimi efendinin ilka müraselesini tâdiye etmek için Birgi kazâsı hâkimi uşâğına avdet etmek üzere Hafız Mehmed bâ tezkere Nazilli'ye gitmiştir.

[58]

Ödemişden Acem Evans zimmî bervech-i bâlâ on iki kıyye harîrîn her kıyyesine yüz yirmi sekiz guruş baha ile alub müdiri ve İhtisâb marifetiyle Ödemiş gitmiştir.

Hariri kıyye 12 fiyat guruş 128

[59]

Sinne mahallesinden Tacir Mehmed bâ tezkere bu kere bervech-i bâlâ yirmi yedi aded köseleyi beş yüz guruş baha ile alub bâ tamgay-ı İhtisâb Güzelhisar'a gitmiştir.

Kösele aded 27 fiyat guruş 500

[SAYFA 7]

Mâh-ı mezbûrun yirmi yedinci gününün vukuat-ı yevmiyesidir.

Yevm-i mezbûrda kazy-ı mezkûreye emtia ve ticaret ve maslaha ile vusül için taşradan gelen kesân

[60]

Bezdegüme karyesinden Kadı Hüseyin iki yükde bervech-i bâlâ yirmi ayar hinta getirüb her âyarını dokuz yüzer guruş baha ile satmıştır. Bu fiyattan bir buçuk âyarı bâ kile-i İstanbuli on üç buçuk guruşdur.

Hinta âyar 20 kıymet guruş 9

[61]

Karye-i mezbûreden Kara Mehmed üç yükde bervech-i bâlâ otuz ayar şa'ir getirüb her bir âyarını dörder guruş baha ile satmıştır. Bu takdirce iki âyarı ba kile-i İstanbuli sekiz guruşdur.

Şa'ir ayar 30 kıymet guruş 4

[62]

Uşak kazasından Hacı Velioğlu Ali takriba-i tezkere üç yükde bervech-i bâlâ iki yüz kıyye leblebi ve altmış kıyye nohud ile gelüb bâ marifet-i İhtisâb fiyat-ı muayyenesiyle satmıştır.

Leblebi kıyye 60 para 40

Nohud kıyye 200 para 60

[63]

Adagide karyesinden Urgancı Mehmed bervech-i bâlâ bir yük kavun gönderüb bâ marifet-ül İhtisâb on yedi guruş baha ile satmıştır.

Kavun yük 1 kıymet guruş 17

[64]

Karye-i mezbûreden Kel Ali bu kere bervech-i bâlâ on altı guruşluk kavun getirüb bâ marifet-ül İhtisâb satmıştır.

Kavun yük 1 kıymet guruş 16

[65]

Karye-i mezbûreden Hacı Halil bervech-i bâlâ bir yük kavun getirüb bâ marifet-ül İhtisâb on altı guruş baha ile satmıştır.

Kavun yük 1 kıymet guruş 16

[66]

Havulcuk karyesinden Molla Mehmed iki yükde bervech-i bâlâ karpuz ile gelüb bâ marifet-ül İhtisâb yirmi üç guruş baha ile satmıştır.

Karpuz yük 2 kıymet guruş 23

[67]

Samid karyesinden Pehlivanoğlu Mehmed bu kere bervech-i bâlâ altmış kıyye üzüm getirüb her kıyyesine bâ marifet-ül İhtisâb onar pareye satmıştır.

Üzüm Kıyye 60 kıymet para 10

[68]

Debbağ Hasan bervech-i bâlâ bir aded gön getirüb bâ tamgay-ı ihtisab elli guruş baha ile satmıştır.

Gön aded 1 kıymet guruş 50

[69]

Debbağ İsmail bervech-i bâlâ bir aded kırmızı sahtiyân getirüb bâ tamgay-ı İhtisâb on dört guruş baha ile satmıştır.

Sahtiyân aded 1 kıymet guruş 14

[70]

Debbağ Hacı Mehmed bervech-i bâlâ doksan dört aded kırmızı sahtiyân getirüb bâ tamgay-ı İhtisâb bin dokuz yüz yirmi iki guruş baha ile satmıştır.

Sahtiyân aded 94 kıymet guruş 1922

Yevm-i mezbûrede kazay-ı mezbureden emtia ve ticaret ve maslaha ile vusül için taşraya giden kesân

[71]

Saray mahallesinden Hacı Mehmed takriben bâ tezkere iki yükde bervech-i bâlâ iki yüz kıyye yerlü duhanın her kıyyesine yüz para olub bâ marifet-ül İhtisâb İzmire gitmiştir.

Duhan kıyye 200

kıymet para 100

[72]

Medine-i Güzelhisâr sükkânından Şen Çalıcı oğlu Mustafa Efendi ve Hindiler Şeyhi İsmail Efendi kimesneler kendi meslekleriyle meşgul olmayub ve ital-i hak ibare-i sülûklarıyla ıslâh-ı nefis olmaları için bundan akdem Aydın Sancağı Muhassılı vezir ve rûşen-i zamir devletlü Yakup Paşa hazretlerinin buyruldu-ı âlileriyle Manisa'ya vürud etmiş ise de merkûmların mütenebbih olduklarına mebni vezir-i müşârünileyh hazretlerinin haklarında aff-ı hamiyetleri ile vatanları olan Güzelhisâr'a gitmişlerdir.

[SAYFA 8]

Mâh-ı mezkûrun yirmi sekizinci günü vukuat-ı yevmiyesidir.

Yevm-i mezbûrede kazây-ı mezkûreye emtia ve ticaret ve maslaha için taşradan gelen kesân

[73]

Karaburç karyesinden Koca Osman yükde bervech-i bâlâ on âyar hinta getirüb her âyarını dokuzar guruş baha ile satmıştır. Bu suretde bir buçuk âyarı bâ kile-i İstanbuli on üç buçuk guruşdur.

Hinta âyar 10

kıymet guruş 9

[74]

Karye-i mezbûreden Şemitoğlu Mehmed yükde bervech-i bâlâ yetmiş kıyye peynir getirüb her kıyyesine bâ marifet-ül İhtisab ikişer guruş baha ile satmıştır.

Peynir kıyye 70

kıymet guruş 2

[75]

Mağnisa'dan Balcı Ali yükde bervech-i bâlâ elli guruşluk toprak çanak getirüb bâ marifet-ül İhtisâb satmıştır.

Çanak yük 1 kıymet guruş 50

[76]

Balyambolu karyesinden Keçeci Mehmed yükde bervech-i bâlâ seksen kıyye armud getirüb her kıyyesine bâ marifet-ül İhtisâb 12şer paraya satmıştır.

Armud kıyye 80 kıymet para 12

[77]

Debbağ İbrahim bervech-i bâlâ dört adet sahtiyan getirüb bâ tamgay-ı İhtisâb 60 guruş baha ile satmıştır.

Sahtiyan aded 4 kıymet guruş 60

[78]

Debbağ Abdullah bervech-i bâlâ bir aded sahtiyan getirüb bâ tamgay-ı İhtisâb 14 guruş baha ile satmıştır.

Sahtiyan aded 1 kıymet guruş 14

[79]

Debbağ Hacı Abdurrahman bervech-i bâlâ iki aded kösele getirüb bâ tamgay-ı İhtisâb 40 guruş baha ile satmıştır.

Kösele aded 2 kıymet guruş 40

[80]

Debbağ Hasan bervech-i bala iki aded kösele getirüb bâ tamgay-ı İhtisâb 40 guruş baha ile satmıştır.

Kösele aded 2 kıymet guruş 40

[81]

Debbağ Kara Süleyman bervech-i bâlâ 1 aded gön getirip bâ tamgay-ı İhtisâb 60 guruş baha ile satmıştır.

Gön aded 1 kıymet guruş 60

[82]

Balıkesir kazasında Katırcı Abdullah takriben tezkere üç yükde bervech-i bâlâ iki yüz kıyye peynir ile gelüb her kıyyesine bâ marifet-ül İhtisâb yetmiş para baha ile bir buçuk guruş eder satmıştır.

Peynir kıyye 200 kıymet para 70

[83]

Mahalle muhtarlarının yedlerinde olan mühürleri zayi olmuş bulunur ise ilâm verilüb ve gereği gibi ne veçhile izâ olunduğunun sebebini tahkik ve taharri ederken galeb-i allah tasrih alınarak vuku-u hale tamr-ı baher-i eşref-i saltanat-ı seniyyeye bâ ilâm bildirilmesi hususunda cümleye hitaben şerefdizi vurûd eden bir kıta mektub-u sadaret-i hazret-ü penahi tatar tiz reften Osman Ağa yediyle bâ tezkere gelmiştir.

Yevm-i mezbûrede kazay-ı mezbûreden emtia ve ticaret ve maslaha ile vusul için taşraya giden kesân

[84]

Öskesler mahallesinden Karagöz İsmail takriben tezkere bu kere bervech-i bâlâ yüz aded cild kesenin her danesine beşer guruş baha ile olub bâ marifet-ül İhtisâb Mağnisa'ya gitmiştir.

Deri aded 100 kıymet guruş 5

[85]

Sinne mahallesinden Alâiyeli Bohçacı Abdurrahman tahriren bâ tezkere (.....) mahallerinde mukayyed olub şıra için Adaya ve Güzelhisâr'a on gün mehil ile gitmiştir.

[SAYFA 9]

Mâh-ı mezburun yirmi dokuzuncu gününün vukuat-ı yevmiyesidir.

Yevm-i mezbûrede kazây-ı mezkûreye emtia ve ticaret ve maslaha ile vusul için taşradan gelen kesân

[86]

Hisarlı karyesinden Hacı Mehmed iki yük de bervech-i bâlâ 20 âyar hinta getirüb her âyarını dokuzar guruş baha ile satmıştır. Bu surette bir buçuk âyarı ba kile-i İstanbuli on üç buçuk guruşdur.

Hinta ayar 20 kıymet guruş 9

[87]

Karye-i mezbûreden Hüseyin iki yükde bervech-i bâlâ 18 âyar şa'ir getirüb her âyarını dörder guruş baha ile satmıştır. Bu takdirce iki âyarı bâ kile-i İstanbuli sekiz guruşdur.

Şa'ir ayar 8 kıymet guruş 4

[88]

Kaymakçı karyesinden Sarı Mehmed bervech-i bâlâ bir yükde kavun getirüb bâ marifet-ül ihtisâb on beş guruş baha ile satmıştır.

Kavun yük 1 kıymet guruş 15

[89]

Adagide karyesinden Çetoğlu Hasan bervech-i bâlâ bir yükde kavun getirüb bâ marifet-ül İhtisâb on beş guruş baha ile satmıştır.

Kavun yük 1 kıymet guruş 15

[90]

Havulcuk karyesinden Ali bervech-i bâlâ 1 yük karpuz getirüb bâ marifet-ül İhtisâb on üç guruş baha ile satmıştır.

Karpuz yük 1 kıymet guruş 13

[91]

Bademiye karyesinden İmam Hüseyin iki yükde bervech-i bâlâ 120 kıyye armud getirüb her kıyyesine bâ marifet-ül İhtisâb on ikişer pareye satmıştır.

Armud kıyye 120 kıymet para 12

[92]

Debbağ Hacı Mehmed bervech-i bala 1 aded kırmızı sahtiyan getirüb bâ tamgay-ı İhtisâb on altı guruş baha ile satmıştır.

Sahtiyan 1 kıymet kıymet guruş 16

[93]

Debbağ Hacı İsmail bervech-i bala 1 adet gön getirüb bâ tamgay-ı İhtisâb elli guruş baha ile satmıştır.

Gön aded 1 kıymet guruş 50

Yevm-i mezbûrda kazây-ı mezkûreden emtia ve ticaret ve maslaha ile vusül için taşraya giden kesân

[94]

Bezdegüme karyesi bağçevanı Dimitri zımmî takriben bâ tezkere 65 numarasında mukayyed olub vilayeti olan Rodos adasına üç mâh mehil ile gitmiştir.

4. SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Arşiv kaynakları arasında sosyal, iktisadi, idari, kültürel ve demografik hayata dair önemli bilgiler barındıran şer'iyeye sicilleri kadar kıymetli olan tahrir, şikâyet, temettuat ve nüfus defterleri tarihçilerin kullandığı birinci el kaynaklar arasında yer almaktadır. Ancak son yıllar hariç jurnal defterlerine ait herhangi bir çalışmaya rastlanılmamış, bu kaynaklar ile ilgili bir çalışma yapılmamıştır. II. Mahmud zamanında kurulan Jurnal Teşkilatı, dönemin nüfus, posta, redif ve karantina teşkilatları kadar üzerinde durulan bir konu olmamıştır. Elde edilen bilgiler dâhilinde Jurnal Teşkilatı'nda görevli memurlarca tutulan jurnal defterleri, 19. yüzyıl içinde kaza ve sancaklar hakkında sosyal, siyasi, iktisadi ve askeri tarihi hakkında önemli bilgiler veren bir tarih kaynağı olduğu niteliğindedir.

Belirli bir toprak üzerinde kurulan ve ulaştığı sınırlarını muhafaza etmek isteyen her devlet gibi Osmanlı Devleti'de sınırlarını korumak isteyen her devlet gibi, ülkesinde yaşanan her durumdan haberdar olmak istiyordu. Bu dönemde yaşanan milliyetçilik hareketleri, iç isyanlar ve ardından yeniçeriliğin kaldırılması ile oluşan güvensiz ortam neticesinde taşrada iç güvenliğin sağlanması ihtiyaç olarak görülmüştür. Özellikle Mora İsyanı'ndan sonra Müslüman kılığına girmiş casusların yakalanması ile devlet kontrolü sağlamayı gerekli görüp bunun için yeni tedbirler almıştır. Sosyal kontrol adı ile tanımlanan bu kavramın temelinde toplumun düzenini ve huzurunu sağlamak için insan hareketlerinin gözlemlenmesi yatmaktadır.

II. Mahmud'un saltanatı yıllarında modernleşme süreci ile birlikte oluşturulan Jurnal Teşkilatı, günlük hayatta insan hareketlerinin merak edilerek kontrol edilebilme ihtiyacından hareketle kurulmuştur. Jurnal defterleri ise kâtiplerin, buldukları kaza ve sancaklarda günlük olarak meydana gelen her türlü olayı kaydetmesiyle meydana gelmiştir. Devlet, yönetimi altındaki kişilerin kimler olduğunu, ne amaçla seyahat ettiklerini, nerede kaç gün konakladıklarını öğrenme ihtiyacı hissetmiştir. Bu açıdan güvenliğin sağlanarak, seyahat hareketlerini takip etmek ve vergi tahsili yapacağı nüfusu göz önünde tutmak modernleşme sürecinin bir parçası haline gelmiştir. Bu açıdan iyi ya da kötü kazâlarda meydana gelen her türlü olayın kâtipler tarafından kaydedildiği jurnal defterleri, birinci el tarih kaynağı olarak önemli bir yer elde etmektedir.

Mürûr tezkereleri kişilerin eşkâl tarifleri ile fiziksel özelliklerine dair içerdiği bilgiler ile insanları tanımlayarak, belgelerin kişiselleşmesini sağlamıştır. Böylece bir başkasının

seyahat belgesinin kullanılması ve sahte belge kullanımının önüne geçilmek istenmiştir. Jurnal defterlerinde yer alan seyahat sebepleri arasında en çok ticaret amacıyla alınan mürûr tezkereleri yer almıştır. Bunun dışında Tire'ye ait jurnal defterinde maaşlarını almak için şehir dışına çıkan yedi kişiye ait kayıt vardır. Diğer seyahat tezkerelerinin ise evlenmek, seyahat etmek, aile ziyareti ve borç tahsil etmek gibi sebeplerle alınmış olduğu ifade edilmektedir. Bir adet kayıta ise seyahat sebebi belirtilmeksizin acil notuyla yazılmıştır.

Defterde yer alan kayıtlarda ismi geçen 417 kişiden 36 kişi ile Mehmet ismi ağırlıktadır. Ardından 21 kişi ile Ali, 19 kişi ile Mustafa, 13 kişi ile Halil ve 11 kişi ile İbrahim gelmektedir. Unvanlardan Molla ve Hacı isimlerle birlikte kullanılırken, Efendi de isimlerden sonra kullanılmıştır. Ayrıca Tire Jurnal Defterinde yer alan bilgilerde 20 nefer kadından bahsedilmiş olup 8 kişinin ismi açıkça yazılmıştır. Bu kişilerin isimleri Nezaket, Sıdıka, Ayşe, Fatma, Halime, Emine ve Benefşe adıyla kayıtlarda yer almıştır.

Ticari faaliyetler amacıyla gelen kimseler, alışveriş ederler ya da mesleklerini buralarda yapmak için gelir ve geri dönerlerdi. Meslek bilgileri ile kaydedilen toplam 58 kişi mevcuttur. Bu kayıtlarda en çok 17 kişi ile deмбаğ mesleğini yapan kişilerdir. İktisadi bir değer taşıyan hayvan derilerinin işlenmesi işi ile uğraşan kişiye deмбаğ denmektedir. Deмбаğların getirdiği ürünler içerisinde sahtiyan, gön, meşin ve kösele olmak üzere dört farklı deri cinsinden bahsedilmektedir. Keçi derilerinin işlenmesine sahtiyan, büyükbaş hayvanların derilerinin işlenmesinden elde edilen kalın deriye gön, koyun derisine meşin ve büyükbaş hayvanların derilerinin tabaklanmasından sonra elde edilen sert deriye kösele denmektedir. Sahtiyan toplam 563 adet, kösele 168 adet, meşin 5 adet ve gön 3 adet kaydedilmiştir. Diğer meslekler esnaf başlığı altında toplanmış olup ticaretle uğraşan kişilerdir. Bu kimseler kasaplık, kahveci, şekerci, tüccar, şerbetçi, bardakçı, balcı, tacir ve dülger mesleklerini icra eden kişilerdir. Aydın ve çevresinin sancak ve kazalarından gelip giden kişilerin kaydedildiği bu defter, dönemin Aydın şehrinde icra edilen farklı iş kollarına ait miktarların tespit edilebilmesi açısından önemlidir.

Osmanlı toplumunun büyük bir çoğunluğu tarımla uğraştığı için üretim büyük ölçüde tarıma dayalı idi. Toprakta daha çok hububat türü olan buğday ve arpa gibi ürünler yetişmekteydi. İncelenen belgelerde en çok rastladığımız meyve ve sebzeler kavun, karpuz, üzüm, soğan, armud, nohut olduğu görülmektedir. En çok kaydedilen ise karpuz, kavun, arpa, buğday, üzüm ve soğandır. Birgi Jurnal Defteri'nde 21 yük karpuz, 19 yük kavun ve tahıl ürünlerinden 14 yük buğday ve 10 yük arpa fiyatları ile birlikte kaydedilmiştir. Bu bilgilere

göre buğdayın kilesi 13,5, arpanın kilesi 8, armudun kıyyesi 12, karpuzun kıyyesi 13 ve kavunun kıyyesi 17 guruş, soğanın kıyyesi 9 ve üzümün kıyyesi 10 paradır. Nazilli kazasında arpanın kilesinin 11 kuruş, Tire de ipeğin kıyyesinin ise 125 kuruş olduğu belirtilmiştir. Güzelhisar'da ise 293 kantar sabun imal edildiği yazılmıştır. Bu veriler ile birlikte bölgenin üretim gücü hakkında bilgi sahibi olunabilmektedir.

Aydın Sancağı'nın sorumlulukları arasında, İstanbul'un iâşe ihtiyacını karşılamakta yer almaktaydı. Ancak incelediğimiz dönem içerisinde her zaman yeterli üretim yapılmadığı dönemler de olmuştur. İstenen arpa ve buğday kimi zaman mahsulün beklendiği gibi verimli olmaması, bahar aylarında beklenenden fazla yağmur yağması ve kimi zaman da ekinlere zarar veren kuyruksuz fareler nedeniyle yarı yarıya azalarak beklenen miktarın oldukça altında toplanmıştır. Özellikle bu gibi durumlar geçimini topraktan sağlayan çiftçileri epey zor durumda bırakmıştır. Padişahın mahsul azlığı nedeniyle kendilerinin affedilmesi istenmiş, bu istekleri makul görülerek o sene için affedilmişlerdir. Buradaki amaç öncelikle üretimin az olduğu zamanlarda reyanın mağdur olmamasını sağlamaktır. Bu da devletin ödenecek vergileri halkın ödeme gücüne göre belirlemiş olmasından kaynaklanmaktadır.

Defterlerde en çok rastlanan konulardan biri de Redif Askeri Teşkilatı ve askerleri ile ilgili kaydedilenlerdir. 1834 yılından itibaren kısa zamanda Aydın Sancağı'nda birliklerin tamamlanıp, talimlere başlandığı görülmektedir. Asakir-i Mansure'nin defterleri ile emir ve nişanlarının ve istenen elbise ve gerekli malzemelerin İstanbul'dan gelişi ve nasıl karşılandığı ayrıntıları ile anlatılmıştır. Saruhan Sancağından Redif askeri olarak yazılan kişilere, Yakup Paşa tarafından gönderilen kıyafet ve maaşlarının teslim edilmesine, bundan başka askerlerin talimlerini yapıp yerlerine gönderildiklerine dair bilgiler yazılmıştır. Aydın Muhassılı Yakup Paşa'nın gerekli gördüğü kişileri uyarması, talimleri teftiş etmesi ve diğer görevlilerin yoklamaları kontrol etmesi ile kuruma gerekli önemin verildiği görülmektedir. Redif birliklerinin işleyişi sürekli teftiş edilmiş, askerden firarı önlemek amacıyla yoklamak kontrol edilmiştir.

Görüldüğü üzere defterimizde önemli bir yer edinen Yakup Paşa, Aydın Güzelhisârı'nın yönetimine görevlendirildiği tarihten itibaren sadece askeri konularla ilgilenmemiş sosyal ve kültürel anlamda da halkın ihtiyaçlarına elinden geldiğince cevap veren iyi bir devlet adamı olmuştur. Ayrıca Aydın Mareşalı Vezir Ahmed Fethi Paşa tarafından, Aydın jurnal kâtibi İbrahim Enver'in görevini layıkıyla yapmış olduğu için maaşına zam yapılmasının uygun bulunduğu kayıtlarda ifade edilmiştir. Bu açıdan Jurnal

Teşkilatı'nın hizmetinde çalışan görevlilere verilen önemin büyük olduğunu, teşvik edilmesi için çalışmaların yapıldığını söylemek mümkündür.

Bu dönemde yeni oluşturulan muhtarlık kurumuna görevlendirilen muhtarlara resmî birer mühür verilmiştir. Evrakta sahteciliği önlemek amacıyla kullanılan bu mühürler, özel olarak Darphane'de kazdırılıp ilgili muhtarlara gönderilmiştir. Eğer mahalle muhtarlarına verilmiş olan mühürler kaybolursa ne yapılacağı henüz tam bilinmediği bir kayıttan anlaşılmaktadır. Bu kayda göre, mührünü kaybeden muhtarın nasıl ve ne zaman kaybettiğini acilen merkezi yönetime bildirmek zorunda olduğuna dair emir, Tatar Osman Ağa tarafından Aydın Sancağı yönetimine ulaştırılmıştır.

Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıyla birlikte, II. Mahmud tarafından Mehterhâne de lağvedilmiştir. Mehter müziği, ordu ile devletin gücünü vurgulamak, Osmanlı askerini cesaretlendirmek ve düşmanı ürkütmek amacıyla gerekli görülmekteydi. Bu sebeple yeni oluşturulan Âsakir-i Mansure ordusu için yeni bir mûsikî takımına ihtiyaç duyulmuştur. Osmanlı ordusunda mehter bölüğünün yerine modern anlamdaki bando takımının kurulmaya başlandığı defterde yer alan bir kayıttan anlaşılmaktadır. Bu bilgiye göre, Yakup Paşa Dersaadet'ten Güzelhisar'a gönderilen iki takım mehterden birisini Aydın diğerini Saruhan taburuna gönderdiği bunun da askerleri cesaretlendirmiş olduğu ifade edilmiştir.

Yaptığımız çalışmada jurnal defterlerinin bir tarih kaynağı olarak incelenmesinden ziyade Aydın şehrinin belirli bir dönemi hakkında bilgi vermesi asıl amacımız olmuştur. Belgelerde ismi geçen birçok şahıs, Aydın Redif Teşkilatı'nın tâlimleri ve bu teşkilatla ilişkisi olan askerler, ticari ürünlerin fiyatları, doğum ve ölüm vakaları, cami ve yolların yapımı ve tamiri, meydana gelen kıtlıklar ve halkın yaşadığı zorluklar ile meydana gelen iklim olayları hakkında günlük hayatın akışı hakkında kaydedilen bilgiler, aslında herkesin bildiği açıkça yaşanan olaylardır. Dönemin Aydın'ına dair verdiğimiz ayrıntılı bilgiler ile yerel tarih çalışmak isteyen araştırmacılara ilk elden kaynak olması açısından önemlidir.

Arşivden Aydın Sancağı ile ilgili tasnif edilmiş jurnal defterinden ilki 1834 tarihli Birgi Jurnal Defteri, diğeri 1838 tarihli Tire Jurnal Defteridir. Birgi'ye ait defter, şehire gelen ve şehirden gönderilen ticari ürünler ve miktarlarına ait bilgi içerirken, Tire'ye ait defter ise gelip geçenlere dair mürûr kayıtları içerir. Birbirinden farklı tarih ve içeriklere sahip bu iki defteri ortak bir paydada birleştirmekte oldukça zorlandığımızı belirtmek gerekir. O yüzden ki iki defteri ayrı ayrı kendi içerisinde değerlendirdik. Aydın ile ilgili başka deftere

ulaşamadığımız için yaptığımız çalışmayı noktalamış olsakta eksik kalan yanları olduğunu belirtmek yanlış olmaz. Defterlerin ya sancak merkezine taşınırken kaybolduğunu ya da henüz arşivde tasniflerinin yapılmamış olduğunu düşünöyoruz. Kanımızca Aydın ile ilgili arşivlerde yeni defterler çıkar ve onlar çalışılırsa bölge tarihinin az bilinen bir dönemi daha aydınlığa kavuşacaktır.

5. KAYNAKLAR

- (1960). *Meydan Larousse Ansiklopedisi*. (C 3). İstanbul: Meydan Yayınları.
- (1998). *Kastamonu Jurnal Defteri (1252-1253 / 1836-1837) <Metin ve Tıpkıbasım>*. Abdulkadiroğlu, A. Soyak, İ. H., Duru, N. F. (Haz.). Ankara: TC Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları.
- (2006). *Kastamonu Jurnal Defteri II (1254-1255 / 1838-1839) <Metin ve Tıpkıbasım>*. Soyak, İ.H. (Haz.). Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları.
- (2010). *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*. İstanbul: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü.
- (2011). *Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- (2018). *Türkçe Sözlük*. (Haz. Komisyon). Ankara: Dil Derneği Yayınları.
- _____ (2017). *Kamûs-ı Türkî*. İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- _____ (2002). ‘Celâlî İsyanları’, *Türkler Ansiklopedisi*. (C 9). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları. 695-710.
- _____ (2014). ‘Osmanlı İstanbul’unda İç Pasaport: Mürûr Tezkeresi’, *Uluslararası Osmanlı İstanbul’u Sempozyumu*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi. 389-403.
- _____ (2016). ‘İstanbul’a Zeytinyağı Gönderilmesi’. *Zeytinin Akdeniz’deki Yolculuğu Konferans Bildirileri*. (Ed. Kaya, A. Y. ve Akpınar E.). İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Akdeniz Akademi.
- _____ (2008). ‘Yenileşme Sürecinde Osmanlı Ordusu’. *Tanzimat Sürecinde Türkiye Askerlik*. Ankara: İmge Kitabevi.
- _____ (1983). ‘Osmanlı Ordusunda Yeni Düzenlemeler (1792-1869)’. *Birinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri*. (C 2). 85-107.
- _____ (1987). ‘Tanzimat’ın İlanı Sıralarında Türkiye’de Yönetim (1826-1839)’. *Bellekten*, (51/201). Ankara: Türk Tarih Kurumu. 1215-1240.

- _____ (1991.). *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- _____ (1993). ‘Tanzimat Döneminde Çıkarılan Men’i Mürûr ve Pasaport Nizamnameleri’. *Türk Tarih Belgeleri Dergisi*. (15/19) 1993, 169-182.
- _____ (1999), *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası Celali İsyancıları*. Ankara: Barış Yayınevi.
- _____ (2017). *Osmanlı Modernleşmesi Toplum, Kuramsal Değişim ve Nüfus*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- _____ (2018). ‘Sened-i İttifak (1808) : Âyân Rejiminin Devlet Hukukuna Bağlanması’. *Devlet-i ’Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-IV*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- _____ (2018). ‘Sened-i İttifak ve Gülhane Hattı Hümayûnu’. İnalcık, H. ve Seyitdanlıoğlu M. (Haz.). *Tanzimat: Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- _____ (1980), ‘Tanzimat’ın İlanı Sırasında Anadolu’da İç Güvenlik’, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*. (13/24). 45-58.
- _____ (1953). ‘Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi’. *Türkiyat Mecmuası*. (10/0). 1-26.
- _____ (2007). ‘Türkiye’de Muhtarlık Teşkilatı’nın Kurulması Üzerine Bir İnceleme’. (Der. Ercoşkun T.). *Tanzimat Sürecinde Türkiye Ülke Yönetimi*. Ankara: İmge Kitabevi.
- _____ (1988). *Osmanlı Tarihi*. V. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- _____ (1988). ‘Ahidnâme’, *İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı. (C 1). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 536-540.
- _____ (1995). ‘Osmanlı Sosyal ve İktisadi Tarihi Kaynaklarından Temettü Defterleri’. *Belleten*. (59/225). Ankara: Türk Tarih Kurumu. 395-412.

- _____ (1998). *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- _____ (2004). '1830 Nüfus Sayımına Göre Mentеше Sancağında Hane Nüfusu'. *Osmanlı Araştırmaları*. (23/23). 75-92.
- _____ (2006). 'Mürur Tezkiresi'. *İslam Ansiklopedisi*. (C 32). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 60-61.
- _____ (2012), *Osmanlı Devleti'nde Jurnal Teşkilatı (1835-1860)*. Uşak: Akyayıncılık.
- _____ (2016). 'Jurnal Defterlerinde Bozok'. *I. Uluslararası Bozok Sempozyumu 05-07 Mayıs 2016 Bildirileri Kitabı*. I. Yozgat: Bozok Üniversite Yayınları.
- _____ (2016). 'Jurnal Defterlerinde Trabzon'. *I. Uluslararası Geçmişten Günümüze Trabzon'da Dini Hayat Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. II. İstanbul: Trabzon Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- _____ (2012). 'Aydınogulları ve Osmanlı Klasik Döneminde Aydın'. *Tarihsel Süreçte Aydın*. Aydın: Aydın Belediyesi Kültür Yayınları.
- Acun, F. (2007). 'Osmanlı'nın Torunları Cumhuriyet'in Çocukları: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Değişme ve Süreklilik', *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (S 15). 39-63.
- Akdağ, M. (1946). 'Celâli İsyanlarının Başlaması', *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, (4/1). 23-50.
- Akın, H. (1947). 'Aydınogulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma', *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, (5/1). 91-100.
- Aktepe, M. (1958). 'XVIII. Asrın İlk Yarısında İstanbul'un Nüfus Mes'elesine Dâir Bâzi Vesikalar', *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*. (9/13). 1-30.
- Arıkan Z. (1993). 'Tapu-Tahrir Defterleri Yayınıyla İlgili Bir Tasarı', *Osmanlı Araştırmaları*. (13/13). 69-74.

- Aydın M. (1990). ‘Sultan II. Mahmud Döneminde Yapılan Nüfus Tahrirleri’, *Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri 28-30 Haziran 1989 Bildiriler*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi. 81-106.
- Barkan, Ö.L. (1940). ‘Türkiye’de İmparatorluk Devrinin Büyük Nüfus ve Arazi Tahrirleri ve Hâkana Mahsus İstatistik Defterleri II’. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, (2/0). 214-247.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi [BOA]. Bâb-ı Defteri Asâkir-i Mansûre Kalemi Defterleri [D. ASM. d] 39071; 39223.
- Bay, A. (2017). ‘Osmanlı Gümrüğünde Geçiş Belgesi: Pasavan veya Geçiş Tezkeresi’. *Kebikeç: İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırma Dergisi*. (S 47). s.325-356.
- Baykara, T. (1966). *XIX. Yüzyılda Aydın Eyaleti*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi (Basılmamış Bitirme Tezi). İstanbul.
- Berkes, N. (2012). *Türkiye’de Çağdaşlaşma*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Beydilli, K. (2003). ‘Mahmud II’, *İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. (C 27). 352-357.
- Beyhan, M.A. (1999). ‘II. Abdülhamid Döneminde Hafiyeye Teşkilâtı ve Journaller’. *İlmi Araştırmalar*. (0/8). 65-83.
- Bingöl, S. (2004). ‘İstanbul’da 1829 Nüfus Sayımı ve Bazı Mahallelerin Müslüman Nüfusu Üzerine Bir İnceleme’. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*. (23/36). 43-60.
- BOA, Cevdet Maliye [C.ML.] 375/15435.
- BOA. Bâb-ı Defteri Ceride Odası Defterleri [D.CRD. d.] 40536.
- BOA. Hatt-ı Hümayun [HAT.] 376/20474.
- BOA. İrade Dâhiliye [İ.DH.] 178/9689.
- BOA. İrade Hariciye [İ.HR] 2/88.
- BOA. Kami Kepeci Tasnifi Defterleri [KK. d] 7520; 7521; 7522.

- BOA. Maliye Nezareti Ceride Odası Defterleri [ML. CRD. d.] 162; 231; 1675.
- BOA. Sadaret defterleri [A.} d.] 3247.
- Bolat, C. (2000). *Redif Askeri Teşkilatı (1834-1876)*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara.
- Camuz, D., İpekoğlu, B., Böke, H. (2017). 'Tarihi Osmanlı Sabunhaneleri: Antakya Kuseyri Sabunhanesi'nin Mimari Özellikleri ve Koruma Sorunları', *Kargir Yapılarda Koruma ve Onarım Semineri VII Bildiri Kitabı*, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi.
- Carr, E.H. (1994). *Tarih Nedir?*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Cengiz, A. (1999). *1305, 1308, 1313, 1315, 1316, 1317, 1323 ve 1326 tarihli Salnamelere Göre Aydın Sancağı*. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Van.
- Çadircı, M. (1963). 'Anadolu'da Redif Askeri Teşkilatı'. *Tarih Araştırmaları Dergisi*. (8/14). 63-75.
- Çakır, Y. E. (2017). 'Modern Devletin Gözetleme Pratiği Olarak Jurnal ve Yakınçağ Tarihi Kaynağı Olarak Jurnal Defterleri'. *Halil İnalçık Armağanı- IV*. (Ed. Özcan A.). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Çakır, Y.E. (2017). '*Tarih Kaynağı Olarak Jurnal Defteri ve Çankırı Jurnal Defterlerinin Değerlendirilmesi*'. Çankırı Karatekin Üniversitesi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çankırı.
- Çelebi, E. (1971). *Seyahatname*. (Çev. Danışman Z.). İstanbul: Zuhuri Danışman Yayınevi.
- Çelik, B. Demir, T. (2010). *Osmanlı Devleti'nde Bir İdari-Mali Yeniden Yapılanma Uygulaması Örneği Aydın Muhassıllığı (XVII. ve XVIII. Yüzyıllar)*. (34). Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Yayınları.
- Dinç, G. (2018). 'Kıbrıs'ta İhtidâ Hareketleri (1800-1878). *Bilig- Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*. (S 84). 243-271.
- Emecen, F. (1991). 'Aydın' *İslam Ansiklopedisi*. (C 5) İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 235-237.

- Faroqhi, S. (1993). *Osmanlı'da Kent ve Kentliler*. (Çev. Kalaycıoğlu N.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Findley, C. V. (2017). *Modern Türkiye Tarihi (1789-2007)*. (Çev. Ayas G.). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Genç, M. (2000). 'İltizam'. *İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. (C 22). 154-158.
- Gökbel A., ve Şölen H. (1936). *Aydın İli Tarihi-Eski Zamanlardan Yunan İşgaline Kadar*. Aydın: Ahmed İhsan Basımevi.
- Göyünç, N. (1979). 'Hane Deyimi Hakkında'. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*. (0/32). 331-348.
- Güran, T. (2019). '19. Yüzyıl Temettuat Tahrirleri'. *19. Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi Üzerine Araştırmalar*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Haykıran Sarıbey H. (2019). '1831 Tarihli Nüfus Sayımında Aydın Güzelhisar Kazası Camii Atik Mahallesi'. *Yenifikir Dergisi*, (22/10). 7-29.
- İnalçık, H. (1943). 'Osmanlı Tarihi Hakkında Mühim Bir Kaynak'. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*. (1/2). Ankara 1943. 89-96.
- İstanbul Deniz Müzesi Komutanlığı, Deniz Tarihi Arşivi, Erkan-ı Harbiye-i Bahriye Jurnal Kalemi, Seyir Jurnalı No.2769.
- Karagöz, M. (1995). 'Osmanlı Devleti'nde Islahat Hareketleri ve Batı Medeniyetine Giriş Gayretleri (1700-1839)'. *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*. (6/6). 173-194.
- Karal, E. Z. (1943). *Osmanlı İmparatorluğu'nda İlk Nüfus Sayımı 1831*. Ankara: Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü Yayını.
- Karpat, K. (2010). *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*. (Çev. Tırnakçı B.). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kırlı, C. (2009). *Sultan ve Kamuoyu: Osmanlı Modernleşme Sürecinde Havadis Jurnalleri (1840-1844)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

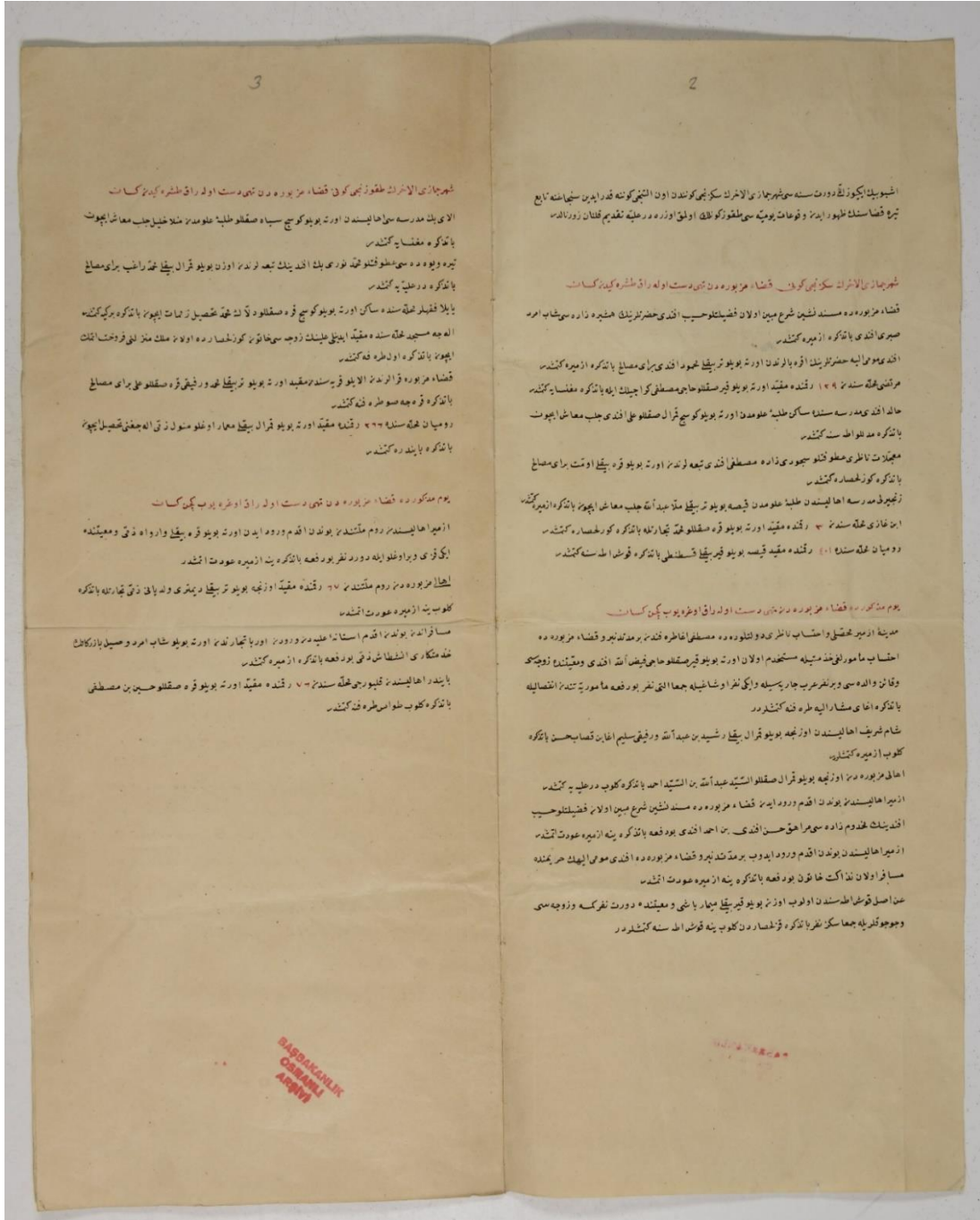
- Kısa, L. (1960). *Aydın ve İlçemiz Kuşadası*. Aydın: Coşkun Matbaası.
- Kol, Y. (2019). '3247 Numaralı Rumeli Jurnal Defteri Transkripsiyon ve Değerlendirmesi'. Çankırı Karatekin Üniversitesi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çankırı.
- Köse, A. 'İhtida'. *İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. (C 21). 554-558.
- Kurtaran, U. (2015). 'Osmanlı Prusya İlişkilerinin Gelişiminde Prusya Elçisi Karl Adolf Von Roxin'in Faaliyetleri (1755-1761)'. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*. (12/47). 115-131.
- Kütükoğlu, M. (1983-1987). '1826 Düzenlenmesinden Sonra İzmir İhtisâb Nezareti'. *Tarih Enstitüsü Dergisi*. (S 13). 481-520.
- Mansel, A.M. (1995). *Ege ve Yunan Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Mert, Ö. (1991). 'Âyân', *İslam Ansiklopedisi*. (C 4). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 195-198.
- Ortaylı, İ. (2002). *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Öz, M. (2010). 'Tahrir'. *İA*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. (C 39). 425-429.
- Özcan, A. (1995). 'Eşkinici Ocağı', *İslam Ansiklopedisi*. (C 11), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 471.
- Özcan, R. (2005). 'Osmanlı Devleti'nde XVII. Yüzyılda Yapılan Sikke Tashihleri', *Selçuk üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (S 17). 237-266.
- Özdemir, R. (1986). *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Pamuk, Ş. (2007). *Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Quataert, D. (1999). *Sanayi Devrimi Çağında Osmanlı İmalat Sektörü*. (Çev. Güney T.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sami, Ş. (1905). *Kamus-ı Fransevi*. İstanbul: Mihran Matbaası.
- Saraç, T. (1976). *Fransızca-Türkçe Büyük Sözlük*. Ankara: Bilgi Basımevi.

- Sarıyıldız, G. (1996). *Hicaz Karantina Teşkilatı (1865-1914)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Sarıyıldız, G. (1999). 'Osmanlı'da Sanayi Sabun İle Başladı'. *Hürriyet Gazetesi*. 18 Temmuz 1999 tarihli sayısı. URL: <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/osmanli-da-sanayi-sabunla-basladi-39108196>. (Erişim Tarihi: 15 Kasım 2020).
- Sezer, H. (2003). 'Osmanlı İmparatorluğu'nda Seyahat İzinleri (18-19.Yüzyıl)'. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*. (22/33). 105-124.
- Strabon (1993). *Antik Anadolu Coğrafyası*. (Çev. Pekman A.). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Sürgevil, S. (1993). 'I. Dünya Savaşı Öncesi Aydın Vilayeti', *X. Türk Tarih Kongresi Bildirileri Ayırı Basım*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, (C 5). 1539-1553.
- Şentürk, H. (2019). 'Jurnal Teşkilatı ve Jurnal Defterlerinde Antalya'. Antalya Kitabı (Antalya'da Türk İslam Medeniyetinin İzleri). C II. Konya: Palet Yayınları.
- Tekin, Ş. (2001). *İştikakçının Köşesi Türk Dilinde Kelimelerin ve Eklerin Hayatı Üzerine Denemeler*. İstanbul: Simurg Yayınları.
- Tosh, J. (1997). *Tarihin Peşinde*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tozduman, A. (1992). *Aydın Güzelhisar'ın Sosyal ve İktisadi Durumu (1844)*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul.
- Tuğlacı, P.(1991). *Türkçe-Fransızca Sözlük*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Tunçdilek, N. (1986). 'Türkiye'de Yerleşmenin Evrimi'. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Turna, N. (2013). *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Osmanlı Topraklarında Seyahat, Göç ve Asayiş Belgeleri: Mürür Tezkereleri*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Uğur Y. (2010). 'Şeriyeye Sicilleri'. *İA*. (C 39). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 8-11.

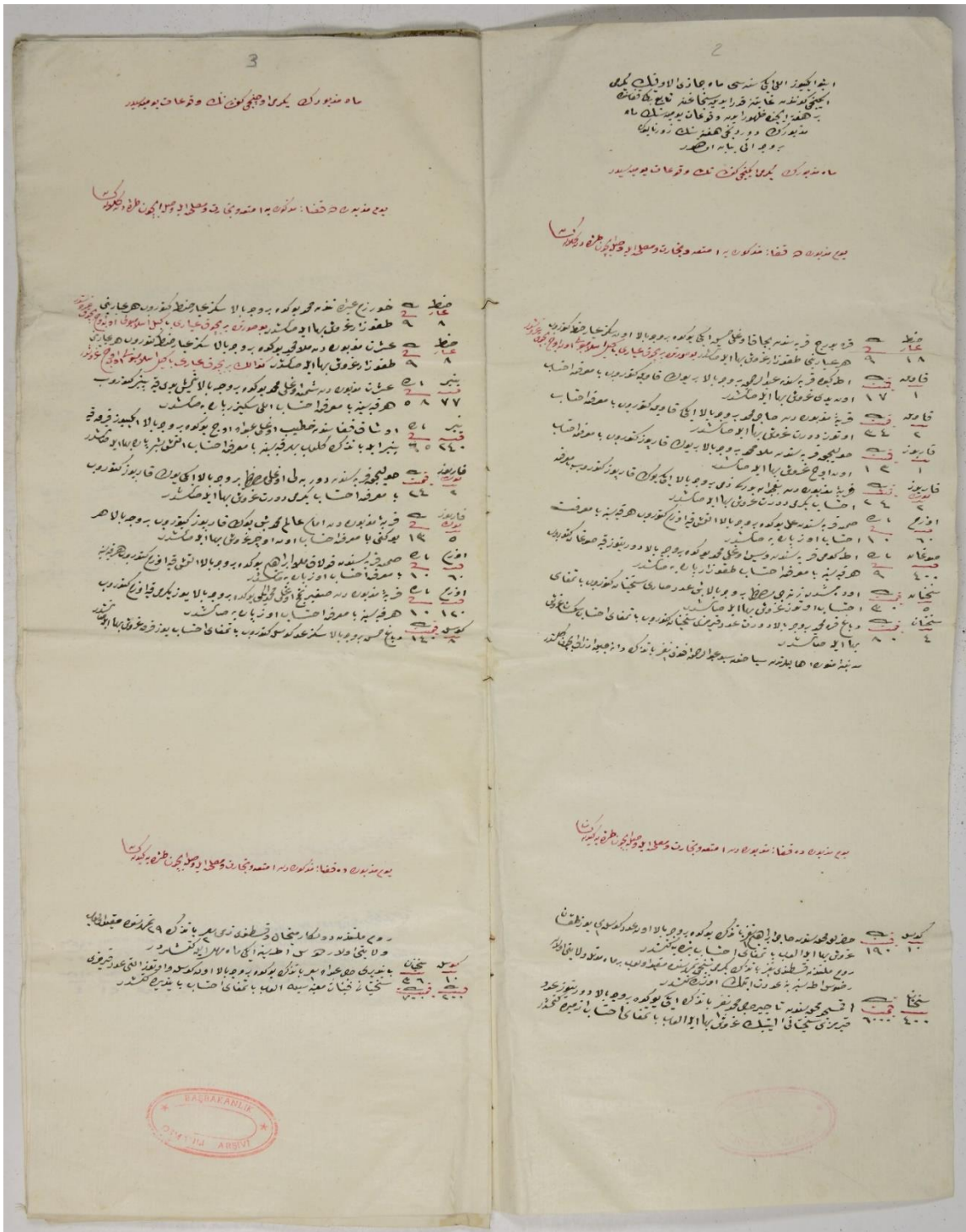
- Uğur, A. (2003). 'Aydın Şehri'nin Kuruluşu ve Gelişim Evreleri'. *Coğrafi Bilimler Dergisi*. (1/2). 41-62.
- Uluçay, Ç. (1953). 'Manisa Şer'iyye Sicillerine Dair Bir Araştırma'. *Türkiyat Mecmuası*. (10/0). 285-298.
- Uzunçarşılı, İ.H. (1941). 'Tuğra ve Pençeler ile Ferman ve Buyruklara dair'. *Bellekten*. (5/17,18). Ankara: Türk Tarih Kurumu. 101-157.
- Yeğın, A., Badıllı, A. İsmail, H. Çalım, İlham. (1981). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Büyük Lügat*. İstanbul: Türdav Ofset Tesisleri.
- Yıldırım, M.Z. (2011). '1835 Tarihli Jurnal Defteri'ne Göre Karahisar-ı Sahib'in Ekonomik Hayatından Bir Kesit'. *Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*. (6/11). 97-120.
- Zorlu, T. (2009). 'III. Selim ve Osmanlı Deniz Gücü'. *Osmanlı Donanmasının Seyir Defteri Gemiler, Efsaneler, Denizciler*. Işın E. (Haz.). İstanbul: Pera Müzesi Yayınları.
- Zürcher, E. J. (2017). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. (Çev. Saner Y.). İstanbul: İletişim Yayınları.

6. EKLER

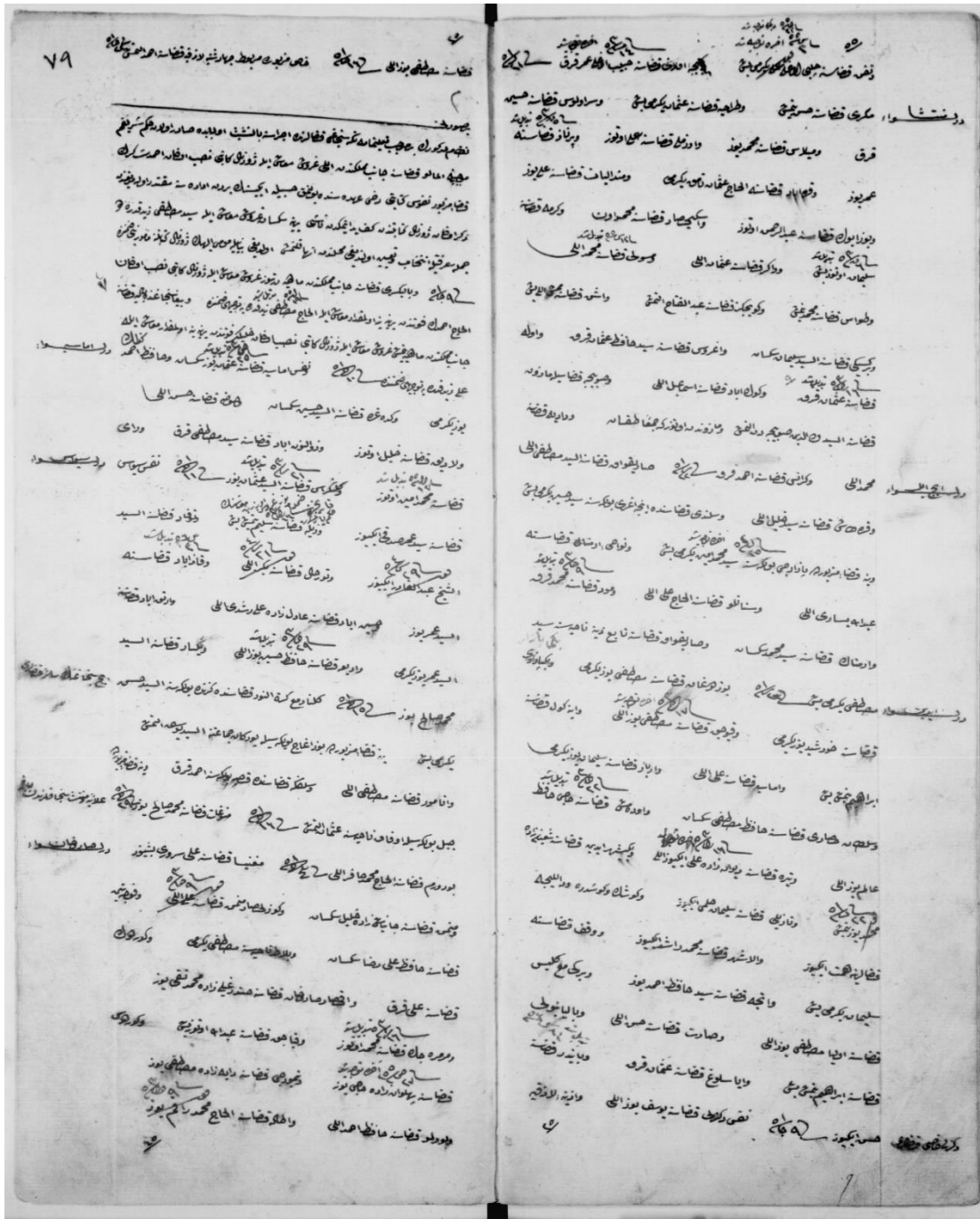
Ek-1: Tire Jurnal Defteri'nin ilk sayfası (ML.CRD. d. 231)

Ek-2: Birgi Jurnal Defteri'nin ilk sayfası (D.CRD. d. 40536)

(KK.d. 7520)

مردم بود هر چه در راه و کمال و رفیع انده اماره هر چه در آفتاب قریب بود چون
 زودان کاینکه اسم و شرفی و اولیایه کوه جانب ولایت اعطای تقابل بود ما هر یک
 مضارقی بود هر یک و زودان بود حب و انضام و اولیایه کوه جانب ولایت اعطای تقابل بود ما هر یک
 قیام بود بعد از آنکه هر یک از ما در بیگانه مشاوری اصدادین اندر وقت مری
 خصصه ارام شاه تعلقه نظاره خط بود شاه صیغری صورتی سلا
 و صورت فریخته مشروط و بعد از آنکه اولیایه اداره انضام اولیایه قضا و عدالت با
 جناب حاکم حاکم اولیایه ساری از حق و نظم نگردد و بر آن امر استیفا
 و تقاضای سفینه اولیایه نظم نگردد صوت امرت میم قویان و تقاضای نگردد بر قطه
 صورت و حق لقا طرف ساری کوشش اولیایه تقاضای اولیایه وقت نای انده
 نظام نگردد کرکانه تعیین و تقیفا بر سر مشرع و عدت قیام و تقاضای نگردد کاینکه
 اسم و شرف و ما هر یک مضارقی میم انضام و قیام و تقاضای نگردد نظام تقسیم
 و اساس هفت بر سر میم یافته خانم

حکایتها و نامادینا و دیوان یانا خطه
 ۱۳۰۰ دولت اندر سینه نیک فضا و نامادینا و نظم نگردد صوت امرت میم قویان
 تقاضای نگردد کرکانه تعیین و تقیفا بر سر مشرع و عدت قیام و تقاضای نگردد کاینکه
 اسم و شرف و ما هر یک مضارقی میم انضام و قیام و تقاضای نگردد نظام تقسیم
 و اساس هفت بر سر میم یافته خانم

تقسیم و تقاضای نگردد کرکانه تعیین و تقیفا بر سر مشرع و عدت قیام و تقاضای نگردد کاینکه
 اسم و شرف و ما هر یک مضارقی میم انضام و قیام و تقاضای نگردد نظام تقسیم
 و اساس هفت بر سر میم یافته خانم

بجمله ای است که ما در راه و کمال و رفیع انده اماره هر چه در آفتاب قریب بود چون
 زودان کاینکه اسم و شرفی و اولیایه کوه جانب ولایت اعطای تقابل بود ما هر یک
 مضارقی بود هر یک و زودان بود حب و انضام و اولیایه کوه جانب ولایت اعطای تقابل بود ما هر یک
 قیام بود بعد از آنکه هر یک از ما در بیگانه مشاوری اصدادین اندر وقت مری
 خصصه ارام شاه تعلقه نظاره خط بود شاه صیغری صورتی سلا
 و صورت فریخته مشروط و بعد از آنکه اولیایه اداره انضام اولیایه قضا و عدالت با
 جناب حاکم حاکم اولیایه ساری از حق و نظم نگردد و بر آن امر استیفا
 و تقاضای سفینه اولیایه نظم نگردد صوت امرت میم قویان و تقاضای نگردد بر قطه
 صورت و حق لقا طرف ساری کوشش اولیایه تقاضای اولیایه وقت نای انده
 نظام نگردد کرکانه تعیین و تقیفا بر سر مشرع و عدت قیام و تقاضای نگردد کاینکه
 اسم و شرف و ما هر یک مضارقی میم انضام و قیام و تقاضای نگردد نظام تقسیم
 و اساس هفت بر سر میم یافته خانم

تقسیم و تقاضای نگردد کرکانه تعیین و تقیفا بر سر مشرع و عدت قیام و تقاضای نگردد کاینکه
 اسم و شرف و ما هر یک مضارقی میم انضام و قیام و تقاضای نگردد نظام تقسیم
 و اساس هفت بر سر میم یافته خانم

تقسیم و تقاضای نگردد کرکانه تعیین و تقیفا بر سر مشرع و عدت قیام و تقاضای نگردد کاینکه
 اسم و شرف و ما هر یک مضارقی میم انضام و قیام و تقاضای نگردد نظام تقسیم
 و اساس هفت بر سر میم یافته خانم

تقسیم و تقاضای نگردد کرکانه تعیین و تقیفا بر سر مشرع و عدت قیام و تقاضای نگردد کاینکه
 اسم و شرف و ما هر یک مضارقی میم انضام و قیام و تقاضای نگردد نظام تقسیم
 و اساس هفت بر سر میم یافته خانم

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı: Hatice ŞENTÜRK

Doğum Yeri ve Tarihi: Turgutlu / 26.08.1992.

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi: Aydın Adnan Menderes Üniversitesi / Fen Edebiyat Fakültesi / Tarih

Yabancı Diller:

İş Deneyimi: -

İletişim

e-posta Adresi: haticesenturk92@windowslive.com

Tarih 24.12.2020